

GACACA: de Rwandese Schreeuw voor een op maat gemaakte justitie

Een studie over de onmogelijke driehoeksverhouding tussen een punitieve strafrechtsbedeling, restauratieve justitie en het respect voor traditionele systemen van geschillenbeslechting

Scriptie neergelegd tot het behalen van de graad van Licentiaat / Master in de Criminologische Wetenschappen

Wendy De Bondt

Promotor: Prof. Paul De Hert

11 mei 2007

SAMENVATTING

Rwanda wordt wel eens “the land of the thousand hills” genoemd, maar de meeste mensen associëren Rwanda wellicht met haar genocide. Al snel wordt duidelijk dat het schier onmogelijk is om alle beklagden op een klassieke punitieve manier te berechten. De overheid creëert nieuwe Inkiko Gacaca, een alternatief gebaseerd op een bestaande Rwandese traditionele vorm van geschillenbeslechting. Critici zeggen dat het een ongezonde mix is van een punitieve en restauratieve justitie. Deze scriptie doet echter besluiten dat de Inkiko Gacaca benaderd moeten worden als een op traditie gebaseerd restauratief systeem waarin een punitieve component geïntroduceerd wordt. Als gevolg daarvan vormen de principes uit de restauratieve justitie de basis en mag de punitieve component daaraan geenszins afbreuk doen. In geval van kritiek moet de afweging gemaakt worden ofwel de problemen te verhelpen zonder te tornen aan de restauratieve basis, ofwel de punitieve component terug af te bouwen.

Een aantal aanbevelingen kunnen gemaakt worden om het evenwicht tussen de restauratieve en punitieve benadering te consolideren:

- vrijwillige deelname moet voorrang krijgen op repressief afgedwongen participatie;
- de centrale positie van het slachtoffer moet duidelijker naar voren komen;
- slachtoffers moeten meer inspraak krijgen in de beslissingen en de invulling van een gemeenschapsdienst;
- de fysieke afstand tussen beklagde en slachtoffer moet verkleinen;
- er moet strenger toegekeken worden op het uiten van oprechte spijtgevoelens alvorens een strafvermindering toe te kennen;
- het vragen van vergiffenis tijdens de zitting is ongepast;
- het niet vervolgen van RPF leden is onaanvaardbaar;
- de onschuldpresumptie wordt niet altijd gerespecteerd; een verandering van de terminologie in de wetgeving dringt zich op;
- op de politie rust de taak om te zorgen voor de effectieve veiligheid van getuigen;
- het is aan de overheid om een wettelijke basis te geven aan de belofte om getuigen niet te vervolgen voor schuldig hulpverzuim;
- de duur van de effectieve vrijheidsberovingen mag nog verder teruggedrongen worden.

DANKWOORD

Mijn oprechte dank gaat uit naar de volgende personen met wiens enthousiasme en ondersteuning ik deze scriptie heb kunnen schrijven.

Eerst en vooral wil ik mijn ouders bedanken voor de onvoorwaardelijke steun en de mogelijkheid om een bijkomende universitaire opleiding af te ronden. De opleiding Criminologie is voor mij veel meer geweest dan een loutere aanvulling op de opleiding Rechten.

Ik bedank ook VLIR, wiens financiële steun me gestimuleerd heeft om mijn stage en onderzoek in een ontwikkelingsland te doen. Een speciaal woord van dank gaat ook naar Inneke ONSEA, mijn trotse stagemeester en Gerda VISSER, ICTR medewerker, voor de frisse kijk op mijn onderzoeksvragen en het knutselwerk aan mijn thesisopzet. Daarnaast wil ik ook heel het team bedanken voor de fijne samenwerking en de vrijheid die ik kreeg om de beschikbare bronnen te raadplegen.

Speciaal woord van dank ook naar mijn promotor Prof. DE HERT voor de vakkundige begeleiding en naar Prof. BEYENS voor de sociologische en psychologische insteek.

Tot slot bedank ik mijn moeder voor haar geduld, het talloze keren nalezen en de kritische bedenkingen.

Het vermogen tot wreedheden is in elk van ons aanwezig. Wie in zijn eigen goedheid gelooft, heeft alleen maar het geluk gehad nooit te zijn blootgesteld aan de omstandigheden die het kwaad in ons wakker maken.

Oorlog verandert de menselijke natuur. De wreedheden van de oorlog worden zelden bedreven door abnormale mensen. De tragedie van oorlog is net dat de barbaarsheden worden begaan door normale mensen in abnormale omstandigheden.

Jan De Laender, Psychologie van de menselijke wreedheid

INHOUDSTAFEL

INLEIDING

1.1	Probleemstelling	1
1.1.1	De werking van strafrechtsbedeling als criminologisch onderzoeksprobleem	1
1.1.2	Doelstelling	5
1.2	Onderzoeksvragen en onderzoeksofzet	6
1.2.1	Rwanda: haar geschiedenis, haar genocide, haar antwoord	6
1.2.2	Het wetgevende parcours richting Inkiko Gacaca.....	7
1.2.3	Restauratieve Justitie	7
1.2.4	De Punitieve Component	8
1.2.5	Overzicht van de onderzoeksvragen	9
1.3	Structuur van de rapportage	10

Hoofdstuk 1 RWANDA, h  r geschiedenis, h  r genocide, h  r antwoord

1.1	Inleiding.....	13
1.2	Judicial Notice: Genocide.....	14
1.3	Drie bevolkingsgroepen	14
1.3.1	Eerst Twa, dan Hutu en dan pas Tutsi.....	14
1.3.2	De termen krijgen een etnisch tintje.....	16
1.3.3	Koloniale periode: definitieve etnische scheiding	17
1.4	Van de onafhankelijkheid tot President Habyarimana en de Arusha Akkoorden	19
1.4.1	Kayibanda aan het roer van de Eerste Republiek.....	19
1.4.2	Habyarimana belooft rust en een herstel van de nationale eenheid	19
1.5	De dood van President Habyarimana als luguber startschot voor wat de ergste genocide in de geschiedenis zou worden	22
1.5.1	Het hoogtepunt van de haatcampagne: Tutsi zijn kakkerlakken	22
1.5.2	My Neighbour, My Enemy �� rato van 7 moorden per minuut	22
1.6	Conclusie	25

Hoofdstuk 2 BARBAARSE HUTU !?

2.1	Inleiding.....	27
2.2	Vijandige golfbewegingen	29
2.2.1	Aanhoudende slingerbeweging van geweld tussen Hutu en Tutsi.....	29
a)	Jaren '60	29
b)	Jaren '70	30
c)	Jaren '80	30
d)	Jaren '90	30

2.2.2	Een voedingsbodem voor menselijke haat	31
2.3	Sociaal economische deprivatie.....	33
2.3.1	Begrip Relatieve Deprivatie	33
	a) Welvaart.....	33
	b) Macht.....	33
	c) Persoonlijke interacties.....	33
2.3.2	Beleving bij de Hutu bevolking	34
2.4	Een gemediatiseerde haatcampagne	36
2.4.1	Kangura Newspaper.....	36
2.4.2	Radio RTL.....	37
2.4.3	Ontmenselijking van het slachtoffer	37
2.5	Cultuur Psychologische aspecten	40
2.6	Conclusie	44

Hoofdstuk 3 HET WETGEVENDE PARCOURS RICHTING INKIKO GACACA

3.1	Inleiding.....	47
3.2	Gerechtigheid zal geschieden: een onmogelijke opdracht.....	47
	3.2.1 De theorie.....	47
	3.2.2 Theorie vs Praktijk	48
3.3	Een restauratieve aanpak	51
	3.3.1 Kijken door een andere lens	51
	3.3.2 Heruitvinden van een traditioneel systeem	52
	3.3.3 Een zondvloed aan kritiek.....	54
3.4	Het wetgevende parcours in een notendop	55
	3.4.1 Drie basisingrediënten.....	55
	3.4.2 Strafbaarstelling en categorie-indeling in de Basiswet 1996.....	56
	3.4.3 Van de Inkiko Gacaca Wet 2001 tot de Inkiko Gacaca Wet 2006	57
	a) Basisprincipes	57
	b) Bevoegdheidsverdeling	57
	c) Pilootproject	59
	d) Gacaca Wet 2004 als werkinstrument	59
3.5	Inkiko Gacaca.....	60
	3.5.1 Volksparticipatie.....	60
	a) Morele verplichting tot deelname.....	60
	1) In de preambule: clausules 9 tot 11 Inkiko Gacaca Wet 2004.....	60
	2) In artikel 29 Inkiko Gacaca Wet 2004	60
	b) Openbaarheid	61
	c) Samenstelling en taakverdeling	61
	1) De Algemene Vergadering op sectorniveau	61
	2) De Zetel op sectorniveau.....	61
	3) Het Coördinatie Comité op sectorniveau	62
	4) De rol van het Parket.....	62

3.5.2	Een Guilty Plea Procedure: bekennen in ruil voor strafvermindering	63
	a) Principe.....	63
	b) Praktijk	64
	c) Sneeuwbaaleffect.....	64
3.5.3	Procedure ter terechtzitting.....	64
	Stap 1: opening van de zitting	65
	Stap 2: reactie van de beklaagde.....	65
	Stap 3: reactie van de slachtoffers	65
	Stap 4: reactie van de algemene vergadering	65
	Stap 5: inventarisatiefase	65
	Stap 6: sluiting van de zitting	65
3.5.4	Een klassiek vonnis.....	66
3.6	Conclusie	67

Hoofdstuk 4 RESTORATIVE JUSTICE, ontwikkeling van een conceptueel kader

4.1	Inleiding.....	69
4.2	Restauratieve justitie.....	70
4.3	Participatie	71
4.4	Waarheidsvinding.....	72
4.5	Gerechtigheid.....	74
	4.5.1 Restauratieve invulling.....	74
	4.5.2 Symbolisch herstel van de schade van het slachtoffer	75
	a) Verantwoordelijkheidsbesef in hoofde van de dader.....	76
	b) Maatschappelijke afkeuring: reïntegratieve shaming	76
	4.5.3 Materieel herstel van de schade van het slachtoffer.....	77
4.6	Helen, vergeven maar niet vergeten	78
4.7	Reconciliation: herstel van de eenheid als einddoel.....	79
	4.7.1 Reconciliatie is een proces.....	79
	4.7.2 Een gevoel van onderdrukking of een twist uit het verleden	80
	4.7.3 Begrenzing van de mogelijkheden	80
4.8	Conclusie: ontwikkeling van een conceptueel kader.....	81

Hoofdstuk 5 RESTAURATIEVE BASIS

5.1	Inleiding.....	83
5.2	Participatie	83
	5.2.1 Deelname van de dader	84
	5.2.2 Deelname van het slachtoffer	85
	a) Gebrek aan informatie	85
	b) Beperkte inspraak	85
	5.2.3 Deelname van de gemeenschap.....	86

5.3	Waarheidsvinding.....	88
5.3.1	Theorie: gehele waarheid.....	88
5.3.2	Praktijk: beperkte waarheid	89
5.3.3	Praktijk: snelle waarheid.....	90
	a) Bekentenis uit de mond van een ander	90
	b) Kort en bondig feitenrelaats	91
	c) Emoties van de slachtoffers	92
5.4	Restauratieve gerechtigheid	93
5.4.1	Centrale positie voor het slachtoffer.....	93
5.4.2	Symbolisch herstel van de schade van het slachtoffer	94
	a) Verontschuldiging vanwege de dader	94
	b) Erkenning van het slachtofferschap	94
5.4.3	Materieel herstel van de schade van het slachtoffer.....	96
	a) Compensatie.....	96
	b) Financiële vergoeding	97
5.5	Conclusie en aanbevelingen	98
5.5.1	Participatie	98
5.5.2	Waarheidsvinding	98
5.5.3	Restauratie	99
5.5.4	Reconciliatie	99

Hoofdstuk 6 DE PUNITIEVE COMPONENT

6.1	Inleiding.....	101
6.1.1	Introductie van een punitieve component.....	101
6.1.2	Retributie vs restauratie.....	101
6.2	Retributie als restauratief element	102
6.2.1	Retributie in de ruime betekenis.....	102
6.2.2	Retributie in de enge betekenis: vrijheidsberoving	103
6.2.3	Implicaties van de punitieve component.....	106
6.3	Wettelijke instrumenten	108
6.3.1	De Rwandese Grondwet	108
6.3.2	De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (UVRM).....	108
6.3.3	De Internationale Conventie voor Burgerlijke en Politieke Rechten (BuPo)...	109
6.3.4	Het Afrikaans Handvest voor de Rechten van de Mens en de Volkeren (AHRMV)	109
6.3.5	De Inkiko Gacaca Wetten	110
6.4	Conceptueel kader	111
6.5	Het recht op een gelijke en openbare behandeling door een competente, onafhankelijke en onpartijdige rechter	112
6.5.1	Gelijke behandeling	112
6.5.2	Openbare of publieke behandeling.....	113

6.5.3	Principes in verband met de rechters.....	114
a)	Selectie van competente personen met een hoge moraliteit, onbevooroordeelden zonder banden met enige politieke of andere overheidsinstelling.....	115
1)	Diversiteit	117
2)	Competentie	117
b)	Geen instructie krijgen of zoeken van overheden, autoriteiten of anderen die een belang kunnen hebben bij de uitkomst van het proces.....	119
1)	Omkoping	119
2)	Beïnvloeding	120
c)	Een controlemechanisme dat rechters op partijdigheid controleert en ze kan afzetten.....	121
6.5.4	Conclusie.....	122
a)	Competentie	122
b)	Onafhankelijkheid en onpartijdigheid	123
c)	Controle.....	123
6.6	De onschuldpresumptie, gekoppeld aan het recht om te zwijgen en het recht om niet verplicht te worden tegen jezelf te getuigen	124
6.6.1	De druk om te bekennen	125
a)	Behandeling in de gevangenis.....	125
b)	Strengere straffen	126
c)	Jacht op bekentenissen	126
6.6.2	Conclusie.....	126
6.7	De redelijke termijn	127
6.7.1	Voldoende tijd ter voorbereiding van de verdediging	128
6.7.2	Behandeling van de zaak binnen een redelijke termijn	128
6.7.3	Conclusie.....	128
6.8	Het recht op een advocaat.....	129
6.8.1	Conclusie.....	131
6.9	Het recht om getuigen te verhoren	132
6.9.1	Een terecht onveiligheidsgevoel.....	133
6.9.2	Bepaalde capaciteit van de rechters om valse van echte getuigenissen te onderscheiden	134
6.9.3	Invloed van de tijd op de correctheid en geloofwaardigheid van de getuigenissen	134
6.9.4	Conclusie.....	135
6.10	Het recht op hoger beroep	136
6.10.1	Conclusie.....	137
6.11	Conclusie	138
6.11.1	Het recht op een gelijke en openbare behandeling door een competente, onafhankelijke en onpartijdige rechter.....	138
a)	Competentie	138
b)	Onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechters	139
c)	Controle.....	139

6.11.2 De onschuldpresumptie gekoppeld aan het recht om te zwijgen en het recht om niet verplicht te worden tegen jezelf te getuigen	140
6.11.3 De redelijke termijn	140
6.11.4 Het recht op een advocaat	140
6.11.5 Het recht om getuigen te verhoren	141
6.11.6 Het recht op hoger beroep	141

Hoofdstuk 7 CONCLUSIE, een onmogelijke driehoeksverhouding?

7.1 Inleiding	143
7.2 Participatie en betrokkenheid	143
7.3 Centrale positie voor het slachtoffer	144
7.4 Waarheidsvinding	145
7.5 Bestrafing	146
NAWOORD	147
BIBLIOGRAFIE	149
Bijlage 1 – INKIKO GACACA WET 2004	159
Bijlage 2 – SCHEMA BASISWET 1996	185
Bijlage 3 – SCHEMA INKIKO GACACA WET 2001	187
Bijlage 4 – SCHEMA INKIKO GACACA WET 2004	189
Bijlage 5 – SCHEMA INKIKO GACACA WET 2007	191

Probleemstelling, onderzoeksvragen en –opzet

1.1 Probleemstelling

1.1.1 De werking van strafrechtsbedeling als criminologisch onderzoeksprobleem

1. Een courant criminologisch onderzoeksprobleem is de manier waarop een samenleving met criminaliteit of meer algemeen met deviant gedrag omgaat. Mijn juridische achtergrond vormt ongetwijfeld een belangrijke drijfveer om mijn thesis in die sfeer te schrijven.

2. De opleiding Rechten legt in de eerste plaats de nadruk op een punitieve aanpak van criminaliteit, en maakt maar sporadisch de sprong naar alternatieve vormen van geschillenbeslechting. De opleiding Criminologie daarentegen, besteedt veel meer aandacht aan de verschillende mogelijke manieren om op criminaliteit te reageren. Door inzicht te verwerven in dader- en slachtofferbehoeften en het falen van het punitieve systeem, is mijn interesse in die *alternatieve* vormen van geschillenbeslechting nog extra aangewakkerd.

3. Bij grootschalige oorlogsmisdaden is het financieel maar vaak ook praktisch schier onmogelijk om alle overtreeders op een punitieve manier te bestraffen. Zelfs het best geoliede systeem zou bezwijken onder de vloedgolf aan beklagden. Het zorgt voor een extra uitdaging om als samenleving toch op die vormen van criminaliteit te reageren en het verplicht onderzoekers en theoretici opnieuw na te denken over de (on)mogelijkheid om theoretische modellen in de praktijk toe te passen.

4. Mijn interesse voor Afrikaanse samenlevingen en de manier waarop er bij hen op criminaliteit gereageerd wordt, gecombineerd met mijn interesse voor de manier waarop met een oorlogsverleden wordt omgegaan, brengen me bij de Rwandese “Inkiko Gacaca”: een alternatieve manier van geschillenbeslechting in de zoektocht naar een antwoord op de Rwandese genocide van 1994. In de literatuur wordt er wel eens gesproken over de zogenaamde grasmatrechtbanken, aangezien “Inkiko” Kinyarwanda is voor rechtbank, en “Gacaca” een grassoort is.

5. Toen in januari 2001 de eerste Inkiko Gacaca Wet uitgevaardigd werd, werd het systeem meteen vanuit verschillende hoeken met kritiek overladen. Iedereen had meteen een mening en wou er wel iets over kwijt.

6. Er wordt in de wetgeving voor een gefaseerde aanpak gekozen:

- Fase 1 – het verzamelen van data over gepleegde feiten en eventuele verdachten;
- Fase 2 – de indeling van de verdachten in categorieën;
- Fase 3 – de eigenlijke berechting.

7. In juli 2006 is die derde fase van start gegaan: meer dan 10 jaar na de genocide is nu de fase van de waarheid aangebroken en kan het eigenlijke *berechten* eindelijk beginnen.

8. Mijn onderzoek richt zich enkel tot die derde fase. Al naargelang het gewicht van de feiten werden de verdachten ingedeeld in verschillende categorieën. Aanvankelijk werkt men met 4 categorieën, maar in 2004 brengt men het aantal terug tot 3, door categorieën 2 en 3 samen te voegen en zo alle misdrijven tegen personen onder te brengen in één categorie.

Figuur 1.1 Vergelijking Categorie-indeling 1996 en 2004

Basiswet 1996		Inkiko Gacaca Wet 2004			
Indeling in categorieën	1	1° – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2° – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3° – gedreven moordenaars 4° – seksuele foltering en verkrachting	1° – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2° – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3° – gedreven moordenaars 4° – foltering 5° – verkrachting 6° – slagen en verwondingen op overledenen	1	Indeling in categorieën
	2	1° – moordenaars en mededaders van moordpartijen 2° – diegenen die de intentie hadden te doden maar niet in hun opzet geslaagd zijn (Wet 2001)	1° – moordenaars en mededaders van moordpartijen 2° – diegenen die de intentie hadden te doden maar niet in hun opzet geslaagd zijn (Wet 2001)	2	
	3	1° – slagen en verwondingen	3° – slagen en verwondingen		
	4	1° – misdrijven tegen eigendommen	1° – misdrijven tegen eigendommen	3	

9. Om vier redenen heb ik ervoor gekozen om binnen die derde fase, enkel de procedure voor de tweede categorie te bestuderen:

- het gewicht van de straffen ligt relatief hoog, waardoor er meer kritiek komt op het niet naleven van een aantal essentiële proceswaarborgen;
- voor misdrijven tegen personen ligt de bemiddeling en het herstel van de harmonie vaak moeilijker, dan bij misdrijven tegen eigendommen;
- internationale organisaties zoals Penal Reform International pleiten ervoor de nadruk te leggen op de zwaardere misdrijven om het tempo van de Inkiko Gacaca-procedures op te drijven en schendingen van de regels van het eerlijk proces te vermijden;
- tijdens het pilootproject vielen de meeste verdachten (61,6 %) ¹ onder de tweede categorie.

¹ Tijdens het pilootproject in 2001 werden 6.817 verdachten ingedeeld in de eerste categorie (11,5 %), 36.426 in de tweede (61,6 %) en 15.928 in de derde categorie (26,9 %). (bron: Inkiko Gacaca Wetsite: <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>; alle internetbronnen werden laatst geraadpleegd op 11 mei 2007);

10. Die laatste vaststelling wordt bevestigd door de nieuwe gegevens die op 1 maart 2007 via de Inkiko Gacaca website verspreid werden. Slechts 9 % van de personen wordt ingedeeld in de eerste categorie, 53,8 % wordt ingedeeld in de tweede categorie en 37,7 % in de derde categorie.

Figuur 1.2 Aantal beklagden en veroordeelden per categorie dd 1 maart 2007 (bron: Inkiko Gacaca Website)

	Cat 1	Cat 2	Cat 3	Totaal
Veroordeelden	77.269	432.557	308.738	818.564
Beschuldigten per district				
Gasabo	2.292	13.276	6.452	22.020
Kicukiro	1.453	6.020	2.513	9.986
Nyarugenge	1.460	6.145	2.456	10.061
Bugesera	4.186	28.784	12.552	45.522
Ngoma	3.080	21.599	14.187	38.866
Kayonza	3.012	12.618	7.730	23.360
Rwamagana	4.229	23.652	9.781	37.662
Kihere	1.533	11.062	8.231	20.826
Gatsibo	130	920	1.560	2.610
Ngororero	1.626	12.947	12.133	26.706
Rubavu	1.196	5.209	5.241	11.646
Nyabihu	828	4.277	3.599	8.704
Rusizi	2.240	14.616	2.535	19.391
Rutsiro	2.782	12.517	10.585	25.884
Gisagara	3.770	19.131	13.206	36.107
Kamonyi	4.329	28.335	19.560	52.224
Huye	4.633	24.082	18.753	47.468
Nyanza	6.833	29.694	24.951	61.478
Nyamgabe	3.511	16.260	19.683	39.454
Nyaruguru	3.461	19.329	13.349	36.139
Muhunga	3.652	17.273	14.628	35.553
Euhango	3.407	20.371	21.096	44.874
Burera	68	521	462	1.051
Gicumbi	533	3.069	2.982	6.584
Musanze	365	2.630	2.139	5.134
Gahenke	948	9.026	8.694	18.668
Rulindo	800	10.257	8.121	19.178
Subtotaal	66.357	373.620	267.179	707.156
TOTAAL	143.626	806.177	575.917	1.525.720

11. Binnen de tweede categorie wordt er nog een aparte procedure uitgeschreven voor de gevallen waarin men niet weet waar de dader zich bevindt: er wordt voorzien in een manier om ook zonder de aanwezigheid van de dader tot een uitspraak te komen. Omdat bemiddeling een aanwezigheid of op zijn minst een reactie van de dader vereist, beschouw ik ook die procedure buiten het bestek van mijn thesis.

AFBAKENING

- enkel de procedure tijdens de derde fase;
- enkel misdrijven tegen personen: de tweede categorie, zoals ze gedefinieerd is in de wet van 2004;
- enkel de procedure op sectorniveau: rechtbanken op celniveau zijn bevoegd voor de derde categorie zoals die gedefinieerd is in de wet van 2004. De rechtbanken op sectorniveau zijn bevoegd voor de tweede categorie, zoals ze gedefinieerd is in de wet van 2004;
- enkel de procedure waar de overtreder een bekentenis aflegt;

1.1.2 Doelstelling

12. Doelstelling van mijn analyse, is na te gaan of de Rwandese overheid bij haar keuze en reformatie van het traditionele gacaca systeem – haar doelstellingen indachtig – het juiste evenwicht gevonden heeft tussen een punitieve strafrechtsbedeling, restauratieve justitie en het respect voor traditionele systemen van geschillenbeslechting. Dat verklaart ook meteen de ondertitel van mijn thesis.

1.2 Onderzoeksvragen en onderzoeksopzet

1.2.1 Rwanda: haar geschiedenis, haar genocide, haar antwoord

13. De reactie op criminaliteit kan niet losgezien worden van de socio-economische politieke structuur waarbinnen ze gepleegd is. De Rwandese geschiedenis is allerm minst een opeenstapeling van toevalligheden. Contextualisering is een *conditio sine qua non* om een behoorlijk onderzoek te voeren naar de manier waarop de Rwandese overheid met haar verleden omgaat.

Vraag 1 : Waarom is het tot een genocide gekomen?

Subvraag 1.1 : Welke verschillende groepen leven er in Rwanda?

Subvraag 1.2 : Wat onderscheidt hen?

Subvraag 1.3 : Welke elementen dragen bij tot het conflict ?

14. De vragen worden opgelost aan de hand van een literatuurstudie. De auteur beperkt zich in eerste instantie tot het materiaal aanwezig in de bibliotheek van het Rwandatribunaal. Aangezien het mandaat van die bibliotheek hen verplicht al het materiaal dat rechters en advocaten zouden kunnen nodig hebben, te verzamelen en ter beschikking te stellen, wordt vertrouwd op de volledigheid van de collectie om een antwoord te formuleren op deze onderzoeksvragen.

15. Het aldus verzamelde materiaal is voornamelijk vanuit historische of politieke invalshoek geschreven. Voor een meer sociologische en psychologische benadering, wordt nadien een bijkomende literatuurstudie gedaan rond verklaringsmodellen van menselijke agressie.

1.2.2 Het wetgevende parcours richting Inkiko Gacaca

Vraag 2 : Hoe is men tot de Inkiko Gacaca gekomen ?

Vraag 3 : Wat wil men met de Inkiko Gacaca bereiken ?

Vraag 4 : Hoe zien de Inkiko Gacaca eruit?

Vraag 5 : Voor welk soort reactiemechanisme wordt gekozen?

16. In deze fase zijn de verschillende wetten de werkinstrumenten. De auteur raadpleegt bewust weinig gespecialiseerde literatuur om zich niet te laten beïnvloeden door standpunten van derden. Bedoeling is om tot een zo neutraal mogelijke weergave van de Inkiko Gacaca te komen door een juridische analyse van de uitgevaardigde wetgeving.

1.2.3 Restauratieve Justitie

17. De Rwandese overheid geeft in haar doelstellingen te kennen heel veel belang te hechten aan het vinden van de waarheid en het herstellen van de eenheid. Door het teruggrijpen naar een traditioneel systeem van geschillenbeslechting gebruikt ze een restauratief kader als basis.

Vraag 6 : Wat is restauratieve justitie?

Subvraag 6.1 : Welke zijn de doelstellingen van restauratieve justitie?

Subvraag 6.2 : Welke onderdelen worden in de literatuur naar voren geschoven?

Subvraag 6.3 : Hoe trachten de Inkiko Gacaca tegemoet te komen aan die vereisten?

18. Voor het schetsen van een theoretisch kader van restauratieve justitie, wordt een literatuurstudie gedaan. Op basis daarvan wordt een conceptueel kader ontwikkeld, dat de basis vormt om in een volgende deel de Inkiko Gacaca aan een kritische analyse te onderwerpen.

1.2.4 De Punitieve Component

Vraag 7 : Punitieve component ?

Subvraag 7.1 : Waar komt de punitieve component vandaan?

Subvraag 7.2 : Is een punitieve component te verenigen met de filosofie van restauratieve justitie?

Subvraag 7.3 : Zijn de Inkiko Gacaca dan in de eerste plaats toch punitieve “rechtbanken”?

Subvraag 7.4: Welke implicaties heeft de punitieve component op de procedure van de waarheidsvinding?

19. De studie heeft de auteur doen beslissen dat de Inkiko Gacaca benaderd moeten worden vanuit een restauratieve filosofie met die nuance dat een punitieve component aan het traditionele systeem toegevoegd wordt. Wanneer men de weg van het straffen bewandelt, komen er verschillende zogenaamde internationale processtandaarden met de rechten van de verdediging voorop, ten tonele.

20. Voor een goede analyse wordt eerst een overzicht gemaakt van de toepasselijke wetgevende instrumenten en de principes die daarin naar voren geschoven worden. De auteur begint bij de Rwandese Grondwet alvorens over te stappen naar eventueel van toepassing zijnde internationale instrumenten. De begrippenlijst van principes wordt vervolgens geoperationaliseerd aan de hand van een kleinschalige literatuurstudie. Nadien wordt die blauwdruk gebruikt om op zoek te gaan naar de manier waarop men in de Inkiko Gacaca aan die principes tracht te voldoen.

1.2.5 Overzicht van de onderzoeksvragen

Vraag 1 : Waarom is het tot een genocide gekomen?

Subvraag 1.1 : Welke verschillende groepen leven er in Rwanda?

Subvraag 1.2 : Wat onderscheid hen?

Subvraag 1.3 : Welke elementen dragen bij tot het conflict ?

Vraag 2 : Hoe is men tot de Inkiko Gacaca gekomen ?

Vraag 3 : Wat wil men met de Inkiko Gacaca bereiken ?

Vraag 4 : Hoe zien de Inkiko Gacaca eruit?

Vraag 5 : Voor welk soort reactiemechanisme wordt gekozen?

Vraag 6 : Wat is restauratieve justitie?

Subvraag 6.1 : Welke zijn de doelstellingen van restauratieve justitie?

Subvraag 6.2 : Welke onderdelen worden in de literatuur naar voren geschoven?

Subvraag 6.3 : Hoe trachten de Inkiko Gacaca tegemoet te komen aan die vereisten?

Vraag 7 : Punitieve component ?

Subvraag 7.1 : Waar komt de punitieve component vandaan?

Subvraag 7.2 : Is een punitieve component te verenigen met de filosofie van restauratieve justitie?

Subvraag 7.3 : Zijn de Inkiko Gacaca dan in de eerste plaats toch punitieve "rechtbanken"?

Subvraag 7.4: Welke implicaties heeft de punitieve component op de procedure van de waarheidsvinding?

1.3 Structuur van de rapportage

21. In het **eerste hoofdstuk** bespreekt de auteur de voornaamste elementen uit de Rwandese geschiedenis, in de aanloop naar de genocide van 1994. Achtereenvolgens komen de samenstelling van de Rwandese bevolking, de invloed van de koloniale periode en de politieke context aan bod. Daarmee wordt een antwoord geformuleerd op vraag 1 en subvragen 1.1 tot 1.3. Er is een selectie gemaakt van de gebeurtenissen en enkel die gegevens worden weerhouden die nuttig zijn voor het verdere begrip van de scriptie. Aldus komen bijvoorbeeld de UNAMIR operaties en het schrijnende gebrek aan interesse bij de internationale gemeenschap ten tijde van de genocide, niet aan bod.

22. Om subvraag 1.3 vanuit een sociologische en psychologische invalshoek verder uit te diepen wordt een **tweede hoofdstuk** aan geschiedenis gewijd. Achtereenvolgens komen de verschillende militaire confrontaties, de mogelijke oorzaken van sociaal economische deprivatie, de invloed van de gemediatiseerde haatcampagne en een aantal cultuurpsychologische aspecten aan bod. Om een nuancering te bieden op de idee als zou een bende losgeslagen Hutu barbaren naar de machete's gegrepen hebben, worden de Rwandese grenzen overstegen en bespreekt de auteur het conflict tussen Hutu en Tutsi vanuit Rwanda én Burundi. Omdat het enkel een nuancering pleegt te zijn, wordt volstaan met een bondige referentie naar Burundi en wordt bewust niet gerefereerd naar andere conflicten in de regio omdat dat ons te ver zou leiden en geen nuttige elementen kan aanreiken om te antwoorden op de vooropgestelde onderzoeksvragen.

23. In het **derde hoofdstuk** wordt een overzicht gegeven van het afgelegde wetgevende parcours alvorens men bij de Inkiko Gacaca belandt. De auteur analyseert de doelstellingen die de overheid vooropstelt. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een neutraal en zeer bondig overzicht van hoe de Inkiko Gacaca er in de praktijk uitzien. De auteur trekt een conclusie over het soort reactiemechanisme dat gekozen wordt en antwoordt daarmee op vragen 2 t.e.m. 5.

24. De studie heeft de auteur doen beslissen dat de Inkiko Gacaca benaderd moeten worden vanuit een restauratieve filosofie met die nuance dat een punitieve component aan het traditionele systeem wordt toegevoegd. Vandaar dat in de rapportage eerst de restauratieve component aan bod komt. Het **vierde hoofdstuk** heeft als doel een beeld te schetsen waarin weergegeven wordt wat er precies onder restauratieve justitie verstaan wordt. Naar het einde toe wordt een conceptueel kader ontwikkelt op basis waarvan getoetst zal worden in hoeverre de Inkiko Gacaca aan de vereisten voldoen. Het **vijfde hoofdstuk** vormt de rapportage van die toetsing gevolgd door een aantal aanbevelingen. Daarmee wordt geantwoord op vraag 6 en subvragen 6.1 tot 6.3.

25. Als laatste wordt de punitieve component aan een kritische analyse onderworpen. Het **zesde hoofdstuk** onderzoekt eerst welke positie de punitieve component in heel het verhaal hoort te krijgen en hoe ze zich verhoudt tot de restauratieve basis. Daarna worden stapsgewijs alle implicaties overlopen en worden waar nodig aanbevelingen geformuleerd. De auteur antwoordt daarmee op vraag 7 en bijhorende subvragen 7.1 tot 7.4.

26. Tot slot wordt een algemeen besluit geformuleerd.

Hoofdstuk 1 RWANDA

hààr geschiedenis, hààr genocide, hààr antwoord

1.1 Inleiding

27. Tijdens de stage op het Rwandatribunaal werd de tijd genomen om een literatuurstudie te doen van de werken die daar beschikbaar zijn. Dat heeft geleerd dat stellen dat de genocide begon op 6 april 1994 en eindigde op 17 juli 1994 te simplistisch is om echt te begrijpen wat er tussen die twee cruciale data, in Rwanda heeft plaatsgegrepen. De auteur ambieert hier allermint een volledig en gedetailleerd overzicht te geven van de Rwandese geschiedenis. Desalniettemin is het belangrijk een inleidend gedeelte aan de Rwandese geschiedenis te wijden, aangezien het onontbeerlijk is om enige voeling te krijgen met het Rwanda van nu. Daarom werd een selectie gemaakt en enkel die gegevens weerhouden die nuttig zijn voor het verdere begrip van de scriptie. Aldus komen bijvoorbeeld de UNAMIR operaties en het schrijnende gebrek aan interesse bij de internationale gemeenschap ten tijde van de genocide, niet aan bod.

1.2 Judicial Notice: Genocide

28. In haar beslissing van 16 juni 2006² neemt de Appeals Chamber van het Rwandatribunaal “Judicial Notice” van (a) het bestaan van drie etnische groeperingen in Rwanda: de Twa, de Hutu en de Tutsi, (b) dat er tussen 6 april 1994 en 17 juli 1994 verspreid in heel Rwanda systematische aanvallen waren tegen de burgerbevolking, geïnspireerd door etnische afkomst, waardoor er een groot aantal Tutsi en gematigde Hutu gedood werden, en (c) dat er tussen 6 april 1994 en 17 juli 1994 een genocide plaats vond in Rwanda, gericht tegen de Tutsi etnische minderheid.

1.3 Drie bevolkingsgroepen

29. Hoewel de Appeals Chamber – terecht – gewag maakt van drie etnische groepen, spelen vooral de Hutu en de Tutsi een voorname rol in de Rwandese geschiedenis. De verdeling tussen beide is altijd een complexe zaak geweest: ze spreken dezelfde taal, hebben dezelfde cultuur, belijden dezelfde godsdienst. De twee bevolkingsgroepen hebben altijd nauw samengeleefd en er komen veel gemengde huwelijken voor.³

1.3.1 Eerst Twa, dan Hutu en dan pas Tutsi

30. Hoewel er relatief weinig gekend is over de vroege geschiedenis van Rwanda, zijn de meeste historici het erover eens dat de Twa de eerste inwoners van het gebied zijn.

31. Rond het jaar 1000 komen de Hutu zich vestigen in het heuvelachtige land. Ze behoren tot de Bantu groep, zoals de meeste volkeren in Zuid en Centraal Afrika.

² INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR RWANDA, *Prosecutor v. Karemera e.a.*(Case No. ICTR-98-44-AR73), Appeals Chamber, decision on prosecutor’s interlocutory appeal of decision on judicial notice, dd 16 juni 2006, <http://69.94.11.53/ENGLISH/cases/Karemera/decisions/160606.htm>;

³ Lars WALDORF, “Rwanda’s failing experiment in restorative justice”, in *Handbook of Restorative Justice, a global perspective*, Londen en New York, Routledge, 2006, 423; Howard ADELMAN, *The Rwandan Genocide*, in Samuel TOTTEN, *Genocide at the Millennium, Genocide: a critical bibliographical review*, Vol. 5, , New Brunswick en Londen, Transaction Publishers, 2005, 32; Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 33-34;

Mathematisch gezien worden ze al snel de dominante bevolkingsgroep. Het is een landbouvolk dat zich verspreidt over het hele land.

32. Volgens MAGNARELLA⁴ migreert een derde groep ergens tussen de 11^e en 15^e eeuw naar Rwanda: de Tutsi. Dat is een herdersvolk, op zoek naar vruchtbare grond om hun vee te laten grazen. De ‘‘Tutsi Warriors’’ leiden de migratie van de Tutsi en zijn gewoon geweld te gebruiken om de kuddes te beschermen. Omdat ze beter georganiseerd en uitgerust zijn, slagen ze erin het grootste deel van het territorium voor zich te winnen en dat ondanks het feit dat ze maar 10   14 % van het bevolkingsaantal vertegenwoordigen. Mathematisch zijn de Hutu met hun 80   85 % nog steeds de dominante groep, maar daarvan is in de praktijk niet veel te merken. De Tutsi domineren: zowel op militair, politiek als economisch vlak, moeten de Hutu en de Twa in de Tutsi hun meerdere erkennen.

33. Rond 1500 slagen de Tutsi erin een koninkrijk te stichten – met aan het hoofd uiteraard een Tutsi koning. Koninkrijk Rwanda is geboren en moet de drie bevolkingsgroepen verenigen. De Tutsi koning wordt aanzien als een soort God die controle heeft over de vruchtbaarheid van het land en het vee. UMUTESI⁵ verwijst naar het socio-economisch en politiek systeem dat uitgebouwd wordt en de boeren, overwegend Hutu, uitbuit.

34. Niet alle auteurs kunnen zich vinden in deze voorstelling van de Rwandese geschiedenis. Voor een recente kritiek verwijst de auteur graag naar TAKEUCHI⁶ die stelt dat de invloed van de koning beperkt is en dat er geen gecentraliseerde macht is tot de 20^e eeuw. Ook GOYVAERTS⁷ heeft kritiek en refereert naar socio-linguistische theorieën die weerleggen dat de Tutsi pas later naar het gebied gekomen zijn.

35. De verdere analyse is gebaseerd op de meerderheidsopvatting.

⁴ Paul J. MAGNARELLA, ‘‘The Background and Causes of the Genocide in Rwanda’’, *Journal of International Criminal Justice*, Volume 3, No. 4, September 2005, 801–804;

⁵ Marie Béatrice UMUTESI, ‘‘Is reconciliation between hutus and tutsis possible?’’, *Journal of International Affairs*, Winter 2006, 158;

⁶ Shinichi TAKEUCHI, ‘‘Hutu and Tutsi: a note on group formation in pre-colonial Rwanda’’, in Didier GOYVAERTS, *Conflicts and Ethnicity in Central Africa*, Tokyo, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 2000, 177–208;

⁷ Didier GOYVAERTS, ‘‘Conflict and Ethnicity in pre-colonial Rwanda?’’, in Didier GOYVAERTS, *Conflicts and Ethnicity in Central Africa*, Tokyo, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 2000, 155–176;

1.3.2 De termen krijgen een etnisch tintje

36. Hoewel de auteur in bovenstaande paragrafen gemakshalve de termen Tutsi en Hutu gebruikt, is het gebruik ervan, en zeker de etnische connotatie, van latere datum.

- vanuit psycho-sociaal oogpunt wordt op zoek gegaan naar een manier om zichzelf te identificeren met een bepaalde bevolkingsgroep. “Tutsi” wordt gebruikt door de autochtone minderheid om zich te distantiëren van de rest van de bevolking;
- in militaire kringen worden de Tutsi-krijgers erop gewezen dat ze door hun militaire training superieur zijn aan de niet-militairen, de Hutu;
- op socio-economisch vlak worden de Tutsi sterker. Ze hebben alle vruchtbare grond voor zich gewonnen waardoor de Hutu achter blijven met schrale velden en een steeds schrijnender wordende armoede. Daardoor gaat het onderscheid tussen Hutu en Tutsi ook staan voor de tegenstelling tussen arm en rijk;
- politiek gezien beschouwt men de mensen die dicht bij de koning staan als Tutsi.

37. MBANDA en TWAGILIMANA wijzen op de “mobiliteit” tussen beide groepen en leveren daarmee het ultieme bewijs dat er aanvankelijk geen etnische link is: een Hutu kan een Tutsi worden door het *Kwihutura*-ritueel⁸ – een soort zuiveringsritueel om de ondergeschikte status weg te wassen wanneer iemand zichzelf van een zekere status voorzien heeft door rijkdom of het verwerven van een belangrijke politieke post. Omgekeerd kan een Tutsi die zijn vee verliest, gedegradeerd worden tot een Hutu.

38. DIGNEFFE en FIERENS analyseren het gebruik en de oorsprong van de terminologie en besluiten dat de term “Tutsi” keer op keer gebruikt wordt om de meerdere van de Hutu aan te duiden.⁹ Het is hun militaire, politieke of socio-economische positie die Hutu en Tutsi van elkaar onderscheidt. MAGNARELLA vult aan en stelt dat de Tutsi superioriteit ook zijn weerslag vindt in een aantal strafwetten: een Tutsi-status garandeert een mildere straf.¹⁰

⁸ Laurent MBANDA, *Committed to Conflict*, Londen, SPCK, 1997, 4; Aimable TWAGILIMANA, *The Heritage Library of African Peoples: Hutu and Tutsi*, New York, The Rosen Publishing Group inc., 1998, 20;

⁹ Françoise DIGNEFFE en Jacques FIERENS, *Justice et Gacaca, l'expérience rwandaise et le génocide*, Namen, Presses Universitaires de Namur, 2003, 11; Johan POTTIER, *Representations of Ethnicity in Post-Genocide Writings of Rwanda*, in Obi IGWARA, *Ethnic Hatred: Genocide in Rwanda*, ASEN, Londen, 1995, 35-58 en 45; Aimable TWAGILIMANA, *The Heritage Library of African Peoples: Hutu and Tutsi*, The Rosen Publishing Group inc. New York, 1998, 20;

¹⁰ Paul J. MAGNARELLA, “The Background and Causes of the Genocide in Rwanda”, *Journal of International Criminal Justice*, Volume 3, No. 4, September 2005, 803;

39. Aan de andere kant is iemands status onlosmakelijk verbonden met de status van diens ouders en krijgt het onderscheid langzaam maar zeker een etnisch tintje.

1.3.3 Koloniale periode: definitieve etnische scheiding

40. Als gevolg van de Conferentie van Berlijn (1894) wordt Afrika in 1895 ingedeeld in Europese kolonies en wordt Rwanda een protectoraat van Duitsland. In 1916 moet Duitsland, door het verlies van de eerste wereldoorlog, zijn protectoraat afstaan aan België, dat Rwanda een 40-tal jaren onder zich zal hebben. DES FORGES legt uit dat het de Belgische en Duitse kolonisatoren zijn, die voor de definitieve scheiding zorgen, door het invoeren van een aantal discriminatoire maatregelen.¹¹

41. “Onder invloed van het Europese gedachtegoed wordt aan de Rwandezen een “herschreven” versie van hun geschiedenis opgedrongen. In de nieuwe versie zijn de Tutsi al eeuwenlang de enige rechtmatige heersers van het gebied. De Hutu worden afgeschilderd als geboren verliezers.”¹²

42. De uiterlijke verschillen tussen de Hutu en de Tutsi zijn schromelijk overdreven en uitvergroot, vooral door de Europese kolonisatoren, sommige Rwandese politici en de westerse media. Het is vooral ingegeven door eigenbelang: de Tutsi willen zich onderscheiden en hun lengte in de verf zetten, terwijl de kolonisatoren een reden nodig hebben om te verantwoorden dat ze met de Tutsi en niet de Hutu in zee gaan. De Belgische kolonisatoren vinden dat, van de drie groepen, de Tutsi het dichtst bij de blanken staan.

¹¹ Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 34–38; Françoise DIGNEFFE en Jacques FIERENS, *Justice et Gacaca, l'expérience rwandaise et le génocide*, Namur, Presses Universitaires de Namur, 2003, 13;

¹² HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, “The Rwandan Genocide: How Was It Prepared?”, April 2006, No. 1, 3;

43. De toegang tot de administratie en het onderwijs is bijna uitsluitend voorbehouden aan Tutsi.¹³ Als kroon op het werk wordt in 1934 de *etnische identiteitskaart* ingevoerd, waarop iedereen ingedeeld wordt in Hutu, Tutsi of Twa. Het is een Belgische beslissing met vérstrekkende gevolgen.¹⁴

“According to African Rights, the Belgians used ownership of cows as the key criterion for determining which group an individual belonged to. It seems that those with 10 or more cows were Tutsi – along with all their descendants in the male line – and those with fewer were Hutu. Those recognised as Twa at the time of the census were given de status of Twa.”¹⁵

44. Ondertussen groeit de frustratie en motivatie bij de Hutu om actie te ondernemen en de scheef gegroeide machtsverhoudingen terug recht te trekken. Het vreemde is dat het geweld niet tegen de kolonistoren gericht is, maar tegen de Tutsi elite. Terwijl de kolonistoren zich klaar maken om het land te verlaten, zien de Hutu hun kans schoon: 20.000 Tutsi worden vermoord in wat later de geschiedenis zal ingaan als de “Revolutie van 1959”. Nog eens 300.000 Tutsi zoeken toevlucht in één van de buurlanden. Het is een bloedige of heroïsche strijd, al naargelang vanuit welk kamp het bekeken wordt.¹⁶

¹³ Rakiya OMAAR, *Rwanda: Death, Despair and Defiance*, Londen, AFRICAN RIGHTS, 1995, 5; Destexhe illustreert het met een cijfervoorbeeld: 549 van de 559 ‘sous-chefs’ waren Tutsi, in Alain DESTEXHE, *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*, New York, New York University Press, 1995, 40;

¹⁴ De vermelding van de etnische achtergrond is pas op 19 juli 1994 door de overgangsregering afgeschaft (bron: Françoise DIGNEFFE en Jacques FIERENS, *Justice et Gacaca, l'expérience rwandaise et le génocide*, Namen, Presses Universitaires de Namur, 2003, 13);

¹⁵ Paul J. MAGNARELLA, “The Background and Causes of the Genocide in Rwanda”, in *Journal of International Criminal Justice*, Volume 3, No. 4, September 2005, 808; Het wordt ook op die manier uitgelegd in de geschiedenissectie op de officiële website van de Rwandese overheid; <http://www.gov.rw/>;

¹⁶ Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 38–40;

1.4 Van de onafhankelijkheid tot President Habyarimana en de Arusha Akkoorden

1.4.1 Kayibanda aan het roer van de Eerste Republiek

45. In 1962 wordt Rwanda onafhankelijk. Kayibanda, de eerste Hutu-president van de nieuwe Republiek, laat in zijn regering uiteraard geen Tutsi toe. Amper   n jaar later begint er een nieuwe golf van etnisch geweld tussen Hutu en Tutsi. De grootste slachting vindt plaats op 21 december van dat jaar: de regering heeft de executie van 20 Tutsi op haar naam, de Hutu rebellen 10.000.

46. Binnen de Hutu-meerderheid is er geen eensgezindheid. De politiek-militaire leiders van het Noord Westen van het land, kunnen zich niet vinden in de politiek van het Centraal-Zuidelijke leiderschap. In 1973 komt het tot een confrontatie: Habyarimana grijpt door middel van een staatsgreep de macht.¹⁷

1.4.2 Habyarimana belooft rust en een herstel van de nationale eenheid

47. In 1975 werd MRND¹⁸ opgericht: in diplomatieke termen "een vertegenwoordiging van de hele bevolking", maar in de praktijk overduidelijk een vertegenwoordiging van de Hutu-gemeenschap.

48. Ondertussen gaan de verdreven Tutsi (voornamelijk de kinderen van Tutsi die als gevolg van de Revolutie van 1959 naar Oeganda gevlucht waren) zich verenigen. Ze willen terug naar huis keren en zijn vastbesloten de Hutu-regering te doen vallen. Zich bewust van de dreiging, belooft Habyarimana dat er geen geweld meer gebruikt zal worden tegen de Tutsi-minderheid en worden er opnieuw Tutsi in de regering opgenomen. Dat is voor vele Hutu een brug te ver en stuit dan ook op groot protest.

¹⁷ Het etnische geweld, dat tussen 1972-1973 zijn hoogtepunt bereikte, vormde de aanleiding voor de staatsgreep die de toenmalige minister van defensie, Juvenal Habyarimana op 5 juli 1973 pleegde;

¹⁸ Mouvement R  volutionnaire National pour le Developpement et la Démocratie;

49. Ondanks de etnische rust die daarop volgt, blijven de Tutsi zich verder organiseren en rekruteren ze ook onder gematigde Hutu. Als kers op de taart komt een voormalig Hutu-kolonel aan het hoofd van RPF (Rwandan Patriotic Front) te staan: door de spanningen binnen de Hutu gemeenschap was hij een fervente rivaal van Habyarimana geworden.

50. Volgens DES FORGES is een aanval van RPF onafwendbaar, ondanks de inspanningen van President Habyarimana: in oktober 1990 wordt Rwanda aangevallen door een groep Tutsi rebellen uit buurland Oeganda – wat resulteert in een zoveelste burgeroorlog.¹⁹ De RPF strijders hebben een duidelijke missie: President Habyarimana de macht te ontnemen en zichzelf het recht toe te eigenen terug te keren naar hun thuisland. President Habyarimana komt onder een enorme politieke druk te staan:

- Rwanda verkeert in een economische crisis en door opeenvolgende perioden van droogte lonkt hongersnood achter elke hoek;
- de dreiging vanuit RPF is werkelijkheid geworden;
- er is een groeiende misnoegdheid in de eigen achterban: er ontstaat de vrees dat ze zich tegen hem zullen keren;²⁰
- daarnaast is er ook de Hutu-concurrentie uit Centraal en Zuid Rwanda;
- en ook de internationale gemeenschap op haar beurt oefent een grote druk uit om de dialoog aan te gaan met het RPF en de gevluchte Tutsi veilig terug naar huis te laten keren.

51. De propagandamachine draait intussen op volle toeren.²¹ Radio en kranten worden gebruikt om het Hutu-gedachtengoed te verspreiden:

- de Tutsi zijn de laatst bijgekomen inwoners van het gebied en hebben derhalve geen enkel eigendomsrecht;
- ondanks de “Revolutie van 1959” hebben de Tutsi nog steeds een superieure status en duwen ze de Hutu verder de armoede in;
- de Tutsi zijn een gevaar voor de veiligheid en zorgen keer op keer voor een victimisering van de Hutu.

¹⁹ Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 48;

²⁰ Voor een economisch politieke analyse van de oorzaken van de Rwandese Genocide verwijs ik naar: Philip VERWIMP, *Development and Genocide in Rwanda, a Political Economy Analysis of Peasants and Power under the Habyarimana Regime*, Proefschrift voorgedragen tot het behalen van de graad van Doctor in de Economische Wetenschappen aan de KU Leuven, 2003;

²¹ Voor een uitgebreid overzicht over de Propaganda zie “Propaganda and Practice” in Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 65–95;

52. Door de escalatie van het geweld zitten de politieke en diplomatieke gesprekken muurvast. December 1992 en januari 1993 gaan de geschiedenis in als een aaneenschakeling van geweldplegingen en overtredingen van het “staakt-het-vuren”. LEMARCHAND en REYNTJENS verwijzen ook naar de moord op de Burundese Hutu-president Ndadaya, toegeschreven aan het Tutsi leger en een belangrijke bijdrage in de radicalisering van de Rwandese Hutu.²² Na maandenlange gevechten, is er weer tijd voor een diplomatieke ronde. De regering van Tanzania neemt het initiatief om het gebeuren te hosten. Na een gespreksronde van 10 dagen worden op 4 augustus 1993 de lang verhoopte Arusha Akkoorden ondertekend waarin overeengekomen wordt RPF in de overgangsregering op te nemen en dat onder het toezicht van een VN vredesmacht: UNAMIR.²³ Aan beide kanten wordt er nog steeds duchtig gerekruteerd om een uitgebreide en goed getrainde troepenmacht te kunnen samenstellen ...

²² René LEMARCHAND, “Disconnecting the threads: Rwanda and the Holocaust reconsidered”, *Journal of Genocide Research*, September 2002, 499–518, <http://www.ideajournal.com/articles.php?sup=11>; Filip REYNTJENS, *L’Afrique des Grands Lacs en crise*, 1994, 301–302;

²³ Rakiya OMAAR, *Rwanda: Death, Despair and Defiance*, Londen, AFRICAN RIGHTS, 1995, 35;

1.5 De dood van President Habyarimana als luguber startschot voor wat de ergste genocide in de geschiedenis zou worden

1.5.1 Het hoogtepunt van de haatcampagne: Tutsi zijn kakkerlakken

53. Acht maanden na Arusha, op 6 april 1994, wordt het vliegtuig van President Habyarimana door onbekenden uit de lucht gehaald. In amper een paar uur tijd, slagen de Hutu extremisten erin de macht (zijnde het leger en de regering) over te nemen en de uitvoering van de haatcampagne tegen de Tutsi te starten.²⁴

We noemden hen kakkerlakken, een insect dat moeilijk weg te krijgen is. We wilden geen Tutsi meer in ons land. We droomden van een leven zonder hen. In het begin wilden we hen gewoon weg, we wilden hen niet dood. Als ze akkoord waren gegaan om naar Burundi of ergens anders te gaan, hadden ze hun levens kunnen redden. Maar ze wilden niet weg, en dat dreef ons naar de machetes. De Tutsi hadden vele doden geslikt zonder er ooit iets op te zeggen. Het leek of het hun lot was om te sterven. Omdat we geen weerstand kregen, dachten we dat wat we deden, gedaan moest worden.²⁵

1.5.2 My Neighbour, My Enemy²⁶ à rato van 7 moorden per minuut

54. Het is moeilijk – om niet te zeggen onmogelijk – te begrijpen hoe er in de hoofden van menig Hutu een knop omgedraaid wordt, hoe de voorheen vriendelijke buurman een moordenaar met een duidelijke missie wordt.

²⁴ Voor een overzicht van de gehanteerde strategieën zie “April 1994: The Month That Would Not End” en “The Organisation” in Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 180–262;

²⁵ Vrije vertaling uit een getuigenverklaring afgelegd voor het Rwandatribunaal;

²⁶ Eric STOVER, Harvey WEINSTEIN, *My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Atrocity*, Berkely, Cambridge University Press, 2004;

Tutsi: “When we heard that the president was dead, we also heard that Kigali was having problems. ... When you spoke to Hutu, you got no respons. Except they said threateningly: “Things are going to happen”. ... We knew we would have to seek refuge. Then one week after the president’s death, houses began burning here.”²⁷

Hutu: “The government authorises us. We go in behind the army. We watch them and learn. We have to defend our country. The government authorises us to defend ourselves by taking up clubs, machetes and whatever guns we could find.”²⁸

Tutsi: “I could hear gunfire and the explosion of grenades and the cries of people being killed. The attackers fired their guns and threw grenades into the crowd and then groups of killers with traditional weapons came in and killed those who were still alive ...”²⁹

Hutu: “Au début on coupe avec timidité, puis le temps nous aide à nous habituer. Il y a des collègues qui se sont fais enseigner la manière exacte de frapper. Mais ils y a des cas de collègues qui sont restés maladroit jusqu’au fin. Ils fappaient le bras à la place du cou, par exemple, et ils s’échappaient en criant: “ça y est, je l’ai complètement tué”. Mais ça se savait que ce n’était pas vrai. Un spécialiste devait intervenir pour rattraper la cible et la terminer.”³⁰

²⁷ HUMAN RIGHTS WATCH/FIDH interview, Nyantanga, 20 juni 1995, overgenomen uit Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 370;

²⁸ Lindsey HILSUM, “Hutu Warlord Defends Child Killing”, *Observer*, 3 juli 1994, overgenomen uit Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 229;

²⁹ HUMAN RIGHTS WATCH/FIDH interview, Kaduha, 12 juni 1996, overgenomen uit Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 341;

³⁰ Getuigenverklaring van Alphonse, overgenomen uit Jean HATZFELD, *Une saison de Machettes*, Parijs, éditions du seuil, 2003, 41;

Tutsi: "... He held a list of names in his hands. It was a list of people to be killed. He went to another neighbor and threw grenades and shot open the door of the house. They killed the people inside."³¹

Hutu: "Je ne me souviens pas de la première personne que j'ai tuée, parce que je ne l'ai pas identifiée dans la cohue. Par chance, j'ai commencé par tuer plusieurs personnes sans les regarder en face. Je me souviens toutefois de la première personne qui m'a regardé, au moment du coup sanglant. Ça c'était grand-chose. Les yeux de celui qu'on tue sont immortels, s'ils vous font face au moment fatal. Ils ont une couleur noire terrible. Ils font plus sensation que les dégoûlements de sang et les râles des victimes, même dans un grand brouhaha de mort"³²

55. Kenmerkend voor de genocide van Rwanda is de snelheid, brutaliteit en schaal waarop het allemaal gebeurt. In de 104 dagen tussen 6 april en 19 juli 1994 zullen 1.074.017 Rwandezen vermoord worden, waarvan volgens een rapport van PENAL REFORM INTERNATIONAL 93,7 % Tutsi zijn.³³ Dat zijn 7,17 moorden per minuut, uitgevoerd met een nooit eerder gezien sadisme en bruto geweld.

56. "Het is de meest efficiënte afslachting sinds de atombommen op Hiroshima en Nagasaki."³⁴ Het overwinnen van de Tutsi zorgt nadien voor een nooit eerder geziene vluchtelingenstroom van Hutu naar de buurlanden, voornamelijk naar Tanzania en Congo.³⁵

³¹ Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel, getuigenverklaring van 18 september 1995, Dossier 57/95, overgenomen uit Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 206;

³² Verklaring van Pancrace, overgenomen uit Jean HATZFELD, *Une saison de Machettes*, Parijs, éditions du seuil, 2003, 26;

³³ PENAL REFORM INTERNATIONAL, "PRI Research on Gacaca Report I: Gacaca jurisdictions and its preparations", januari 2002, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga1-2002-preparations-en.pdf>, 9;

³⁴ Philip GOUREVITCH, *We Wish To Inform You That Tomorrow We Will Be Killed With Our Families: Stories from Rwanda*, Picador USA, 1994, 4;

³⁵ Lars WALDORF, "Rwanda's failing experiment in restorative justice", in *Handbook of Restorative Justice, a global perspective*, Londen en New York, Routledge, 2006, 424;

1.6 Conclusie

57. Er is relatief weinig onderzoek gedaan naar de vroege geschiedenis van Rwanda. De meeste historici plaatsen eerst de Twa in het heuvelachtige gebied dat later Rwanda zal worden. Rond het jaar 1000 komt er een tweede groep bij: de Hutu die duidelijk een landbouwvolk zijn. Ergens tussen de 11^e en 15^e eeuw migreert een derde groep naar Rwanda: de Tutsi herders. Het onderscheid tussen de verschillende groepen situeert zich in de eerste plaats in de socio-economische sfeer. De etnische connotatie die aan de begrippen gegeven wordt is van latere datum en vooral de koloniale periode heeft in dat proces een cruciale rol gespeeld. De invoering van de etnische identiteitskaart in 1932 is een duidelijk breekpunt. Vanaf de zogenaamde "Revolutie van 1959" hebben de Hutu en Tutsi op gespannen voet geleefd.

58. Het neerhalen van het vliegtuig en daarmee de dood van President Habyarimana betekent het lugubere startschot voor wat de meest efficiënte afslachting wordt sinds de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki.

59. De auteur heeft daarmee geantwoord op de vraag welke verschillende groepen er in Rwanda leven (subvraag 1.1) en wat hen onderscheidt (subvraag 1.2). De eerste aanzet voor een antwoord op de vraag welke elementen bijdragen tot een conflict werd gegeven, zij het vooral vanuit een historisch en politiek oogpunt. Om die thematiek verder uit te werken met een meer sociologische en psychologische insteek, besteedt de auteur in het volgende hoofdstuk aandacht aan verklaringsmodellen voor menselijke agressie die in die theorieën gevonden kunnen worden.

Hoofdstuk 2 BARBAARSE HUTU !?

een meer sociologische en psychologische nuancering

“Het vermogen tot wreedheden is in elk van ons aanwezig.
Wie in zijn eigen goedheid gelooft, heeft alleen maar het geluk gehad
nooit te zijn blootgesteld aan de omstandigheden die ‘t kwaad in ons wakker maken.
Oorlog verandert de menselijke natuur.
De wreedheden van de oorlog worden zelden bedreven door abnormale mensen.
De tragedie van oorlog is net dat de barbaarsheden worden begaan door normale
mensen in abnormale omstandigheden.”³⁶

2.1 Inleiding

60. De auteur ambieert geenszins een uitgebreid onderzoek te doen naar de oorzaken van de genocide, maar wil wel een nuancering bieden op de idee die bij een grote meerderheid van de bevolking leeft, als zou de genocide het werk zijn van een bende losgeslagen barbaarse Hutu. De analyse bevindt zich in het gebied tussen de psychologie en de sociologie omdat elementen uit de *“psychologie van de menselijke wreedheid”*³⁷ gecombineerd worden met maatschappelijke processen en structuren. Gevaar en geweld zijn de uitkomst van een proces, waarin de omgeving, de persoon van de dader en het slachtoffer elk een rol spelen, en voortdurend met elkaar in wisselwerking zijn.

61. Er is weinig of geen literatuur ter beschikking die de inzichten uit de criminologische sociologie toepast op Afrikaanse samenlevingen. Vandaar dat de auteur op basis van de klassieke werken uit de criminologische sociologie zelf een toepassing maakt op de Rwandese socio-culturele tradities, waarover wel geschreven is.

³⁶ Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996, 23 en 45;

³⁷ Het gelijknamige boek van Jan DE LAENDER vormt de basis van mijn psychologische analyse.

62. Om de lezer een diepgaander inzicht te bieden in de oorzaken van de genocide en elementen aan te rijken waarmee rekening gehouden moet worden bij de beoordeling van de reactie op de genocide, bespreekt de auteur achtereenvolgens 4 componenten. Ze begint met de slingerbeweging tussen Hutu en Tutsi geweld om alvast komaf te maken met de idee als zouden de Tutsi nooit naar geweld gegrepen hebben. Omdat dit deel enkel een nuancering pleegt te zijn, wordt volstaan met een bondige referentie naar Burundi en wordt bewust niet gerefereerd naar andere conflicten in de regio omdat dat ons te ver zou leiden en geen nuttige elementen kan aanreiken om te antwoorden op de vooropgestelde onderzoeksvragen. Naast de militaire geschiedenis die de twee bevolkingsgroepen delen, speelt ook de socio-economische evolutie in de aanloop naar de gebeurtenissen van 1994 een niet onbelangrijke rol. Als derde overloopt de auteur de invloed van de media en de haatcampagnes die via die kanalen gelanceerd worden. Tot slot staat ze ook nog even stil bij een aantal cultuur psychologische aspecten die ons in staat stellen de escalatie van het geweld in de juiste context te plaatsen.

63. Vooral voor de eerste en derde component is de analyse beïnvloed door de (sociale) leertheorieën van SUTHERLAND, GLASER, en BURGESS. In tweede component van de analyse zijn de ideeën uit de kritische criminologie en het boek *New Criminology* van TAYLOR, WALTON en YOUNG, waarin ze bij hun zoektocht naar de oorzaken van criminaliteit een geïntegreerde sociale deviantietheorie ontwikkelen, en aandacht besteden aan socio-politieke, economische en psychologische omstandigheden, duidelijk terug te vinden. Hoewel die laatste auteurs de leertheorieën niet weerhouden, vindt de auteur ze toch relevant voor deze analyse. Gelet op de specifieke situatie in het Rwanda van voor 1994, acht ze het meer dan verantwoord ook aandacht te besteden aan de invloed van de media en de aangeleerde visie die ontwikkeld werd ten aanzien van de Tutsi.

2.2 Vijandige golfbewegingen

2.2.1 Aanhoudende slingerbeweging van geweld tussen Hutu en Tutsi

64. Als men een overzicht wil geven over de militaire confrontaties tussen Hutu en Tutsi, is het aangeraden de nationale grenzen te overstijgen en Rwanda en Burundi samen te bekijken. Die twee landen vormen tussen 1899 en 1962 de unie Ruanda-Urundi, aanvankelijk onder Duits en later onder Belgisch mandaat. Sinds haar onafhankelijkheid in 1962 is Burundi heen en weer geslingerd tussen perioden van rust en steeds terugkerende conflicten tussen Hutu en Tutsi. Net als in Rwanda bestaat ook de Burundese bevolking voor 85 % uit Hutu, voor 14 % uit Tutsi en slechts 1 % Twa.³⁸

65. Beide landen hebben meermaals elkanders vluchtelingen over de vloer gekregen en beschuldigen elkaar er meermaals van rebellen te ondersteunen. Omdat men om die reden de twee conflicten niet altijd makkelijk van elkaar kan scheiden, zijn er meermaals stemmen opgegaan om ze samen te behandelen. Een aantal jaren geleden nog, pleitte HRW³⁹ bijvoorbeeld voor de uitbreiding van het ICTR-mandaat.

a) Jaren '60

66. Terwijl de kolonistoren zich klaar maken om de landen te verlaten, zien de Rwandese Hutu hun kans schoon om hun frustratie als gevolg van de scheefgegroeide machtsverhoudingen te uiten: 20.000 Tutsi⁴⁰ worden vermoord in wat de "Revolutie van 1959" genoemd wordt. Nog eens 300.000 Rwandese Tutsi zoeken toevlucht in buurlanden Burundi en Oeganda.

³⁸ Floribert NGARUKO en Janvier NKURUNZIZA, "An economic interpretation of the conflict in Burundi", *Journal of African Economies*, Volume 9, No. 3, 370-409, 373;

³⁹ HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, "Brutal Burundi War Draws in Rwandan Combatants: Rwandan Tribunal should be expanded to include Burundi", New York, 23 maart 2000, <http://hrw.org/english/docs/2000/03/23/burund442.txt.htm>;

⁴⁰ Gerard PRUNIER, *The Rwandan Crisis, History of a Genocide*, New York, Columbia University Press, 1995, 62;

67. De politieke instabiliteit in Burundi, en de moord op politiek leider “Le Prince Louis” RWAGASORE in de aanloop naar verkiezingen, zorgen voor een explosief mengsel. Burundi wordt in 1965 geconfronteerd met haar eerste burgeroorlog, waarin Hutu rebellen – opererend vanuit Rwanda – het leven eisen van 500 Tutsi.⁴¹ De Burundese regering slaat hard terug en is verantwoordelijk voor duizenden Hutuoverlijdens. Vanaf 1966 hebben de Burundese Tutsi het roer terug stevig in handen.

b) Jaren ‘70

68. Politieke intriges, een monopolisering van de macht en een catastrofaal beleid, leiden in 1972 tot een bloedige burgeroorlog, die de geschiedenis zal ingaan als “de Burundese Genocide”. Anders dan in de Rwandese genocide 20 jaar later, zijn in Burundi de Hutu het target: 175.600 Hutu en 24.400 Tutsi sneuvelen.⁴²

c) Jaren ‘80

69. In 1987 wordt in Rwanda RPF (Rwandan Patriotic Front) opgericht en zijn Tutsi rebellen in Burundi verantwoordelijk voor een bloedige staatsgreep. Er breekt een Hutu revolte uit, als reactie op de staatsgreep waardoor Burundi verzeild raakt in haar derde burgeroorlog: 20.000 burgers, voornamelijk Tutsi, laten het leven.⁴³

d) Jaren ‘90

70. In oktober 1990 begint het RPF aan zijn vrijheidsoorlog en valt het Rwanda aan vanuit buurland Oeganda. Ondanks de snelle internationale interventie, worden 4500 burgers,

⁴¹ Floribert NGARUKO en Janvier NKURUNZIZA, “An economic interpretation of the conflict in Burundi”, *Journal of African Economies*, Volume 9, No. 3, 370–409, 375;

⁴² UNITED NATIONS, *Report of the Security Council Mission to Burundi on 13 en 14 augustus 1994*, S/1994/1039, 2, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/356/66/PDF/N9435666.pdf?OpenElement>; Floribert NGARUKO en Janvier NKURUNZIZA, “An economic interpretation of the conflict in Burundi”, *Journal of African Economies*, Volume 9, No. 3, 370–409, 376;

⁴³ UNITED NATIONS, *Report of the Security Council Mission to Burundi on 13 en 14 augustus 1994*, S/1994/1039, 2, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/356/66/PDF/N9435666.pdf?OpenElement>;

voornamelijk Hutu gedood.⁴⁴ De regering legt de vredesakkoorden naast zich neer en slaat tussen 1990 en 1992 terug: ze is verantwoordelijk voor de dood van 2000 Tutsi.⁴⁵ In januari en februari 1993 komt het tot een confrontatie tussen private milities onder leiding van de Rwandese President Habyarimana en het RPF. HUMAN RIGHTS WATCH rapporteert dat 300 Tutsi⁴⁶ en 147 Hutu⁴⁷ het leven laten.

71. Vanaf september 1993 wordt Burundi geteisterd door een vierde burgeroorlog. 40.000 Hutu⁴⁸ worden gedood door Tutsi-extremisten geholpen door het Burundese leger. Het VN rapport voegt eraan toe dat ook 10.000 Tutsi⁴⁹ sneuvelen. Op 21 oktober 1993 wordt de Burundese Hutu President Melchior Ndadaye, samen met een aantal andere politieke figuren geëxecuteerd door het Tutsi leger.⁵⁰

72. De dood van de Burundese en Rwandese Hutu presidenten Ntaryamira en Habyarimana in een vliegtuigcrash, vormt het startschot voor een zoveelste confrontatie. De Hutu zijn het beu altijd het onderspit te moeten delven en zijn vastbesloten voor eens en altijd de macht naar zich toe te trekken.

2.2.2 Een voedingsbodem voor menselijke haat

73. Dit aspect van de geschiedenis staat gegrift in het geheugen van menig Rwandees en Burundees, maar krijgt in de literatuur doorgaans niet de aandacht die het verdient. Hutu en Tutsi zien elkaar als reële vijanden. De haatgevoelens die dat met zich meebrengt zitten diepgeworteld in hun psyche. DE LAENDER stelt dat de mens wellicht het enige wezen is dat kan haten, omdat alleen een menselijk brein in staat is om beledigingen, vernederingen en psychologische wonden met voldoende kracht te bewaren. Ons geheugen kan het verleden

⁴⁴ HUMAN RIGHTS WATCH Briefing Paper, "Arming Rwanda, The Arms Trade and Human Rights Abuses in Rwanda", HRW A/601, 1 januari 1994, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/print?tbl=RSDCOI&id=3ae6a7fc8>;

⁴⁵ HUMAN RIGHTS WATCH Report, *Human Rights Developments in Rwanda*, 1993;

⁴⁶ HUMAN RIGHTS WATCH Briefing paper, "Beyond the Rethoric, Continuing Human Rights Abuses in Rwanda", HRW A 507, 1 juni 1993, http://hrw.org/doc/?t=africa_pub&c=rwanda;

⁴⁷ HUMAN RIGHTS WATCH Report, *Human Rights Developments in Rwanda*, 1993;

⁴⁸ HUMAN RIGHTS WATCH Report, *Human Rights Developments in Burundi*, 1994;

⁴⁹ UNITED NATIONS, *Report of the Security Council Mission to Burundi on 13 en 14 augustus 1994*, S/1994/1039, 3, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/356/66/PDF/N9435666.pdf?OpenElement> ;

⁵⁰ UNITED NATIONS, *Report of the Security Council Mission to Burundi on 13 en 14 augustus 1994*, S/1994/1039, 2, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/356/66/PDF/N9435666.pdf?OpenElement>; HUMAN RIGHTS WATCH Report, *Human Rights Developments in Burundi*, 1994;

met zulke intensiteit terugroepen dat oude pijnen nooit sterven. Haat tussen Hutu en Tutsi is een halve eeuw oud. Ze berust op culturele transmissie, wat alleen bij mensen mogelijk is. Daardoor zijn de bronnen van onze haat zo oud, hardnekkig en veelvuldig.⁵¹

74. SUTHERLAND verklaart in zijn differentiële associatietheorie, dat haat en delinquentie aangeleerd zijn. Het gaat volgens hem niet alleen over de identificatie van de vijand, maar ook over de technieken, de motivatie en de drijfveren voor deviantie.⁵² “When criminal behaviour is learned, the learning includes a) techniques of committing the crime [...] b) the specific directions of motives, drives, rationalisations and attitudes.”⁵³ Diens leerling GLASER⁵⁴ vult de theorie aan en stelt dat de identificatie met iemand waarvan je aanneemt dat die het gedrag goedkeurt, het belangrijkste leermechanisme is. Een vergelijkbare analyse vindt men bij BANDURA⁵⁵ die aantoont dat er doorgaans een duidelijke correlatie is met agressie bij ouders en grootouders.

75. Met deze component wilt de auteur aantonen dat

- het lang niet enkel de Hutu zijn die naar geweld grijpen;
- er een begrijpelijke vrees is voor de andere groep, aangezien het verleden heeft bewezen dat beide groepen naar de wapens grijpen;
- er bij de Hutu een duidelijke negatieve perceptie leeft over de Tutsi;
- psychologen het erover eens zijn dat haatgevoelens een onderdeel kunnen zijn van de culturele transmissie;
- ook sociologen stellen dat haat onderdeel kan zijn van aangeleerd gedrag.

⁵¹ Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996, 46–47;

⁵² Eamonn CARRABINE, Paul IGANSKI, Maggy LEE, Ken PLUMMER en Nigel SOUTH, *Criminology. A Sociological introduction*, Londen en New York, Routledge Taylor en Francis Group, 2004, 56;

⁵³ Vierde premisse van de theorie van Sutherland, overgenomen uit Robert LILLY, Francis CULLEN en Richard BALL, *Criminological Theory. Context and Consequences*, Londen, Sage Publications, 1989, 57;

⁵⁴ Daniel GLASER, “The Differential Association Theory of Crime”, in AM ROSE *Human Behavior and Social Processes. An Interactionist Perspective*, Londen, Routledge, 1972, 425–442, overgenomen uit Gerben BRUINSMA “De differentiële associatietheorie en sociale leertheorieën”, in Elisabeth LISSEBERG, Sibbo VAN RULLER, René SWAANINGEN, *Tegen de Regels III Een inleiding in the criminologie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1999, 116;

⁵⁵ Albert BANDURA en Richard H. WALTERS, *Adolescent Agression*, New York, Ronald Press, 1959, 127;

2.3 Sociaal economische deprivatie

2.3.1 Begrip Relatieve Deprivatie

76. Deprivatie komt van het Latijnse *privare*, beroven. Deprivatie verwijst dan naar de passieve vorm, waarbij men zich van iets beroofd voelt. GURR⁵⁶ definieert relatieve deprivatie als “the actor’s perception of discrepancy between their value expectations and their value capabilities. Value expectations are the goods and conditions of life to which people believe they are rightfully entitled. Value capacities are the goods and conditions they think they are capable of getting and keeping.” Hij verwijst met andere woorden naar de spanning die ontstaat door de discrepantie tussen wat zou moeten zijn en wat is. Voor de operationalisering van die waarden gebruikt hij een driedelige structuur:

a) Welvaart

77. Welvaart verwijst naar de combinatie tussen fysieke welvaart en de mogelijkheid tot zelfontplooiing. GURR haalt onderdak, fysiek comfort, materieel eigendom en gezondheidszorg als voorbeelden aan.

b) Macht

78. Met het begrip macht verwijst GURR naar de mogelijkheid om anderen te beïnvloeden maar ook om anderen te beletten tussen te komen in jouw persoonlijke keuzes. Daardoor laat macht zich indelen in enerzijds politieke macht en de drang naar participatie, en anderzijds veiligheid en een zekere vorm van liberalisme.

c) Persoonlijke interacties

79. Hiermee doelt GURR op de niet-autoritaire interacties met andere individuen en groepen. Het gaat om de drang naar het verwerven van een zekere status en te kunnen functioneren in een stabiele omgeving.

⁵⁶ Ted Robert GURR, *Why Men Rebel*, New Jersey, Princeton University Press, 1971, 23–27;

2.3.2 Beleving bij de Hutu bevolking

80. Hoewel profiterend van een duidelijk numeriek overwicht, hebben de Hutu een jarenlange socio-economische en politieke onderdrukking achter de rug waaruit onvermijdelijk sterke gevoelens van relatieve deprivatie voortvloeien:

- **Kolonisatie:** als Rwanda in 1916 in Belgische handen komt, ontstaat er in een mum van tijd een geïnstitutionaliseerde etnische verdeling, waarbij de Hutu aan het kortste eind trekken. Zelf vinden ze dat ze historisch gezien meer rechten verdienen dan de laatst bijgekomen Tutsi.
- **Uitbuiting tijdens de koloniale periode:** de Hutu worden uitgebuit door de verplichte arbeid (corvée) die onder andere bestaat uit:
 - het wegennet uit te breiden en te onderhouden;
 - huizen voor de administratie te bouwen;
 - greppels tegen overstromingen te graven.
- **Ubhake:** er wordt een soort feodaal systeem ingesteld waarbij een Patron (Shebuja – leenheer) en een Cliënt (Garagu – leenman) afspreken dat de Cliënt voor het vee van de Patron zorgt, zoals een moeder voor haar kinderen.⁵⁷
- **Onderwijskansen:** de Belgische overheid sluit het onderwijs af voor Hutu.⁵⁸ Scholen waren bedoeld om toekomstige leiders op te leiden waardoor het volstond om in Tutsi-onderwijs te voorzien. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat er een duidelijke discriminatie is op het vlak van onderwijs, ook na de koloniale periode.⁵⁹
- **Dictatorschap:** de dictatoriale aanpak van President Habyarimana komt vooral hemzelf en de Tutsi-elite ten goede.⁶⁰

⁵⁷ De meeste auteurs plaatsen de uitbuiting via het Ubuhake-systeem in de periode voor de kolonisatie. TAKEUCHI argumenteert dat ubuhake oorspronkelijk enkel voorkomt onder Tutsi en dat pas na de koloniale periode ook Hutu bij het systeem betrokken worden. Shinichi TAKEUCHI, "Hutu and Tutsi: a note on group formation in pre-colonial Rwanda", in Didier GOYVAERTS, *Conflicts and Ethnicity in Central Africa*, Tokyo, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 2000, 177–208;

⁵⁸ Ian LINDEN en Jane LINDEN, *Church and Revolution in Rwanda*, Manchester, Manchester University Press, 1977, 163;

⁵⁹ René LEMARCHAND, *Rwanda en Burundi*, Londen, Pall Mall Publishing, 1970, 138;

⁶⁰ Philip VERWIMP, *Development and Genocide in Rwanda, a Political Economy Analysis of Peasants and Power under the Habyarimana Regime*, Proefschrift voorgedragen tot het behalen van de graad van Doctor in de Economische Wetenschappen aan de KU Leuven, 2003, 38–92;

- **Armoede en hongersnood:** opeenvolgende perioden van droogte zorgen voor armoede die in de eerste plaats de Hutu boeren treft.⁶¹
- **Overbevolking:** het stijgende bevolkingsaantal drijft de voedselproblematiek op de spits.⁶² Er kan in dit verband ook verwezen worden naar de psychologische dichtheidstheorie als aanleiding voor agressie. Er is te weinig ruimte om de eigen toekomst zeker te stellen, geen land, geen voedsel. Psychoanalytici stellen dat dit een belangrijke voedingsbodem vormt, voor een uitbarsting van agressie.

81. UVIN⁶³ schrijft dat frustratie, vernedering en een minderwaardigheidsgevoel behoren tot de dagelijkse belevingswereld van de Hutu. Het plaatje past perfect in de theorie van GURR (supra para. 76 tot 79). Hij stelt daarnaast dat “the potential for collective violence varies jointly with the intensity of the discontent.”⁶⁴ Het is een gevolg van een onevenwicht tussen wat men heeft en wat men vindt dat men zou moeten hebben.

Geen land, geen werk, geen hoop, geen toekomst.
De Hutu boeren zijn een makkelijk doelwit
voor rekrutering en manipulatie.

82. Met deze component wilt de auteur aantonen dat:

- de Hutu zich onderdrukt voelen door de Tutsi minderheid;
- die onderdrukking zich manifesteerde op verschillende maatschappelijke gebieden;
- er bij de Hutu derhalve een duidelijke negatieve perceptie leeft over de Tutsi;
- sociologen menen dat een collectief gevoel van onbehagen en vooral de relatieve deprivatie aanleiding kan zijn voor rebellie.

⁶¹ Jean BIGAGAZA, Carolyne ABONG en Cecile MUKARUBAGA, “Land Scarcity, Distribution and Conflict in Rwanda” in Jeremy LIND and Kathryn STURMAN, *Scarcity and Surfeit*, Pretoria, Institute for Security Studies, 2002, 50–82;

⁶² Philip VERWIMP, *Development and Genocide in Rwanda, a Political Economy Analysis of Peasants and Power under the Habyarimana Regime*, Proefschrift voorgedragen tot het behalen van de graad van Doctor in de Economische Wetenschappen aan de KU Leuven, 2003, 107;

⁶³ Peter UVIN, *Aiding Violence: the Development Enterprise in Rwanda*, Connecticut, Kumarian Press, 1998;

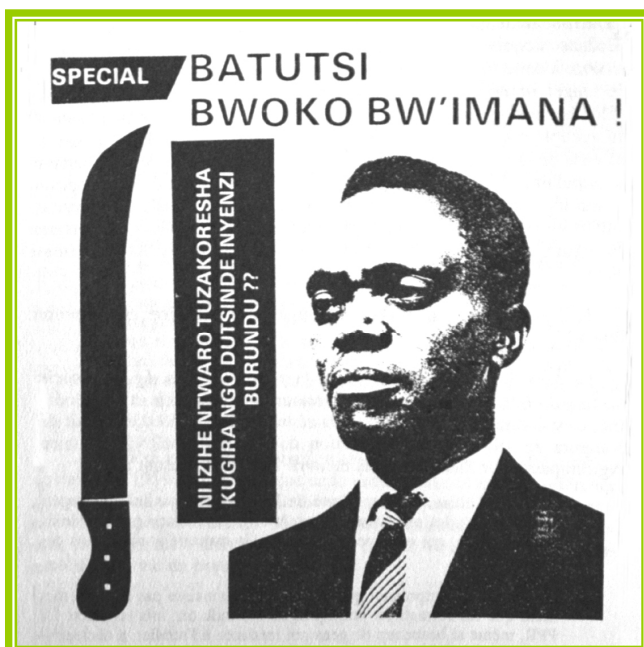
⁶⁴ Ted Robert GURR, *Why Men Rebel*, New Jersey, Princeton University Press, 1971, 319;

2.4 Een gemediatiseerde haatcampagne⁶⁵

83. Onder het mom van de pas herwonnen persvrijheid, wordt vanaf het begin van de jaren '90 gretig gebruik gemaakt van alle mogelijke kanalen om de haatgevoelens te ondersteunen en de angst voor de Tutsi aan te wakkeren. Geen enkele overdrijving of zelfs leugen wordt geschuwd om de vijand aan te vallen. Het spel wordt heel tactisch gespeeld...

2.4.1 Kangura Newspaper

84. In tegenstelling tot wat velen denken, draait de haatcampagne al vanaf de inval van de Tutsi in 1990 op volle toeren. Vooral Kangura is een belangrijke spreekbuis waarlangs allerlei haatkreten over de Tutsi gespuid worden. Omdat een groot deel van de Rwandese bevolking analfabeet is, wordt veelvuldig gebruik gemaakt van niet mis te verstane afbeeldingen en spotprenten. De beroemde publicatie van de 10 Hutu-geboden in Kangura, dateert van december 1990.

Vanaf 1993 refereert men vol nostalgie naar de Revolutie van 1959 en vraagt men zich of hoe die verder te zetten. Op het voorblad van de decembereditie (foto) staat te lezen: “Batutsi, een duivels ras!” Links wordt al een hint gegeven voor het antwoord op de vraag “Welke wapens kunnen we allemaal gebruiken om de Inyenzi definitief te verslagen?”

⁶⁵ Voor en volledig overzicht van de invloed van de media voor en tijdens de Rwandese Genocide, verwijs ik graag naar Jean-Pierre CHRÉTIENS, Jean-François DUPAQUIER en Marcel KABANDA, *Rwanda: Les médias du Génocide*, Parijs, Karthala, 1995; Een beknopt overzicht vindt u in Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999, 65–95;

2.4.2 Radio RTLM

85. Vanaf augustus 1993 begint RTLM (Radio et Télévision Libre des Milles Collines) met haar uitzendingen. De onderliggende boodschap verwijst steeds naar het slachtofferschap van de Hutu, die nu al eeuwen lijden onder het aanhoudend geweld uit Tutsi hoek.

“When people ask me good listeners, why I hate all the Tutsi, I say: read our history! The Tutsi were collaborators with the Belgian Colonists. They stole our Hutu land. Now, they have come back, these Tutsi rebels. They are cockroaches, they are murderers. Rwanda is a Hutu-land, we are the majority. They, are a minority of betrayers and invaders. We will squash them. We will wipe out the RPF-rebels. This is RTLM, Hutu-power radio.”

“We began by saying that a cockroach cannot give birth to a butterfly. It is true. A cockroach gives birth to another cockroach. The history of Rwanda shows us clearly that a Tutsi stays always exactly the same, that he has never changed. Who could tell the difference between the Inyenzi who attacked in October 1990 and those of the 1960s. They are all linked ... their evilness is the same. The unspeakable crimes of the Inyenzi of today, recall those of their elders: killing, pillaging, raping girls and women.”⁶⁶

2.4.3 Ontmenselijking van het slachtoffer

86. HOGG en VAUGHAN⁶⁷ halen aan dat agressiedrift een deel is van de constructie van de mens, een deel dat hij gebruikt in de strijd naar macht en overleving. Die menselijke agressie wordt in normale omstandigheden geremd door de waarneembaarheid van het leed dat het aanricht.⁶⁸ Mensen hebben de gave zich te kunnen inleven in de gevoelens van anderen en aldus empathie te hebben voor het slachtoffer. In de uiterste vorm van agressie, wanneer het aankomt op het doden van een medemens, treedt er vaak een oude en

⁶⁶ Jean-Pierre CHRÉTIENS, Jean-François DUPAQUIER en Marcel KABANDA, *Rwanda: Les médias du Génocide*, Parijs, Karthala, 1995, 156;

⁶⁷ Michael A. HOGG en Graham M. VAUGHAN, *Social Psychology*, Harlow, Pearson Education Limited, 2002, 436-480;

⁶⁸ Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996,275;

primitieve rem in werking: het is de rem van afkeer, walging en fysieke revulsie die geactiveerd wordt bij het zien van bloed, ingewanden en versplinterd bot.⁶⁹

87. Daarnaast is ook sociale afkeuring een belangrijke rem. In de meeste samenlevingsvormen wordt agressie als een ongewenste, onbeschaafde vorm van gedrag beschouwd omdat het het maatschappelijk evenwicht in gevaar brengt. Omdat mensen veel belang hechten aan hun positie binnen de groep, vormt sociale afkeuring een belangrijke rem op agressief gedrag: men is bang voor isolatie of uitstoting.

88. Haatgevoelens zijn een krachtige drijfveer om het hoofd te bieden aan die remmen en leiden vaak tot een ontmenselijking van het slachtoffer. Die dehumanisering en daardoor ook de ontkenning van het slachtoffer is een van de neutralisatietechnieken⁷⁰ die door David MATZA en Gresham SYKES onderscheiden zijn. Ze bouwen verder op SUTHERLAND en geven hiermee vorm aan de inhoud van het leerproces waarover hij schrijft.

89. Er is veel empirisch onderzoek gedaan naar het gebruik van neutralisatietechnieken tijdens de tweede wereldoorlog. De parallellen tussen de Rwandese Genocide en de nazi-ideologie zijn – althans wat de ontmenselijking van het slachtoffer betreft – overduidelijk. De nazi-ideologie stelt de Joden voor als leugenaars, dieven, oorlogstokers, seksueel bezetenen en ongedierte. In de aanloop naar de Rwandese genocide worden de Tutsi de zondebokken van alles wat er misgaat, ze zijn de oorzaak van alle problemen die de Hutu hebben en worden kakkerlakken of slangen genoemd. ROTHCHILD spreekt van een ware etnische psychose.⁷¹

90. Hoewel de feiten wel enige indicaties kunnen geven, zou het interessant zijn empirisch onderzoek te doen naar de exacte drijfveren van de agressors tijdens de Rwandese genocide. Was het vooral uit statusfrustratie? Of eerder uit angst voor een verslechtering van de sociale positie? Diepgewortelde etnische haatgevoelens ten aanzien van de ander of eerder een vergelding voor het verleden? Uit angst voor het eigen leven?

⁶⁹ Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996,43;

⁷⁰ Gerben BRUINSMA “ De differentiële associatietheorie en sociale leertheorieën”, in Elisabeth LISSEBERG, Sibbo VAN RULLER, René SWANINGEN, *Tegen de Regels III Een inleiding in the criminologie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1999, 117;

⁷¹ Donald ROTHCHILD en Alexander GROTH, “Pathological Dimensions of Domestic and International Ethnicity”, *Political Science Quarterly*, Volume 110, No.1, 1995, 75;

91. Met deze component wilt de auteur aantonen dat:

- statusfrustratie en haatgevoelens aangewakkerd worden door een zorgvuldig uitgekiende gemediatiseerde haatcampagne vanwege politieke figuren;
- menselijke agressie in normale omstandigheden onderhevig is aan een aantal psychologische maar ook maatschappelijke remmen;
- de ontmenselijking van het slachtoffer een cruciale factor is als neutralisatietechniek en methode om die remmen te overwinnen.

2.5 Cultuur psychologische aspecten

92. Door haar lange geschiedenis heeft het conflict in zekere zin een cultureel kenmerk gekregen omdat, zo haalt DE LAENDER aan, de culturele transmissie ook de houding ten aanzien van andere bevolkingsgroepen inhoudt.

93. Elk van ons heeft een massieve conditioneringsgeschiedenis achter de rug die ons tot gehoorzamen aanzet. Van in de kinderjaren worden we geconfronteerd met autoriteiten die ons leren dat gehoorzamen goed is. Je wordt er zelfs voor beloond.⁷² De drang naar conformisme kan ook in een negatieve zin evolueren. Socio-psychologisch onderzoek bevestigt hoe moeilijk het voor mensen is om de groep te verlaten, zich anders te gedragen dan de grote menigte. De idee van conformiteit en dat mensen vooral dat gedrag gaan stellen (en herhalen) wat beloond en aangemoedigd wordt, vormt ook de basisidee in de sociale leertheorie van BURGESS. "Crimineel gedrag wordt aangeleerd volgens de principes van operant conditioneren: via intimidatie, de reactie op en de consequenties van het gedrag. Crimineel gedrag wordt vooral aangeleerd binnen groepen⁷³ die de belangrijkste bronnen van aanmoediging vormen voor de betrokkene."⁷⁴ GURR⁷⁵ schrijft dat "if people find rewards in violence, either through attainment of their goals or through the satisfaction of acting out their anger without harmful consequences, they are increasingly likely to be violent in the future".

⁷² Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996, 279;

⁷³ Hoewel er voor de operationalisering van dit begrip in de literatuur vooral verwezen wordt naar mensen in de directe omgeving, zoals het gezin en de naaste vrienden, kan dan begrip in deze context, gelet op de eigenheid van de Rwandese samenleving, heel ruim ingevuld worden. Samenhorigheidsgevoelens en de sociale controle zijn in een veel bredere zin aanwezig dan in onze westerse samenleving;

⁷⁴ Eerste en derde propositie zoals herwerkt door Burgess en Akers, overgenomen uit Gerben BRUINSMA "De differentiële associatietheorie en sociale leertheorieën", in Elisabeth LISSEMBERG, Sibö VAN RULLER, René SWAANINGEN, *Tegen de Regels III Een inleiding in the criminologie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1999, 119;

⁷⁵ Ted Robert GURR, *Why Men Rebel*, New Jersey, Princeton University Press, 1971, 172;

94. LEMARCHAND⁷⁶ gaat nog verder en stelt dat er in Rwanda niet alleen een cultuur van meegaandheid en conformiteit is, maar dat er een extreme gehoorzaamheid heerst: “People, whether Hutu or Tutsi, rarely challenge authority”. Ook REYNTJENS beschrijft het sociale conformisme: “Many Rwandans tend to do what their neighbours do, or what a person of authority tells them to do”.⁷⁷ Een menigte verzekert haar leden daarnaast ook anonimiteit, een bijzondere vorm van psychologische bescherming. Door anonimiteit neemt de vrees voor bestraffing af.⁷⁸ Diegenen die beslissen om mee te doen, zien geen enkele reden tot angst voor bestraffing achteraf; diegenen die beslissen om zich te verzetten hebben een terechte en reële angst voor het eigen leven.

95. Er wordt wel eens gesproken over de spreekwoordelijke knop die omgedraaid wordt wanneer men uiteindelijk overgaat tot doden. Er zijn geen wetenschappelijk artikelen over de psychologische veranderingen bij de agressors tijdens de Rwandese Genocide, maar LIFTON⁷⁹ heeft wel een bijzonder interessant empirisch onderzoek gedaan naar de psychologische afweermechanismen bij Nazi-dokters tijdens de tweede wereldoorlog. Hij spreekt over een proces dat hij “doubling” noemt, het creëren van een tweede Zelf. Hoewel velen daarbij misschien aan schizofrenie denken, licht hij het onderscheid uitgebreid toe: schizofrenie begint in de vroege jeugd en de persoonlijkheden zijn doorgaans niet op de hoogte van elkanders bestaan. Het doubling-proces wordt geïnitieerd door extreme omstandigheden en leidt tot een ethische en onethische Zelf die op de hoogte zijn van elkanders bestaan. Het “onethische Zelf” is gegroeid vanuit een noodzaak om je aan extreme omstandigheden aan te passen, vaak ook omdat het “ethische Zelf” vreest voor zijn eigen leven.

⁷⁶ René LEMARCHAND, “Disconnecting the Threads: Rwanda and the Holocaust Reconsidered”, *Journal of Genocide Research*, Volume 4, No. 4, december 2002, <http://www.ideajournal.com/articles.php?sup=11>, 20;

⁷⁷ Filip REYNTJENS, “Rwanda: Genocide and Beyond”, *Journal of Refugee Studies*, Volume 9, No. 3, 1996, 246;

⁷⁸ Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996,66;

⁷⁹ Robert Jay LIFTON, *The Nazi Doctors. Medical Killing and the Psychology of Genocide*, New York, Basic Books, 1986, 419-465;

96. DE LAENDER verwijst bovendien ook naar de interne paradox die gehoorzaamheid (door het onethische-Zelf) in een conflict- of oorlogssituatie met zich meebrengt. Geleidelijk aan bindt de agressor zich aan zijn vroegere beslissingen en daden. Als hij nu stopt, erkent hij impliciet dat hij dingen doet die onaanvaardbaar zijn. De agressor zit in de val van zijn eigen gehoorzaamheid. Hij is slaaf van zijn verleden. In opstand komen betekent zichzelf veroordelen. De paradox van de gehoorzamer is dat hij niet kan stoppen zonder zichzelf te beschuldigen. Om zich te zuiveren moet hij zichzelf beschuldigen. In extreme situaties is het een normale menselijke reactie om een toenemende morele blindheid aan de dag te leggen: men weigert te erkennen dat datgene wat men doet en gedaan heeft verkeerd is.⁸⁰

97. Voor sommigen komt de opgebouwde redenering flinterdun over; makkelijk te weerleggen door de opmerking als zou een normale geestelijke gezonde persoon niet zo extreem handelen. Toch is het zelfs voor ervaren psychologen en psychiaters vaak moeilijk om in te schatten waar de uiterste grens ligt. De resultaten van Milgram's electroshock experiment slaan in als een bom.⁸¹ Aan de deelnemers wordt verteld dat ze bij aankomst in het onderzoekscentrum ingedeeld zullen worden in hetzij leerlingen, hetzij leerkrachten. De leerlingen krijgen de opdracht een aantal associaties uit het hoofd te leren. De leerkrachten wordt gevraagd nadien de leerlingen te testen en een steeds krachtigere stroomstoot toe te dienen bij een fout antwoord. In werkelijkheid worden alle proefpersonen ingedeeld in de categorie van de leerkrachten en wordt de leerling gespeeld door een simulant die getraind is om op de leerkrachten te reageren, zonder dat hij in werkelijkheid stroomstoten krijgt. Ondanks een zekere terughoudendheid bij de leerkrachten om verder te gaan, is 80 % makkelijk te overtuigen om stoten tot 255 à 300 volt toe te kennen. 60 % gaat zelfs tot de maximale 450 volt.

98. Naast een interne drang naar gehoorzaamheid en conformisme is ook de externe groepsdruk een belangrijk element, zeker op momenten wanneer het groepsgevoel verstevigd wordt door de identificatie van een gemeenschappelijke vijand. Vele Hutu halen

⁸⁰ Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996, 283;

⁸¹ Michael A. HOGG en Graham M. VAUGHAN, *Social Psychology*, Harlow, Pearson Education Limited, 2002, 240-243; Jan DE LAENDER, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996, 331;

na de genocide aan dat ze geen andere optie hadden en een oprechte doodsangst hadden. Enerzijds angst voor de Tutsi omdat de Hutu ervan overtuigd waren dat het neerhalen van het vliegtuig van President Habyarimana een zoveelste startschot was voor een aanval onder leiding van het RPF leger, maar anderzijds ook van de eigen Hutu die zich tegen hen zouden kunnen keren als ze niet meewerkten aan de uitroeiing van hun historische vijand. Het opereren in groep geeft een zeker gevoel van veiligheid, samenhang. Sommigen haalden ook aan dat ze door het gebruik van geweld hun sociale status wilden aanscherpen en hoopten op het respect van hun omgeving. Ze hielpen actief mee om hun families voor eens en altijd van de Tutsi af te helpen. Ze hadden het gevoel eindelijk de mogelijkheid te hebben hun eigen toekomst te kunnen bepalen.

99. Met deze component wilt de auteur aantonen dat:

- ook de Rwandese cultuur een invloedsfactor kan zijn;
- socio-psychologisch onderzoek aantoont dat mensen een drang naar conformisme hebben en het moeilijk is de groep te verlaten en zich anders te gedragen dan de meerderheid;
- het mogelijk is dat een aantal Hutu psychologische afweermechanismen gebruikten.

2.6 Conclusie

100. De auteur heeft met dit deel het antwoord op subvraag 1.3 verder uitgediept.

101. Met de component over de vijandige golfbewegingen wil de auteur aantonen dat:

- het lang niet enkel de Hutu zijn die naar geweld grijpen;
- er een begrijpelijke vrees is voor de andere groep, aangezien het verleden heeft bewezen dat beide groepen naar de wapens grijpen;
- er bij de Hutu een duidelijke negatieve perceptie leeft over de Tutsi;
- psychologen het erover eens zijn dat haatgevoelens een onderdeel kunnen zijn van de culturele transmissie;
- ook sociologen stellen dat haat onderdeel kan zijn van aangeleerd gedrag.

102. Uit het deel over de sociaal economische deprivatie leidt de auteur af dat:

- de Hutu zich onderdrukt voelen door de Tutsi minderheid;
- die onderdrukking zich manifesteerde op verschillende maatschappelijke gebieden;
- er bij de Hutu derhalve een duidelijke negatieve perceptie leeft over de Tutsi;
- sociologen menen dat een collectief gevoel van onbehagen en vooral relatieve deprivatie aanleiding kan zijn tot rebellie.

103. Met de uiteenzetting over de haatcampagne wil de auteur aantonen dat:

- de statusfrustratie en haatgevoelens aangewakkerd werden door een zorgvuldig uitgekende gemediatiseerde haatcampagne vanwege politieke figuren;
- menselijke agressie in normale omstandigheden onderhevig is aan een aantal psychologische maar ook maatschappelijke remmen;
- de ontmenselijking van het slachtoffer een cruciale factor is als neutralisatietechniek en methode om die remmen te overwinnen.

104. Uit de psycho-culturele component onthoudt de auteur dat:

- ook de Rwandese cultuur een invloedsfactor kan zijn;
- socio-psychologisch onderzoek aantoonde dat mensen een drang naar conformisme hebben en het moeilijk is de groep te verlaten en zich anders te gedragen dan de meerderheid;
- het mogelijk is dat een aantal Hutu psychologische afweermechanismen gebruikten.

105. De ideologische component is zeker belangrijk in de Rwandese genocide, maar de haatcampagne is niet ingegeven door een puur op racisme gestoeld gedachtegoed zoals tijdens de tweede wereldoorlog. In de literatuur wordt vaak enkel de etnische kant belicht, wat een grove simplificatie van de Rwandese geschiedenis is. Deze analyse toont dat er veel meer componenten zijn waarmee rekening gehouden moet worden. Het is belangrijk deze breed gecontextualiseerde achtergrond voor ogen te houden bij de kritische analyse van de manier waarop men in Rwanda een antwoord probeert te bieden op deze gebeurtenissen.

Hoofdstuk 3 HET WETGEVENDE PARCOURS

RICHTING INKIKO GACACA

3.1 Inleiding

106. In dit deel wilt de auteur een antwoord zoeken op de vragen hoe men tot de Inkiko Gacaca gekomen is, hoe ze eruit zien, welk type van reactiemechanisme men kiest en wat men er mee wil bereiken. De auteur analyseert eerst het wetgevende parcours dat afgelegd wordt om dan op basis van de wetgevende instrumenten een bondig en zo neutraal mogelijke weergave te bieden van de Inkiko Gacaca.

3.2 Gerechtigheid zal geschieden: een onmogelijke opdracht

3.2.1 De theorie

107. Stellen dat àlle Hutu *génocidaires* zijn, is te kort door de bocht en gaat voorbij aan de vele gematigde Hutu die Tutsi beschermd hebben (en daardoor hun eigen leven op het spel zetten) en aan de misdrijven die gepleegd werden door de Tutsi van het RPF. Iedereen is het erover eens dat gerechtigheid moet geschieden om Rwanda weer leefbaar te maken en de vrede een kans te geven.

108. Gerechtigheid is geen makkelijk, noch eenduidig begrip. Doorheen de geschiedenis heeft het verschillende betekenissen gekregen zowel in een politieke, filosofische als juridische traditie. Het is een begrip met vele gezichten. In een post-genocidaire context is de invulling van het begrip gerechtigheid in het beste geval afhankelijk van een politieke dialoog tussen de verschillende kampen. Veel vaker is het een eenzijdige beslissing van de overwinnaar en lonkt het gevaar van de victor's justice achter de hoek. Het is een uiterst delicate zaak om een invulling te geven die voor iedereen aanvaardbaar is.

109. In het Westerse punitieve systeem worden twee vragen gesteld als er een misdrijf begaan is: “Wie is de dader?” en “Wat moeten we met hem doen?”. Die laatste vraag kan nog verengd worden naar: “Welke is de gepaste straf?”. Ondanks meerdere bewijzen dat die aanpak niet in staat is doelstellingen als preventie en afschrikking te bereiken, wordt er halsstarrig aan vastgeklampt. Het Westerse systeem is geobsedeerd door de dader en laat slachtoffers steevast links liggen. Alleen door streng repressief op te treden kan de maatschappelijke sociale afkeuring vorm krijgen, klinkt het.⁸²

110. In Rwanda zijn amnestie of bemiddeling aanvankelijk uit den boze. Er wordt om diverse redenen gekozen om de *génocidaires* voor de strafrechter te laten verschijnen:

- voor velen is het de enige manier om de strijd tegen het gevoel van straffeloosheid te winnen;⁸³
- men wil kiezen voor een rechtstaat en hoopt via die weg de “Nationale Eenheid” te kunnen herstellen;
- men wil ook de critici de mond snoeren door te tonen dat Rwanda in staat is haar eigen problemen op te lossen;
- omdat genocide de misdaad der misdaden is, bestaat er ook de angst dat andere vormen van geschillenbeslechting zullen leiden tot een banalisering van de gepleegde feiten. Die angst kan alleen gesust worden door op een duidelijke en strenge manier te reageren.

3.2.2 Theorie vs Praktijk

111. Waar de keuze blijkbaar een evidentie is, zijn de organisatie en de uitvoering ervan dat allerminst. Uit talrijke rapporten blijkt dat het Rwandese justitiele apparaat al van lang voor de genocide geen goed geoliede machine is. Tijdens de genocide is alle bestaande infrastructuur verwoest.⁸⁴ Het is schier onmogelijk om in post-genocidair Rwanda langs die

⁸² Gordon BAZEMORE, “Restorative Justice and Earned Redemption: Communities, Victims and offender reintegration”, *American Behavioral Scientist*, 1998, Volume 41, No. 6, 769;

⁸³ UMUTESI verduidelijkt dat die cultuur van straffeloosheid voor het Kagame regime begon in 1963, bij de onafhankelijkheid van Rwanda, omdat er nooit enige vorm van vervolging is geweest van de schuldigen uit de Revolutie van 1959. Marie Béatrice UMUTESI, “Is reconciliation between hutus and tutsis possible?”, *Journal of International Affairs*, Winter 2006, 166;

⁸⁴ Marie Béatrice UMUTESI, “Is reconciliation between hutus and tutsis possible?”, *Journal of International Affairs*, Winter 2006, 165;

weg met een efficiënt antwoord voor de dag te komen. Er moet wel aan toegevoegd worden dat zelfs het beste justitiële apparaat in een post-genocidaire samenleving kansloos zou bezwijken onder het grote aantal beklagden.

112. Desalniettemin is de wet van 30 augustus 1996 – die de organisatie van de berechting van de *génocidaires* beoogt via het bestaande strafrechtelijk systeem – zonder problemen gestemd.⁸⁵ Van Inkiko Gacaca is nog lang geen sprake. De beklagden worden ingedeeld in 4 categorieën volgens het gewicht van de door hun gepleegde feiten, waaraan meteen ook een strafmaat gekoppeld wordt.

Figuur 3.1 Categorie-indeling (bron: auteur, gebaseerd op Basiswet van 30 augustus 1996)

		Basiswet 1996				
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging	
Bevoegdheidsverdeling	Gespecialiseerde kamers binnen gewone rechtbanken	1	1° – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2° – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3° – gedreven moordenaars 4° – seksuele foltering en verkrachting	Doodstraf	niet voorzien	niet voorzien
		2	1° – moordenaars en mededaders van moordpartijen	Levenslang	12 –15 jaar	7 – 11 jaar
		3	1° – slagen en verwondingen	Bepalingen uit strafwetboek van toepassing	1/2 van de straf bepaald in het strafwetboek	1/3 van de straf bepaald in het strafwetboek
		4	1° – misdrijven tegen eigendommen	Bepalingen uit strafwetboek van toepassing	niet voorzien	niet voorzien

113. Ondanks de internationale druk⁸⁶, zal aan de personen van de eerste categorie de doodstraf opgelegd worden. Voor de drie andere categorieën wordt gekozen voor celstraffen

⁸⁵ Organic Law 08/96 of 30/08/1996, Concerning the Organisation of Prosecutions for Offences constituting the Crime of Genocide or Crimes Against Humanity, committed since October 1, 1990”, *Official Journal*, 1 september 1996;

⁸⁶ AMNESTY INTERNATIONAL, “Rwanda: Why the death sentences imposed on prisoners found guilty of genocide should be commuted in Rwanda”, AFR 47/012/1997, 1 maart 1997, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470121997ENGLISH/\\$File/AFR4701297.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470121997ENGLISH/$File/AFR4701297.pdf);

met een systeem waarin vroege en volledige bekentenissen gevolgd door een spijtbetuiging, kunnen rekenen op een belangrijke strafvermindering.

114. Om het gebeuren institutioneel in goede banen te leiden, worden binnen de rechtbanken van eerste aanleg gespecialiseerde kamers opgericht die exclusief bevoegd worden om deze zaken te behandelen.

115. Al van voor het eerste proces op 27 december 1996 van start gaat, zijn verschillende waarnemers niet zuinig met kritiek. Ook AMNESTY INTERNATIONAL stelt zich ernstige vragen en komt in april 1997 met een vernietigend rapport⁸⁷ over het verloop van de processen:

- er is geen of onvoldoende toegang tot advocaten of ander vormen van juridische bijstand: niet alleen omdat er een gebrek aan scholing en ervaring is bij de advocaten van de verdediging, maar ook omdat advocaten uit naburige landen maar met moeite toegelaten worden in de Rwandese rechtbanken;
- beklaagden krijgen onvoldoende tijd om hun dossier in te kijken – als er al een dossier bestaat – en hun verdediging voor te bereiden. In sommige zaken acht de rechtbank één dag meer dan voldoende en worden verzoeken tot uitstel systematisch geweigerd;
- het gebrek aan juridisch geschoolde magistraten ondermijnt de waarde van de justitie. Hoe goed bedoeld de 6–maand durende opleidingen ook zijn, ze zorgen voor grote vraagtekens bij de eerlijkheid van de processen;
- men stelt zich ook ernstige vragen bij het recht op een beroepsprocedure en veroordeelt het opleggen en uitvoeren van de doodstraf;

116. De gevangenispopulatie neemt intussen exponentieel toe en ook op dat terrein blijven de kritieken niet uit: de Liga voor de Bescherming van de Mensenrechten in Rwanda trekt aan de alarmbel.

117. Het gekozen systeem werkt niet. Misschien moet men het over een andere boeg gooien?

⁸⁷ AMNESTY INTERNATIONAL, *RWANDA Unfair trials: Justice denied*, AI Index: AFR 47/08/97, 8 april 1997, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470081997ENGLISH/\\$File/AFR4700897.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470081997ENGLISH/$File/AFR4700897.pdf);

3.3 Een restauratieve aanpak

3.3.1 Kijken door een andere lens

118. Vanaf de jaren '90 is er overal ter wereld heel wat aandacht voor "alternatieve vormen van geschillenbeslechting". Het wordt tijd om criminaliteit en de reactie erop door een andere lens⁸⁸ te bekijken. Misdrijven zorgen voor een gevoel van machteloosheid in hoofde van het slachtoffer. De uitgesproken passieve rol die het slachtoffer toebedeeld krijgt in een klassiek Westers systeem zorgt alleen maar voor een versterking van dat gevoel van machteloosheid.⁸⁹ Het is beter ze een vorm van controle terug te geven, door ze aan het roer te zetten in een restauratief kader.

119. Het is moeilijk te verklaren waarom er toen zoveel aandacht naar dit thema ging, maar het is volgens BAZEMORE⁹⁰ vermoedelijk te wijten aan de stijgende kritiek op de tekortkomingen van de punitieve aanpak, de nieuwe ontwikkelingen in de criminologie en op het vlak van de positie van het slachtoffer in de strafprocedure en de herwonnen interesse in traditionele rechtstelsels.

120. De idee van een restauratieve aanpak krijgt een steeds prominenter wordende rol, zelfs in het debat over hoe men met grove schendingen van mensenrechten en genocide moet omgaan. De principes en de aanpak waarnaar nu verwezen wordt onder de noemer restauratieve justitie, vinden hun wortels in traditionele en religieuze handelwijzen. Je vindt restauratieve elementen terug in de verschillende religies.⁹¹ Ofwel werd kwaad met kwaad bestreden, onder het motto oog om oog, tand om tand; ofwel werd gebruik gemaakt van een waaier aan vreedzame bemiddelingsmethoden, waarbij doorgaans aandacht was voor het vergoeden van de schade.

⁸⁸ Howard ZEHR, *Changing Lenses: A New Focus For Crime and Justice*, Scottdale, Heral Press, 1990

⁸⁹ Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, "The meaning of Restorative Justice", in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007, 13;

⁹⁰ Gordon BAZEMORE, "Restorative Justice and Earned Redemption: Communities, Victims and offender reintegration", *American Behavioral Scientist*, 1998, Volume 41, No. 6, 776;

⁹¹ Eugene McLAUGHLIN, Ross FERGUSON, Gordon HUGHES en Louise WESTMARLAND, *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003, 3;

121. Omdat primitieve samenlevingen doorgaans een herstelgerichte of religieuze aanpak verkiezen boven geweld om de eenheid en de rust in de samenleving niet in gevaar te brengen, mogen ze volgens VAN NESS⁹² restauratief genoemd worden. WEITEKAMP⁹³ beaamt dat het belang van de sociale cohesie wellicht de belangrijkste drijfveer is in de richting van bemiddeling en herstel.

3.3.2 Heruitvinden van een traditioneel systeem

122. De zoektocht naar een alternatief, het teruggrijpen naar traditionele modellen, het vinden van de juiste weg richting “reconciliation” kan vanuit die filosofie verklaard worden. *Reconciliation* is een modewoord geworden, het symbool voor een constructieve reactie op deviant gedrag. Voor wat de Rwandese casus betreft, haalt COBBAN⁹⁴ aan dat de overheid in 1999 inziet dat een restauratieve aanpak wellicht de noden van het land beter kan dienen. Men heeft geprobeerd om de restauratieve gedachte verder vorm te geven en in de praktijk toe te passen.⁹⁵

⁹² Daniel VAN NESS, “Restorative Justice Practice”, *Monograph*, 1989, overgenomen uit Gordon BAZEMORE, “Restorative Justice and Earned Redemption: Communities, Victims and offender reintegration”, *American Behavioral Scientist*, 1998, Volume 41, No. 6, 773;

⁹³ Elmar G.M.WEITEKAMP en Hans-Jürgen KERNER, *Restorative Justice, Theoretical Foundations*, Collompton, Willan Press, 2002, overgenomen uit Eugene McLAUGHLIN, Ross FERGUSSON, Gordon HUGHES en Louise WESTMARLAND, *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003, 3;

⁹⁴ Helena COBBAN, “The Legacies of Collective Violence”, *Boston Review*, April 2002, overgenomen uit Lyn GRAYBILL en Kimberly LANEGAN, “Truth, Justice and Reconciliation in Africa: Issues and Cases”, *African Studies Quarterly*, 2004, 8;

⁹⁵ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, “Réflexion sur le recours au système de justice participative gacaca”, in *Les Juridictions Gacaca comme solution alternative au règlement du contentieux du génocide*, Kigali, oktober 2003, 8-9;

123. Hoofddoelstellingen⁹⁶ blijven:

- het onthullen van de waarheid door ooggetuigen te bevragen en aldus de verdenking van de schouders van de onschuldigen weg te nemen. Er worden lijsten opgesteld van slachtoffers en overtreeders;
- een einde stellen aan de cultuur van straffeloosheid;⁹⁷
- het versnellen van de berechting;
- het harmonieus samenleven in de regio terug mogelijk maken en de Rwandese eenheid herstellen: bemiddeling, verzoening, herstel en reïntegratie;
- bewijzen dat de Rwandese gemeenschap in staat is om haar eigen problemen zelf op te lossen.

124. De overheid zoekt en vindt inspiratie in de gacaca. Het feit dat “gacaca” een grassoort is, laat ons meteen toe een beeld te vormen van deze traditionele manier van geschillenbeslechting. De Pater Familias, het hoofd van de familiale piramide, gezeten op het Rwandese gras, probeert een conflict te beëindigen. Het gaat voornamelijk om geschillen over land, erfenissen, diefstallen en andere kleine zaken. Het is niet de bedoeling om via een geijkte manier tot een oplossing te komen, maar om los van enige vastgestelde regels of procedures de harmonie tussen twee partijen te herstellen. Er is een heel actieve rol weggelegd voor de andere leden van de gemeenschap omdat men door overleg de partijen dichter bij elkaar tracht te brengen.

125. Sleutelwoorden zijn inspraak, het bovenhalen van de waarheid en daardoor het herstellen van de harmonie en geenszins winnen, verliezen of het werken met vooraf vastgelegde regeltjes.⁹⁸ Tijdens, maar ook na de koloniale periode blijven de gacaca werken, maar verliezen ze aan bevoegdheid door het instellen van een continentaal op het Belgische recht gebaseerd systeem.⁹⁹

⁹⁶ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, “Les principaux objectifs attendus des juridictions gacaca”, in *Les Juridictions Gacaca comme solution alternative au reglement du contentieux du genocide*, Kigali, oktober 2003, 9–11;

⁹⁷ De cultuur van straffeloosheid die al jaren in Rwanda heerste, vormt volgens sommige auteurs een belangrijke factor oorzaak voor de genocide in 1994, al zijn er natuurlijk nog vele anderen. Zie Filip REYNTJENS, “Rwanda. Background to a Genocide”, *Bulletin des Seances Academie Royale des Scienses d’Outre Mer*, 1995, 281–293;

⁹⁸ Charles NTAMPAKA, “Le Gacaca Rwandais, une justice repressieve participative” in *Actualité du Droit International Humanitaires. Les Dossiers de la Revue de droit pénal et de criminologie*, La Chartre, 2001, 214–216;

⁹⁹ Timothy LONGMAN, “Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda”, in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 210;

126. REYNTJENS, die in 1987 een maand in Rwanda verblijft om de gacaca te observeren, komt ook tot de conclusie dat de gacaca nog steeds functioneren. De procedure is niet gecodificeerd en informeel:

“C’est une justice rapide, bon marché (tant pour les pouvoirs publics que pour les justiciables), extrêmement accessible, compris et acceptée par tous, et à large participation populaire. Elle est en outre considérée comme légitime et les données concernant le faible pourcentage d’appels au tribunal de canton témoignent de son efficacité.”¹⁰⁰

3.3.3 Een stortvloed aan kritiek

127. De idee om de traditionele gacaca als basis te gebruiken voor het oprichten van Inkiko Gacaca stuit onmiddellijk op verzet vanuit de meest diverse hoeken. Na het uitvaardigen van de eerste Inkiko Gacaca Wet¹⁰¹ is de stortvloed van kritiek niet meer te houden.

128. De meeste auteurs zien in de nieuwe Inkiko Gacaca een compromis tussen de traditionele gacaca en de Westerse juridische traditie.¹⁰² De doorn in het oog van de meeste auteurs is dan het gebrek aan waarborgen voor een eerlijk proces en het met voeten treden van de rechten van de verdediging. Critici stellen dat de Inkiko Gacaca een ongezonde mix zijn van retributieve en restauratieve justitie en dat men bij het vermengen ervan de cruciale succesfactoren van beide systemen uit het oog verloren is.

129. Een ander hekel punt is de softe aanpak van de plegers van *de misdaad der misdaden*. De auteur wil dit meteen nuanceren door te verwijzen naar de bevoegheidsverdeling. Niet alle beklagden zullen voor de Inkiko Gacaca verschijnen. Het zijn enkel die beklagden die ingedeeld werden in de tweede en derde categorie die in aanmerking komen voor een alternatieve aanpak. (infra para. 135)

¹⁰⁰ Filip REYNTJENS, “Le gacaca ou la justice du gazon au Rwanda”, *Politique Africaine*, n° 40, 1990, 41;

¹⁰¹ Organic Law 40/2000 of 26/01/2001 setting up “Gacaca Jurisdictions” and organizing prosecutions for offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity committed between october 1, 1990 and december 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;

¹⁰² Timothy LONGMAN, “Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda”, in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 210;

3.4 Het wetgevende parcours in een notendop

3.4.1 Drie basisingrediënten

130. Voor de transformatie van de traditionele gacaca heeft de Rwandese overheid drie basisingrediënten gebruikt: (1) de Basiswet 1996, (2) de doelstellingen die ze met de nieuwe vorm van strafrechtsbedeling hoopt te bereiken en (3) haar ervaring met traditionele vormen van geschillenbeslechting met in het bijzonder de gacaca.

Figuur 3.1 Basisingrediënten (bron: auteur)

BASISWET 1996	DOELSTELLINGEN	TRADITIONELE GACACA
<ul style="list-style-type: none"> • oprichting van gespecialiseerde kamers binnen de bestaande rechtbanken • naargelang het gewicht van de feiten worden de beklaagden in vier groepen ingedeeld (art 2) • Guilty Plea Procedure <ul style="list-style-type: none"> ○ tijdig bekennen ○ aantal vormvereisten ○ strafvermindering • afhankelijk van de categorie wordt een bepaalde gevangenisstraf opgelegd • beroepsmagistraten volgen normale strafprocedure 	<ul style="list-style-type: none"> • het onthullen van de waarheid • een einde stellen aan de cultuur van straffeloosheid • het versnellen van de berechting • het harmonieus samenleven terug mogelijk maken en de Rwandese eenheid herstellen: bemiddeling, verzoening, herstel en reïntegratie • tonen dat Rwanda in staat is zelf een gepast antwoord te formuleren op de genocide 	<ul style="list-style-type: none"> • geen vastgelegde procedureregels of straffen • verplichting om de waarheid te vertellen • elk lid van de familie of gemeenschap is uitgenodigd om deel te nemen • nadruk ligt op verzoenen en het herstellen van de harmonie • er wordt niet gestraft • de Pater Familias leidt de restauratieve sessie

3.4.2 Strafbaarstelling en categorie-indeling in de Basiswet 1996

131. Ondanks de internationale druk, zal aan de personen van de eerste categorie de doodstraf opgelegd worden. Voor de drie andere categorieën wordt er gekozen voor celstraffen met een systeem waarin vroege en volledige bekentenissen gevolgd door een spijtbetuiging, kunnen rekenen op een belangrijke strafvermindering.

Figuur 3.2 Schematische voorstelling Basiswet 1996 (bron: auteur, gebaseerd op Basiswet)

		Basiswet 1996				
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging	
Bevoegdheidsverdeling	Gespecialiseerde kamers binnen gewone rechtbanken	1	1° – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2° – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3° – gedreven moordenaars 4° – seksuele foltering en verkrachting	Doodstraf	niet voorzien	niet voorzien
		2	1° – moordenaars en mededaders van moordpartijen	Levenslang	12 –15 jaar	7 – 11 jaar
		3	1° – slagen en verwondingen	Bepalingen uit strafwetboek van toepassing	1/2 van de straf bepaald in het strafwetboek	1/3 van de straf bepaald in het strafwetboek
		4	1° – misdrijven tegen eigendommen	Bepalingen uit strafwetboek van toepassing	niet voorzien	niet voorzien

3.4.3 Van de Inkiko Gacaca Wet 2001 tot de Inkiko Gacaca Wet 2006

a) Basisprincipes

132. Met die basisingrediënten in het achterhoofd, begint men te bouwen aan de vernieuwde Inkiko Gacaca. De eerste zogenaamde Inkiko Gacaca Wet komt er begin 2001.¹⁰³ De overheid gebruikt bewust de term Inkiko Gacaca of “Gacaca Rechtbanken”: de twee componenten verwijzen naar haar twee belangrijkste doelstellingen: Justice and Reconciliation through Truth.

133. Er wordt meteen van de gelegenheid gebruik gemaakt om de tweede categorie uit te breiden: de hypothese dat een dader niet in zijn moordend opzet slaagt, wordt mee opgenomen. Men zoekt tevens naar een alternatief voor de celstraf: door bij de tenuitvoerlegging de helft van de straf om te zetten in gemeenschapdienst, zullen de *génocidaires* bijdragen tot de heropbouw van het land en sneller reïntegreren in de samenleving.

b) Bevoegdheidsverdeling

134. In 2001 worden de Inkiko Gacaca bevoegd om de zaken van verdachten ingedeeld in categorieën 2 tot 4 te behandelen. De personen die ingedeeld worden in de eerste categorie, komen voor de reguliere Rwandese rechtbanken. Door het later samenvoegen van de tweede en derde categorie zijn de Inkiko Gacaca vanaf 2004¹⁰⁴ bevoegd om kennis te nemen van twee categorieën: de tweede (misdrijven tegen personen) en de derde (misdrijven tegen eigendommen). In 2006¹⁰⁵ haalt men enkel een aantal schoonheidsfoutjes uit de tekst.

¹⁰³ Organic Law 40/2000 of 26/01/2001 setting up “Gacaca Jurisdictions” and organizing prosecutions for offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;

¹⁰⁴ Organic Law 16/2004 of 19/06/2004 establishing the organisation, competence and functioning of gacaca courts charged with prosecution and trying the perpetrators of the crime of genocide and other crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;

¹⁰⁵ Organic Law 28/2006 of 27/06/2006 modifying and complementing Organic Law 16/2004 of 19/06/2004 establishing the organisation, competence and functioning of gacaca courts charged with prosecution and trying the perpetrators of the crime of genocide and other crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;

Figuur 3.3 Schematische voorstelling Inkiko Gacaca Wet 2001 (bron: auteur)

		Inkiko Gacaca Wet 2001				
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging	
Bevoegdheidsverdeling	Gewone rechtbanken	1	1° – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2° – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3° – gedreven moordenaars 4° – seksuele foltering en verkrachting	Levenslang of doodstraf	25 jaar tot levenslang	
	Nieuwe Inkiko Gacaca	2	1° – moordenaars en mededaders van moordpartijen 2° – diegenen die de intentie hadden te doden maar niet in hun opzet geslaagd zijn	25 jaar tot levenslang	12 –15 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	7 – 12 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
		3	1° – slagen en verwondingen	5 tot 7 jaar	3 tot 5 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	1 tot 3 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
		4	1° – misdrijven tegen eigendommen	Vergoeding van de schade		

135. De bevoegdheidsverdeling is een belangrijke argumentatie in het voordeel van een alternatieve – in dit geval restauratieve – aanpak. Slechts diegenen die verdacht worden van, of bekentenissen hebben afgelegd met betrekking tot, de *minder zware feiten* verschijnen voor de Inkiko Gacaca. Zich terdege bewust van de ernst van die *minder zware feiten* uit de tweede categorie wil de auteur toch de nadruk leggen op het nuanceverschil tussen de leiders en de gedreven moordenaars uit de eerste categorie en de mededaders van moordpartijen of diegenen die zich schuldig gemaakt hebben aan slagen en verwondingen uit de tweede categorie. Voor deze laatste groepen wil de auteur de culturele en socio-psychologische nuancerings uit het vorige hoofdstuk in herinnering brengen. Voor een aantal onder hen kan de historische achtergrond en de situationele context doorslaggevend geweest zijn. Ze hebben zich laten meeslepen; ze zouden het alleen misschien niet gedaan hebben. De auteur wil de daden geenszins vergoelijken, of de daders een excuus voorschotelen. Schuldbesef in hoofde van de dader blijft cruciaal, maar ze vindt het toch een belangrijke nuancering om in het achterhoofd te houden.

c) Pilotproject

136. Door het opzetten van een pilotproject kan men de Inkiko Gacaca gedurende 18 maanden observeren en de nodige wetgevende aanpassingen voorbereiden. In 2004¹⁰⁶ brengt men de Inkiko Gacaca nog dichter bij de bevolking. Men verandert het aantal leden van de Zetel en stel een aparte strafmaat in voor minderjarigen.

d) Inkiko Gacaca Wet 2004 als werkinstrument

137. Vanwege de beperkte impact van de Inkiko Gacaca Wet 2006 en het gecoördineerd karakter van de Inkiko Gacaca Wet 2004 zal de auteur de wet van 2004 gebruiken als basis voor haar verdere analyse. Op momenten dat het nodig is, zal de auteur de wijzigingen aangebracht door de wet van 2006 onder de aandacht brengen.¹⁰⁷

Figuur 3.4 Schematische voorstelling Inkiko Gacaca Wet 2004 (Bron: auteurs)

Inkiko Gacaca Wet 2004					
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging
Bevoegdheidsverdeling	Gewone rechtbanken	1 1* – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2* – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3* – gedreven moordenaars 4* – foltering 5* – seksuele foltering en verkrachting 6* – slagen en verwondingen op een overleden persoon	Levenslang of doodstraf	25 tot 30 jaar	
	Nieuwe Inkiko Gacaca	2 1* – moordenaars en mededaders van moordpartijen 2* – diegenen die de intentie hadden te doden maar niet in hun opzet geslaagd zijn	25 tot 30 jaar	12 tot 15 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	7 tot 12 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
		3* – slagen en verwondingen	5 tot 7 jaar 1/2 effectief 1/2 gmsch-dienst	3 tot 5 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	1 tot 2jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
		3 1* – misdrijven tegen eigendommen		vergoeding van de schade	

¹⁰⁶ Organic Law 16/2004 of 19/06/2004 establishing the organisation, competence and functioning of gacaca courts charged with prosecution and trying the perpetrators of the crime of genocide and other crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994 (opgenomen in bijlage 1);

¹⁰⁷ Op 1 maart 2007 werd een nieuwe wet gestemd. De impact van deze wijzigingen worden bondig overlopen in het nawoord (infra para. 383 tot 386).

3.5 Inkiko Gacaca

138. De Inkiko Gacaca worden door de wet gekenmerkt door een ver doorgedreven volksparticipatie, een Guilty Plea Procedure en het afleveren van een klassiek vonnis. De overheid wil alles in het werk stellen om de waarheid aan het licht te brengen en kiest daarom voor een hoge participatiegraad. Dat vertaalt zich zowel in de verplichte deelname als in de samenstelling van de rechtbanken. Guilty Plea, het principe van strafvermindering bij bekentenis, komt uit de Common Law traditie en is in 1996 totaal nieuw voor de Rwandezers. Daar waar men er in de Basiswet 1996 snel overgaat, wordt er in de Inkiko Gacaca Wetten meer aandacht aan besteed. De auteur overloopt de Inkiko Gacaca Wet 2004.

3.5.1 Volksparticipatie

a) Morele verplichting tot deelname

139. Om de volledige waarheid aan het licht te brengen wordt voorzien in een systeem dat iedereen bij de procedure betreft. De overheid roept haar onderdanen op om de stilte te doorbreken:

1) In de preambule: clausules 9 tot 11 Inkiko Gacaca Wet 2004

Considering the crimes of genocide and the crimes against humanity committed in Rwanda from October 1, 1990 to December 31, 1994;

Considering that such crimes were committed in the eyes of the population, which thus must recount the facts, disclose the truth and participate in prosecuting and trying the alleged perpetrators;

Considering that testifying on what happened is the obligation of every Rwandan patriotic citizen and that no body is allowed to refrain from such an obligation, whatever reasons it may be;

2) In artikel 29 Inkiko Gacaca Wet 2004

Every Rwandan citizen has the duty to participate in the Gacaca Court Activities.

Any person who omits or refuses to testify on what he or she has seen or on what he or she knows, as well as the one who makes a slanderous denunciation, shall be prosecuted by the Gacaca Court. He or she incurs a prison sentence from three months to six months [...].

b) Openbaarheid

140. In principe zijn alle zittingen openbaar, maar de mogelijkheid wordt voorzien om *in camera* te vergaderen wanneer de openbare orde of de goede zeden dat vereisen (art 21).

c) Samenstelling en taakverdeling

1) De Algemene Vergadering op sectorniveau

141. De hele gemeenschap fungeert als Algemene Vergadering tijdens de terechtzittingen. Hoewel ze op sectorniveau technisch gezien enkel bestaat uit de Zetels van de Inkiko Gacaca van het lagere niveau¹⁰⁸, kan iedere geïnteresseerde deelnemen. Ze heeft in de eerste plaats de opdracht de waarheid aan het licht te brengen.¹⁰⁹ Daarnaast heeft ze ook een controletaak: ze kijkt toe op het verloop van de sessies en rapporteert indien nodig aan de Nationale Raad (art. 35). De Algemene Vergadering komt eens om de 3 maanden samen in een gewone zitting en kan buitengewone zittingen houden wanneer dat nodig is (art. 19).

2) De Zetel op sectorniveau

142. De Algemene Vergadering kiest onder haar leden 9 integere personen en 5 deputies die na een eedaflegging de Zetel van die Inkiko Gacaca zullen uitmaken (art. 8, 9 en 13). De Zetel verwijst naar wat wij de rechters zouden noemen. Om hun integriteit en objectiviteit te garanderen, worden voorwaarden opgesteld (art. 14 en 15) en onverenigbaarheden (art. 10) in het leven geroepen. Bij elke beslissing die ze neemt, wordt gestreefd naar een consensus. Enkel wanneer dat niet lukt, wordt besloten bij absolute meerderheid (art. 24).

143. Tot haar takenpakket behoren het stellen van onderzoeksdaden, het ontvangen van bekentenissen en het beoordelen van dossiers die tot haar bevoegdheid behoren: rechtbanken op sectorniveau behandelen de zaken van de tweede categorie (art. 36 en 42).

¹⁰⁸ Een Zetel op Cel Niveau wordt gevormd door 9 integere personen die door en uit de meerderjarige inwoners van die cel verkozen zijn;

¹⁰⁹ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 14;

3) Het Coördinatie Comité op sectorniveau

144. De Zetel kiest onder haar leden 5 integere personen die het Coördinatie Comité zullen vormen (art. 11). Ze blijven deel van de Zetel¹¹⁰, vervullen de rol van het Voorzitterschap en het Secretariaat en moeten daarom kunnen lezen en schrijven (art. 11 in fine en art. 12).

145. De Voorzitter bereidt de sessie voor en stelt samen met de andere leden van het Coördinatie Comité een kalender op.¹¹¹ Tijdens de sessies moet hij ervoor zorgen dat alles rustig verloopt en dat iedereen die dat wil zijn zegje kan doen. Om iedereen aan de beurt te laten, moet hij ervoor zorgen dat de verklaringen niet te lang duren.¹¹²

146. De belangrijkste taak van het Secretariaat is het bijhouden van alles wat er tijdens een sessie gebeurt in een “Cahier d’Activités”.¹¹³

4) De rol van het Parket

147. Het Parket heeft in de Inkiko Gacaca een puur informatieve taak.

“Le Parquet est chargé d’établir la liste par Cellule et Secteur des personnes sur lesquelles il a un dossier. Il est aussi chargé d’établir une fiche d’information sur ces personnes, avec les informations qui peuvent être utiles au travail des Juridictions Gacaca. Ces informations sont transmises aux Juridictions Gacaca. Ces informations ont la même valeur qu’un témoignage. Elles ne lient pas les Juridictions Gacaca.”¹¹⁴

¹¹⁰ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 84;

¹¹¹ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 87;

¹¹² COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 26;

¹¹³ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 28;

¹¹⁴ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 16;

3.5.2 Een Guilty Plea Procedure¹¹⁵: bekennen in ruil voor strafvermindering

“Les Juridictions Gacaca ont été mises sur pied pour faciliter la réconciliation nationale. Il n’est pas facile de s’engager dans la voie du dialogue et de la réconciliation après les événements aussi dramatiques que ceux qu’a connu le pays. Ce processus de dialogue et de réconciliation sera grandement facilité si les personnes qui ont participé au génocide et aux massacres qui y sont liés avouent ce qu’elles ont fait. Pour les encourager à avouer, d’importantes réductions de peine sont prévues.”¹¹⁶

a) Principe

148. Een bekentenis wordt maar in aanmerking genomen als ze aan een aantal vormelijke en inhoudelijke vereisten voldoet. “[...] the Defendant must:

- give a detailed description of the confessed offence, how he or she carried it out and where, when he or she committed it, witnesses to the facts, persons victimized and where he or she threw their dead bodies and damage caused;
- reveal the co-authors, accomplices and any other information useful to the exercise of the public action;
- apologise for the offences that he or she has committed.”¹¹⁷

149. Wanneer de slachtoffers nog in leven zijn, worden bekentenissen maar in aanmerking genomen als de persoon in kwestie zijn verontschuldigen rechtstreeks aan die slachtoffers aanbiedt.¹¹⁸

150. De snelle beslissers worden extra beloond (supra Figuur 3.3 en 3.4): diegene die bekennen nog voor ze op de ‘verdachtenlijst’ staan, genieten van een grotere strafvermindering dan hun collega’s die pas later tot bekentenissen overgaan.¹¹⁹

¹¹⁵ PENAL REFORM INTERNATIONAL, “PRI Research on Gacaca Report IV: The guilty plea procedure, cornerstone of the Rwandan justice system”, januari 2003, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga4-2003-guilty-plea-en.pdf>;

¹¹⁶ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 19;

¹¹⁷ Art 54 lid 3 Inkiko Gacaca Wet 2004;

¹¹⁸ Art 54 lid 2 Inkiko Gacaca Wet 2004;

¹¹⁹ Art 56 Inkiko Gacaca Wet 2004;

b) Praktijk

151. Iemand die een bekentenis wilt afleggen, moet die op papier zetten. Als de persoon in kwestie niet kan schrijven, moet hij daarvoor de hulp inroepen van een derde.

152. Het geschreven document moet naar de voorzitter van de betreffende Inkiko Gacaca gebracht worden. Doorgaans gebeurt dit voor de start van de restauratieve sessie, maar de handleiding die de rechters ter beschikking hebben, legt uit dat een verklaring ook nog tijdens de sessie kan gebeuren.¹²⁰

153. Van de bekentenis wordt door het Secretariaat een proces verbaal opgemaakt.

c) Sneeuwbaaleffect

154. Omdat de *interahamwe* tijdens de genocide in groep handelden, en een bekentenis enkel in aanmerking genomen wordt, wanneer iemand ook alle mededaders vermeldt, hoopt men op een sneeuwbaaleffect. Alle hoop op het vinden van de waarheid is gericht op de vermeende daders.

“If one confesses he will mention the names of the accomplices. Then we address ourselves to them, who in their part mention some names, and so on and so on. We only need one person to confess, because then the others can’t stay behind. This way a chain of confessions really develops.”¹²¹

3.5.3 Procedure ter terechtzitting

155. In twee artikels¹²² wordt uitgelegd hoe de procedure tijdens de terechtzitting eruit ziet: één artikel wordt gewijd aan het geval de beklaagde gebruik maakt van de mogelijkheid zijn daden te bekennen, het andere voor het geval de beklaagde zijn onschuld staande houdt.

¹²⁰ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 22;

¹²¹ Verklaring van de directeur van Gikongoro Central Prison, op 6 januari 2003, overgenomen uit Arthur MOLENAAR, *Gacaca: Grassroots Justice after Genocide. The key to reconciliation in Rwanda?*, Leiden, African Studies Centre, Research Report, 77/2005, 2005, 116;

¹²² Art 64 en 65 Inkiko Gacaca Wet 2004;

156. Alleen de procedure waar de beklaagde een bekentenis aflegt en een verontschuldiging aanbiedt, valt binnen het bestek van het onderzoek (supra para. 11) . Ze kan als volgt worden samengevat:

Stap 1: opening van de zitting

- de Voorzitter opent de zitting en nodigt de beklaagden uit;
- er volgt een identiteitscontrole van zowel de beklaagden als de slachtoffers;
- het Secretariaat lees de beschuldigingen voor evenals het proces verbaal van de bekentenis;
- als er nog geen bekentenis is, vraagt de Voorzitter of de beklaagde alsnog een bekentenis wenst af te leggen. De zitting is de laatste gelegenheid waarop een bekentenis afgelegd kan worden.

Stap 2: reactie van de beklaagde

- de Voorzitter vraagt of de beklaagde wil reageren op de voorgelezen beschuldigingen.

Stap 3: reactie van de slachtoffers

- de slachtoffers krijgen het woord om toe te lichten waarin hun schade bestaat. Indien zij ervan op de hoogte zijn, voegen ze er ook aan toe welke daden aan de basis liggen van die schade, hoe en wanneer de daden gesteld zijn;
- de Voorzitter vraagt of de beklaagde wil reageren op de verklaringen van de slachtoffers.

Stap 4: reactie van de algemene vergadering

- nadien kan iedere geïnteresseerde uit het publiek het woord vragen. Na een eedaflegging kan de persoon in kwestie zijn verhaal doen en kunnen de partijen hem aan vragen onderwerpen;
- de beklaagde mag na iedere verklaring reageren.

Stap 5: inventarisatiefase

- de Zetel stelt een lijst op met daders en slachtoffers. De beklaagde wordt gevraagd of hij wil reageren;
- het Secretariaat stelt een verslag op van de hoorzitting, dat ter controle aan de Zetel wordt voorgelegd;
- aan zowel de beklaagde als aan de slachtoffers wordt gevraagd of ze nog iets toe te voegen hebben;
- iedereen die deelneemt aan de zitting ondertekent het verslag.

Stap 6: sluiting van de zitting

- als de Zetel deze zitting voldoende acht, zal ze de zitting sluiten. In het andere geval kan ze het sluiten uitstellen en nog een aantal zaken (laten) controleren.

3.5.4 Een klassiek vonnis

157. De Inkiko Gacaca procedure mondt uit in het afleveren van een klassiek vonnis.

Artikel 67 Inkiko Gacaca Wet 2004, dat de inhoudelijke vereisten van het vonnis bespreekt, zorgt dan ook niet voor verrassingen:

- identificatie van de instantie: de naam van de betreffende Inkiko Gacaca en de samenstelling van de Zetel;
- identificatie van het geschil: verwijzing naar de betrokken partijen, bespreking van de aanklacht en de feitelijke bewijselementen aangebracht ter terechtzitting;
- motivering van het vonnis;
- beschikkend gedeelte met hetzij een vrijspraak, hetzij de schuldigverklaring en de opgelegde straffen;
- inventaris van de slachtoffers en de door hen geleden schade;
- slotgedeelte dat een antwoord biedt op vragen over de aanwezigheid van de partijen, de openbaarheid van de zitting en het vonnis, de datum en plaats van de uitspraak, de toegepaste wetsartikelen en de beroepsmogelijkheden.

3.6 Conclusie

158. Aanvankelijk kiest de Rwandese overheid voor een punitief systeem waarbij ze de berechting van de génocidaires beoogt via het bestaande strafrechtelijke systeem. Binnen de rechtbanken van eerste aanleg worden gespecialiseerde kamers opgericht die exclusief bevoegd worden om deze zaken te behandelen. Al van voor het eerste proces van start gaat, stelt men zich vanuit verschillende hoeken vragen over het verloop van de processen:

- onvoldoende toegang tot advocaten;
- onvoldoende tijd ter inzage van het dossier;
- gebrek aan geschoolde magistraten;
- het opleggen en uitvoeren van de doodstraf;
- de stijgende gevangenispopulatie.

159. De overheid gaat vanaf 1999 op zoek naar een alternatief en vindt inspiratie in de traditionele gacaca. Sleutelwoorden zijn inspraak, waarheidsvinding en herstel van de harmonie. Door het voorvoegsel Inkiko krijgen de vernieuwde Gacaca de allure van een rechtbank mee en moet het onderscheid met de traditionele gacaca duidelijk worden. Zonder kritiek te geven op het systeem as such, kan de naamskeuze voor een verwachtingspatroon zorgen dat nadien niet ingelost wordt. Misschien was het beter om een volledig nieuwe naam te gebruiken.

160. Slogan voor de Inkiko Gacaca is “Justice and Reconciliation through Truth” en de hoofddoelstellingen blijven:

- het onthullen van de waarheid;
- een einde stellen aan de cultuur van straffeloosheid;
- het versnellen van de berechting;
- de eenheid herstellen.

161. Een belangrijk argument in het voordeel van een alternatieve aanpak ligt in de bevoegdheidsverdeling. Enkel de plegers van minder zware feiten komen voor de Inkiko Gacaca. Voor hen kan het belangrijk zijn om de nuancerings uit het vorige hoofdstuk in het achterhoofd te houden.

162. De Inkiko Gacaca worden gekenmerkt door een ver doorgedreven volksparticipatie, een Guilty Plea Procedure en het afleveren van een klassiek vonnis.

163. De auteur heeft daarmee een antwoord gegeven op onderzoeksvragen 2 tot 5 en we weten nu hoe men tot de Inkiko Gacaca gekomen is, hoe ze eruit zien en wat men ermee wil bereiken.

164. In de volgende hoofdstukken gaat ze op zoek naar de implicatie van de gekozen procedure op de verwezenlijking van de doelstellingen ... of omgekeerd: welke implicaties de vooropgestelde doelstellingen zouden moeten hebben op de constructie van de procedure.

Hoofdstuk 4 RESTORATIVE JUSTICE

Ontwikkeling van een conceptueel kader

4.1 Inleiding

165. Restaurative Justice en Transitional Justice worden vaak in één adem genoemd. Toch is er een duidelijk verschil tussen beiden. Transitional justice omvat het geheel van benaderingen waardoor samenlevingen pogen af te rekenen met de erfenis van massale schendingen van mensenrechten, op het moment dat ze de overstap maken van een periode van gewapend conflict en onderdrukking, naar een periode van vrede, democratie en eerbied voor de regels van de rechtstaat.¹²³ Restaurative Justice kan een mogelijke benadering zijn. Immers de idee van een restauratieve aanpak van criminaliteit krijgt een steeds prominenter wordende rol, zelfs in het debat over hoe men met grove schendingen van mensenrechten en genocide moet omgaan. De principes en de aanpak waarnaar nu verwezen wordt onder de noemer restauratieve justitie, vinden hun wortels in traditionele en religieuze handelswijzen.

166. Aangezien de Rwandese overheid enerzijds teruggrijpt naar een traditioneel systeem dat duidelijk een restauratief karakter heeft en dat anderzijds het bereiken van de vooropgestelde doelstellingen een restauratieve aanpak vereist, is de auteur tot het besluit gekomen dat de Inkiko Gacaca moeten benaderd worden als een systeem met een restauratieve fundering, waarin een punitieve component geïncorporeerd is. Dat betekent dat wanneer de punitieve component voor problemen zorgt, de afweging gemaakt moet worden om ofwel de tekortkomingen aan te pakken, zonder weliswaar afbreuk te doen aan de restauratieve fundamenteën, ofwel de punitieve component weer af te bouwen. Het is een moeilijke evenwichtsoefening, waarop de auteur tracht in te gaan.

¹²³ Stef VANDEGINSTE, "Internationaal Humanitair Recht en Transitional Justice: een LAT relatie?", *Internationaal Humanitair Recht in de kijker*, 2006, No. 7, 93;

167. De auteur behandelt in dit deel de restauratieve fundamenten van de Inkiko Gacaca. Er werd een literatuurstudie gedaan om een beeld te vormen van de karakteristieken en ingrediënten van restauratieve justitie (vraag 6). De bedoeling is te komen tot een conceptueel kader dat gebruikt kan worden als toetsingsinstrument voor de Inkiko Gacaca.

4.2 Restauratieve justitie

168. Zowel *reconciliation* als *restorative justice* krijgen in de literatuur heel wat verschillende invullingen. De ene ziet het als een nieuwe aanpak binnen het bestaande strafrechtelijke kader, terwijl de ander pleit voor een radicale koerswijziging, lees afschaffing van het oude en introductie van een nieuw systeem.¹²⁴

- ZEHR¹²⁵ schrijft dat “Crime is a violation of people and relationships. It creates obligations to make things right. Justice involves the victim, the offender and the community in a search for solutions which promote repair, reconciliation and reassurance.” Hij ziet restauratieve justitie als een alternatief voor retributie en poneert beginselen als erkenning van het slachtoffer, concretisering van de schade, verantwoordelijkheidsbesef bij de dader, aandacht voor de oorzaken van het gedrag en herstel van de gevolgen van het gedrag;
- MARSHALL¹²⁶ gebruikt een andere definitie: “restorative justice is a process whereby all the parties with a stake in a particular offence come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future”;
- DYCK¹²⁷ vult restauratieve justitie in aan de hand van begrippen als respect, betrokkenheid, gelijkheid, waarheidsvinding, verantwoordelijkheid en veiligheid;
- BOYACK¹²⁸ vermeldt participatie, respect, eerlijkheid, begrip, verantwoordelijkheid en vertrouwen als basisbegrippen;
- HERMAN¹²⁹ haalt concepten als empathie, flexibiliteit, begrip, restitutie en verantwoordelijkheid aan.

¹²⁴ Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, “The meaning of Restorative Justice”, in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007, 5;

¹²⁵ Howard ZEHR, *Changing Lenses: A New Focus For Crime and Justice*, Scottsdale, Heral Press, 1990, 181;

¹²⁶ John BRAITHWAITE, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 11;

¹²⁷ David DYCK, “Are we – practitioner, advocates – practicing what we preach?” in Howard ZEHR en Barb TOEWS, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004, 275 en 276;

¹²⁸ Jim BOYACK, “How does restorative Justice ensure good practice?” in Howard ZEHR en Barb TOEWS, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004, 268–270;

¹²⁹ Susan HERMAN, “Is Restorative Justice Possible without a Parallel System for Victims?”, in Howard ZEHR en Barb TOEWS, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004, 75;

169. Gemeenschappelijk hebben ze dat het slachtoffer centraal staat en dat reconciliatie een lange termijn project is. Het succes van een restauratieve aanpak kan niet gemeten worden aan de hand van de al dan niet herstelde eenheid vlak na de sessie. Het is slechts een eerste stap in een proces dat generaties kan duren.

170. Na een grondige analyse van de literatuur kunnen, als antwoord op subvraag 6.1, volgende doelstellingen gedestilleerd worden:

- het betrekken van de gemeenschap in plaats van het doorgeven van het conflict naar professionelen die niets met het conflict te maken hebben;
- het erkennen van het trauma geleden door het slachtoffer;
- het aanmoedigen van een verantwoordelijkheidsbesef in hoefde van de dader;
- het promoten van een herstel- en genezingsproces in hoefde van het slachtoffer;
- het bijstaan van de dader in het beperken van recidive door reïntegratie;
- het bieden van een betekenisvolle ervaring van gerechtigheid;
- het functioneren van een rustige en stabiele samenleving herstellen om een nieuwe escalatie te vermijden.

171. De auteur bespreekt de ingrediënten van restauratieve justitie om een conceptueel kader samen te stellen en een antwoord op subvraag 6.2 te formuleren.

4.3 Participatie

172. CHRISTIE¹³⁰ is beroemd om zijn werk “Conflicts as Property” en stelt advocaten, rechters en andere professionelen voor als dieven van dat eigendom. Vooral in de beginjaren heeft die visie veel invloed op de theoretische ontwikkeling van restauratieve justitie.

173. Misdrijven zijn in de eerste plaats een schending van intermenselijke relaties.¹³¹ Voortbouwend op het uitgangspunt van CHRISTIE is het beter om mensen zichzelf te laten vertegenwoordigen en zo veel mogelijk hun eigen standpunt te laten verdedigen.

¹³⁰ Nils CHRISTIE, “Conflicts as Property”, opgenomen in Eugene McLAUGHLIN e.a., *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003, 21;

¹³¹ Howard ZEHR en Harry MIKA, “Fundamental Concepts of Restorative Justice”, in Eugene McLAUGHLIN e.a., *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003, 41;

174. De gemeenschap heeft een centrale positie in het restauratieve denken.¹³² “Restorative Justice opens doors to effective participation of those who are normally denied a voice in traditional criminal justice: offenders, victims, their families and neighbours.”¹³³

175. Bij genocide is heel de gemeenschap betrokken en het ligt dan ook voor de hand om die gemeenschap in haar geheel te betrekken bij de zoektocht naar een antwoord.

176. “Restorative processes should be used only with the free and voluntary consent of the parties. The parties should be able to withdraw such a consent at any time during the process. Agreements should be arrived at voluntarily by the parties and should contain only reasonable and proportionate obligations.”¹³⁴

177. Kernbegrippen zijn:

- dader, slachtoffer, gemeenschap;
- betrokkenheid: anders dan in een klassieke punitieve setting hebben de partijen de teugels in handen;
- vrijwilligheid;
- vertrouwen;
- flexibiliteit en informaliteit.

4.4 Waarheidsvinding

178. Op micro-niveau hoort een restauratieve sessie te beginnen met de agressor die vertelt wat er gebeurd is.¹³⁵ Voor de slachtoffers is het kennen van de waarheid een belangrijke factor in het helingsproces.

179. UMUTESI¹³⁶ benadrukt het belang om iedereen de kans geven *zijn* waarheid te delen.

¹³² Lode WALGRAVE, “From community to dominion: in search of social values for restorative justice”, in Elmar G.M. WEITEKAMP en Hans-Jürgen KERNER, *Restorative Justice, Theoretical foundations*, Devon, Willan Publishing, 2002, 71–90, 71;

¹³³ Adam CRAWFORD en Todd CLEAR, “Community justice: Transforming Communities through Restorative Justice?”, in Gordon BAZEMORE en Mara SCHIFF, *Restorative Community Justice*, New York, Anderson Publishing Company, 2001, 128;

¹³⁴ UNITED NATIONS Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, Economic and Social Council, 2000/14 (E/2000/INF/2/Add2), <http://www.pfijr.org/programs/un/ecosocresolution>;

¹³⁵ Tom CAVANAGH, “Adopting New Values for the Courts: What is Restorative Justice?”, *Court Manager*, 1998, 24–27;

180. VANDEGINSTE¹³⁷ verduidelijkt dat waarheid op macro-niveau veronderstelt dat de wortels, de mechanismen, de schaal van het geweld en de onderdrukking uit het verleden in kaart worden gebracht en dat het inzicht erin deel gaat uitmaken van het collectieve geheugen van de samenleving. Dit moet de haatcycli¹³⁸ doorbreken en aanleiding zijn tot een algemene waarheid die voor iedereen aanvaardbaar is. Dat *aanvaardbare* is een belangrijk gegeven. Net zoals MOLENAAR¹³⁹ is de auteur van mening dat om het doel van reconciliatie te bereiken het niet zozeer de *absolute* waarheid is die *gevonden* moet worden, maar dat het mogelijk is om over de waarheid te *onderhandelen* totdat iedereen er zich in kan vinden.

181. Kernbegrippen zijn:

- communicatie;
- kennis: slachtoffer weet wat er gebeurd is; de dader weet wat hij heeft aangericht;
- respect: behandel alle partijen met respect om stigmatisatie te vermijden;
- begrip: voor het verdere verloop van het restauratieve proces is het belangrijk te begrijpen waarom iets gebeurd is en waarom het een dergelijke impact heeft;
- emotie en empathie.

¹³⁶ Marie Béatrice UMUTESI, "Is reconciliation between hutus and tutsis possible?", *Journal of International Affairs*, Winter 2006, 165;

¹³⁷ Stef VANDEGINSTE, "Internationaal Humanitair Recht en Transitional Justice: een LAT relatie?", *Internationaal Humanitair Recht in de kijker*, 2006, No. 7, 93;

¹³⁸ Martha MINOW en Nancy ROSENBLUM, *Breaking the Cycles of Hatred: Memory, Law and Repair*, Princeton, Princeton University Press, 2003;

¹³⁹ Arthur MOLENAAR, *Gacaca: Grassroots Justice after Genocide. The key to reconciliation in Rwanda?*, Leiden, African Studies Centre, Research Report, 77/2005, 2005, 41;

4.5 Gerechtigheid

4.5.1 Restauratieve invulling

182. Restauratieve Justitie laat zich doorgaans kenmerken door haar niet-punitief karakter, de humane en constructieve aanpak, de aandacht voor het slachtoffer en de waarheidsvinding. Centrale gedachte bij restauratieve justitie is de boodschap zich af te vragen wat er gedaan kan worden *voor* het slachtoffer, eerder dan zich de vraag te stellen wat te doen *met* de dader. Herstelgerichte justitie plaatst de behoeften van het slachtoffer, boven het straffen van de dader.¹⁴⁰

183. MARSHALL schrijft dat “restorative justice is a process whereby all the parties with a stake in a particular offence come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future.” BRAITHWAITE’s kritiek¹⁴¹ dat er niet wordt ingegaan op wát er moet hersteld worden, is terecht.

184. “Herstellen” is in deze context een containerbegrip en kan verschillende invullingen krijgen: het herstellen van de schade, de rust en stabiliteit in de gemeenschap, de relatie tussen dader en slachtoffer, het veiligheidsgevoel.¹⁴² Herstel kan met andere woorden zowel een psychologische als een materiële betekenis hebben.¹⁴³

185. ZEHR¹⁴⁴ formuleert de drie vragen die men zich dient te stellen als volgt:

- Wie heeft welke schade geleden?
- Hoe kan die hersteld worden?
- Wie is ervoor verantwoordelijk?

¹⁴⁰ Herman BIANCI, *Justice as Sanctuary: Toward a New System of Crime Control*, Bloomington, Indiana University Press, 1995; Howard ZEHR, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Willan Publishing, 2004;

¹⁴¹ John BRAITHWAITE, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 11;

¹⁴² John BRAITHWAITE, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 15;

John BRAITHWAITE, “Restorative Justice and a Better Future”, in Eugene McLAUGHLIN e.a., *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003, 57;

¹⁴³ Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice Reader*, Portland, Willan Publishing, 2003, 30;

¹⁴⁴ Howard ZEHR, *Changing Lenses: A New Focus For Crime and Justice*, Scottdale, Heral Press, 1990;

186. Merk op dat het toekomstgerichte vragen zijn. De slachtoffers horen de mogelijkheid te krijgen te omschrijven wat zij zien als mogelijke oplossing, herstel van de schade. De input en participatie van het slachtoffer wordt gemaximaliseerd¹⁴⁵ en de idee als zou het slachtoffer de door de overheid opgelegde straf aan de dader als gepast en afdoend moeten aanvaarden, wordt verlaten.¹⁴⁶ De gemeenschap in haar geheel probeert tot een vergelijk te komen.¹⁴⁷ Dit is een veruiterlijking van de idee van de *empowerment*.

187. De idee van gerechtigheid wordt veel ruimer en daardoor rijker ingevuld: constructief werken aan de band tussen dader en slachtoffer en een systeem uitwerken dat de ogen van de dader opent en het besef van de schade bij het slachtoffer bijbrengt.

188. SHARPE¹⁴⁸ operationaliseert het begrip herstel door een tweedeling te maken tussen symbolisch en materieel herstel.

4.5.2 Symbolisch herstel van de schade van het slachtoffer

189. Onder symbolisch herstel verstaat SHARPE:

- het naar boven brengen van de gehele waarheid en het voorzien in een antwoord op alle vragen van het slachtoffer;
- het bereiken van een verantwoordelijkheidsgevoel in hoofde van de dader;
- het formuleren van een verontschuldiging van de dader ten aanzien van het slachtoffer waarin hij berouw toont voor de feiten en begrip voor het leed van het slachtoffer;
- het maatschappelijk afkeuren van de daden van de dader;
- de maatschappelijke erkenning van het leed van het slachtoffer.

¹⁴⁵ Howard ZEHR en Harry MIKA, "Fundamental Concepts of Restorative Justice", in Eugene McLAUGHLIN e.a., *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003, 41;

¹⁴⁶ Susan SHARPE, "The idea of Reparation", in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007, 26;

¹⁴⁷ Tom CAVANAGH, "Adopting New Values for the Courts: What is Restorative Justice?", *Court Manager*, 1998, 24-27;

¹⁴⁸ Susan SHARPE, "The idea of Reparation", in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007, 27;

a) Verantwoordelijkheidsbesef in hoofde van de dader

190. Door de interactie met het slachtoffer wordt het voor de dader quasi onmogelijk om zich te distantiëren van zijn daden. Het slachtoffer ziet de dader als een gewoon en kwetsbaar persoon.¹⁴⁹ Begrijpen waarom iemand dader wordt, is het startpunt van de weg naar aanvaarding en potentiële vergeving.¹⁵⁰ Openheid is de enige manier waarop agressors terug een plaats kunnen krijgen in de samenleving in plaats van verder te leven met een stigma.¹⁵¹

191. In een ideale situatie luistert het slachtoffer naar het ontstaan van de haatgevoelens bij de agressor, de agressor toont berouw en begrip voor het leed, de angst, de wraakgevoelens en de verbitterdheid van het slachtoffer. Er ontstaat een wederzijdse empathie¹⁵² en een gevoel van begrip. Ze moeten allebei een manier vinden om met hun nieuwe identiteit om te gaan: het zijn allebei overlevenden van de genocide en ze zijn veroordeeld om met elkaar verder te gaan. Zonder oprecht berouw en begrip wordt het af te leggen parcours alleen maar zwaarder.

b) Maatschappelijke afkeuring: reïntegratieve shaming

192. Daarnaast is er ook de invloed van de gemeenschap in haar geheel. Sociale afkeuring van de feiten is cruciaal volgens DUFF, omdat “not to condemn it would be implicitly to deny that it was wrong, or that its wrongfulness mattered”.¹⁵³

¹⁴⁹ Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*, Devon, Willan Publishing, 2002, 77;

¹⁵⁰ Ervin STAUB, “Healing, Reconciliation, Forgiving and the Prevention of Violence after Genocide or Mass Killings: An Intervention and its Experimental Evaluation in Rwanda”, *Journal of Social and Clinical Psychology*, Volume 24, No. 3, 2005, 301;

¹⁵¹ Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*, Devon, Willan Publishing, 2002, 2, 89 en 90;

¹⁵² Luc HUYSE, “The Proces of Reconciliation” in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003, 21;

¹⁵³ R. Anthony DUFF, “Restoration and Retribution”, in Andrew VON HIRSCH e.a., *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*, Oxford, Hart Publishing, 2003, 50;

193. Volgens DRUMBL¹⁵⁴ is schaamte de enige mogelijkheid om de haatcyclus te doorbreken. Anders is er gevaar voor een aanvaarding van het geweld en ziet niet iedereen in dat geweld niet de juiste oplossing is. Hij is bang dat anders iedereen de schuld schuift in de richting van de voormalige regering en de omstandigheden, zonder enige schuld bij zichzelf te leggen.

“Shaming is needed when conscience fails”

194. Het is niet de mening van een politieagent, een rechter of een journalist die ons het meeste raakt; het is de mening van onze familieleden, vrienden, de gemeenschap waarin we functioneren die een gevoelige snaar raakt.¹⁵⁵

4.5.3 Materieel herstel van de schade van het slachtoffer

195. Onder materieel herstel verstaat SHARPE:

- de restitutie van gestolen goederen;
- het herstellen van beschadigde goederen;
- het aanreiken van een compensatie als het voorgaande niet mogelijk is;
- het aanvullen van de financiële vergoeding die door de dader betaald kan worden met een vergoeding uit een speciaal daartoe opgericht slachtofferfonds.

196. Het materiële herstel heeft vanuit de herstelgerichte filosofie in de eerste plaats een morele basis, maar heeft daarnaast ook een legale basis: artikel 258 uit het Rwandese burgerlijke wetboek is de weerspiegeling van ons artikel 1382 B.W.: “Elke daad van een mens waardoor aan een ander schade wordt veroorzaakt, verplicht degene door wiens schuld de schade is ontstaan, deze te vergoeden”.

¹⁵⁴ Mark DRUMBL, “Punishment, Post Genocide: from guilt to shame to civis in Rwanda”, *New York University Law Review*, 2000, Volume 75, 1221;

¹⁵⁵ John BRAITHWAITE, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 74;

4.6 Helen, vergeven maar niet vergeten

197. De combinatie van symbolisch en materieel herstel, het tonen van berouw door de dader, het uitzitten van een eerder symbolische gevangenisstraf, geven de aanzet voor het ‘genezingsproces’.

“Above all perhaps, victims need an experience of forgiveness. I do not have time here to explore this fully, and certainly I am not suggesting that forgiveness comes easily. I want to suggest, though, that forgiveness is a process of letting go. Victims need to be able to let go of the crime experience so that, while it will always – must always be – part of them, it will no longer dominate their lives. Without that, closure is difficult and the wound may fester for many years.”¹⁵⁶

¹⁵⁶ Citaat van Howard ZEHR, overgenomen uit Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice Reader*, Portland, Willan Publishing, 2003, 510;

4.7 Reconciliation: herstel van de eenheid als einddoel

198. Reconciliation is de grootste uitdaging en het belangrijkste lange termijn doel. Het is afgeleid van het Latijnse *conciliatus* en betekent letterlijk *samenkomen*.

“Reconciliation refers to a process by which parties that have experienced an oppressive relationship or a destructive conflict with each other, move to attain or to restore a relationship that they believe to be minimally acceptable.”¹⁵⁷

199. In een context van conflictbeheersing wordt in de literatuur ook *verzoening* als vertaling gebruikt.

“Met verzoening wordt verwezen naar het proces waarbij twisten uit het verleden niet langer als bron van nieuw conflict dienen. Dat proces kan zich situeren op micro-niveau (tussen daders en slachtoffers en hun onmiddellijke omgeving), op het niveau van groepen in de samenleving en op macro-niveau (waarbij verzoening processen van machtsdeling en compromis-vorming vereist)”¹⁵⁸

4.7.1 Reconciliatie is een proces

200. Het belangrijkste element dat in alle omschrijvingen terug komt, is dat reconciliatie een “proces” is. Naast een doelstelling is het vooral een proces van lange adem dat wellicht generaties nodig heeft. Dat is de reden waarom de auteur ervoor kiest om, in tegenstelling tot de meeste andere auteurs, in haar conceptueel kader (infra para. 204 Figuur 4.1) geen rechtstreekse pijlen te trekken tussen de deelcomponenten (waaronder restauratieve justitie) en reconciliatie als lange termijn doelstelling.

¹⁵⁷ Louis KIESBERG, “Changing forms of coexistence”, in Abu NIMER, *Reconciliation, Justice and Coexistence*, Lanham, Lexicon Books, 2001, 61 overgenomen uit Arthur MOLENAAR, *Gacaca: Grassroots Justice after Genocide. The key to reconciliation in Rwanda?*, Leiden, African Studies Centre, Research Report, 77/2005, 2005, 32;

¹⁵⁸ Stef VANDEGINSTE, “Internationaal Humanitair Recht en Transitional Justice: een LAT relatie?”, *Internationaal Humanitair Recht in de kijker*, 2006, No. 7, 94;

201. Er zijn duidelijke overlappingsen in de definities die gegeven worden voor restauratieve justitie (supra para. 168) en omschrijvingen van reconciliatie. Het restauratieve gedachtegoed achter de Inkiko Gacaca-aanpak, is volgens de auteur het begin van het genezingsproces en een stap in de richting van eventuele reconciliatie. Het is een delicate maar moedige poging om Rwanda weer leefbaar te maken. De tijd zal uitwijzen of reconciliatie überhaupt mogelijk is.

4.7.2 Een gevoel van onderdrukking of een twist uit het verleden

202. De negatieve ervaring die mensen met elkaar gehad hebben vormt het startpunt van het proces. Het is niet altijd makkelijk een verdeling te maken tussen wie het slachtoffer en wie de dader is. Vaak zie je dat er een wisselwerking tussen beide bestaat.

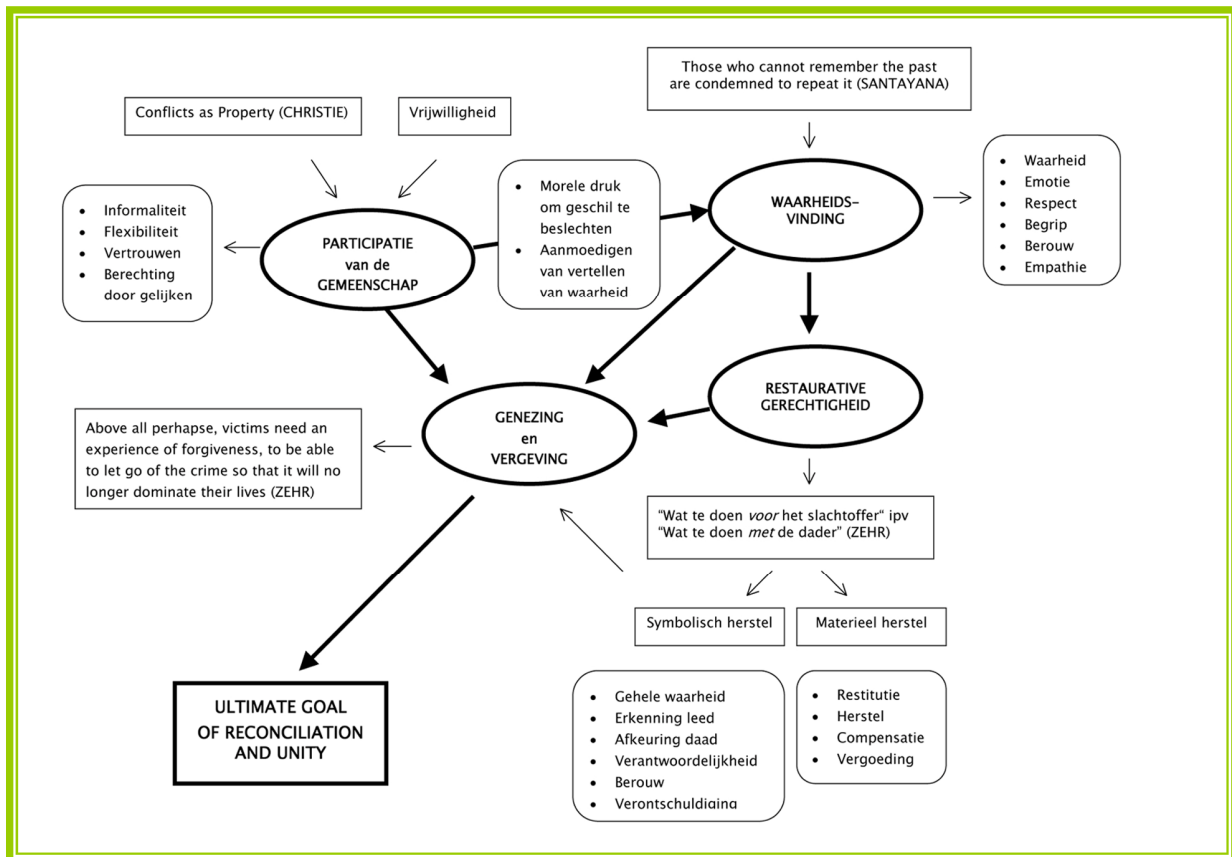
4.7.3 Begrenzing van de mogelijkheden

203. Het is belangrijk ook in te zien dat het bouwen van een intense vriendschap niet altijd mogelijk is, en zeker niet in de context van een genocide waarover deze scriptie handelt. Vandaar dat de auteur net als MOLENAAR de laatste woorden uit de definitie van KIESBERG erg weet te waarderen. Men moet komen tot een situatie waarin een zekere rust mogelijk is, die beide partijen de mogelijkheid geeft om de wonden te laten helen. Juist omdat reconciliatie een proces is, is het moeilijk om aan te geven waar de genezing en eventuele vergeving eindigt en de reconciliatie begint.

4.8 Conclusie: ontwikkeling van een conceptueel kader

204. Onderstaand schema geeft de verschillende componenten die hierboven besproken werden en de verhoudingen ertussen zoals ze door de auteur weerhouden werden.

Figuur 4.1 Conceptueel kader

205. Reconciliatie is een proces van lange adem. Cruciaal in dat proces is allereerst de participatie van de gemeenschap die een meer dan gelegitimeerde interesse heeft in de conflicten en die via een morele druk kan aanzetten tot het onthullen van de waarheid. De zoektocht naar een *voor iedereen aanvaardbare* waarheid is een tweede cruciaal element. Zowel die van de dader (aanleiding) als die van het slachtoffer (leed) moeten aandacht krijgen. Eens de waarheid aan het licht is, rijst de vraag naar een manier om gerechtigheid te laten geschieden. De Rwandese overheid heeft gekozen voor een “restauratief” kader, waarbij de behoeften van het slachtoffer op de eerste plaats staan.

206. Het is belangrijk zich de vraag te stellen wat men *voor* het slachtoffer kan doen, zonder zich blind te staren op wat men *met* de dader moet doen. Het psychologische leed wordt verzacht door het kennen van de waarheid, het berouw van de dader en eventueel het straffen van de dader. Het draagt bij tot het helen van de wonden en kan aanleiding geven tot vergeving. Ook vergeving is een belangrijke stap in het herstelproces, omdat het slachtoffer dan afstand kan doen van gevoelens van woede, wraak, machteloosheid.

207. Het zijn allemaal slechts aspecten in de weg naar reconciliatie. Het zal waarschijnlijk generaties duren vooraleer er echt herstel van de eenheid mogelijk is. Het is een illusie om te denken dat tijd alle wonden kan helen.

Hoofdstuk 5 RESTAURATIEVE BASIS

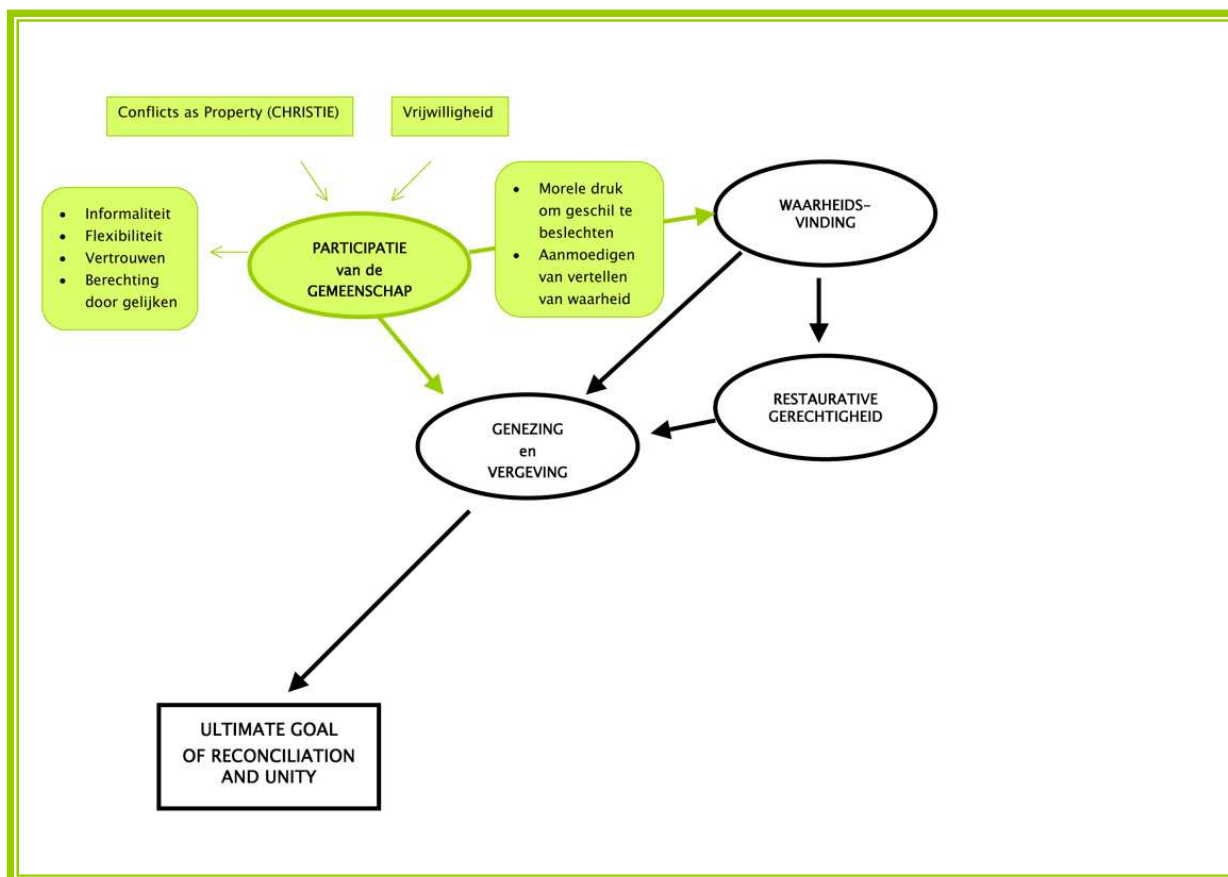
Inkiko Gacaca als ultiem middel om de eenheid te herstellen

5.1 Inleiding

208. Op basis van het conceptueel kader ontwikkeld in het vorige hoofdstuk, zal de auteur nu stapsgewijs voor elke component bespreken of en in welke mate die terug te vinden is in de structuur van de Inkiko Gacaca. De auteur gaat hiermee dieper in op subvraag 6.3.

5.2 Participatie

Figuur 5.1 De participatiecomponent in het conceptuele kader (bron: auteur)

209. Zoals hoger al aangehaald (supra para. 139), kiest de Rwandese overheid resoluut voor een verplichte deelname, met een repressieve reactie bij verzuim: straffen variëren van 3 tot 6 maanden en kunnen oplopen tot zelfs 1 jaar in geval van herhaling.

“Considering that testifying on what happened is the obligation of every Rwandan patriotic citizen and that no body is allowed to refrain from such an obligation whatever reasons it may be”¹⁵⁹

210. Die aanpak brengt, voor wat de vrijwillige participatie betreft, een aantal gevaren met zich mee. Verschillende waarnemers geven aan dat de veralgemeende deelname te mooi is om waar te zijn, en rapporteren een steeds verminderende interesse in deelname. Vrijwilligheid is nochtans belangrijk om de hersteldoelstellingen te bereiken. De auteur bespreekt achtereenvolgens de deelname van de dader, het slachtoffer en de gemeenschap en heeft aandacht voor de mogelijke oorzaken van een dalende interesse en zoeken naar kleine ingrepen die de interesse opnieuw kunnen opwekken.

5.2.1 Deelname van de dader

211. Voor het van start gaan van de Inkiko Gacaca sessies is er een grootschalige sensibiliseringscampagne in de gevangenissen. Er wordt heel positief op gereageerd en er worden zelfs mini Inkiko Gacaca sessies georganiseerd om elkaar aan te zetten de waarheid te vertellen en hun daden te bekennen.

212. Toch komt de vrijwilligheid van de dader in gevaar door de jacht op de bekentenissen. Deze problematiek komt in het volgende deel nog uitgebreid aan bod, wanneer de auteur de onschuldpresumptie en het recht om te zwijgen bespreekt (infra para. 314 tot 322).

¹⁵⁹ Preambule 11, Inkiko Gacaca Wet 2004;

5.2.2 Deelname van het slachtoffer

a) Gebrek aan informatie

213. Een belangrijke bron van frustratie is het gebrek aan inzicht in de procedure. In de beginperiode wordt heel veel aandacht besteed aan het opzetten van allerlei sensibiliseringscampagnes doormiddel van billboards, posters, het oprichten van *Inkiko Gacaca* (een informatie magazine in de vorm van een krant). Er gaat heel veel aandacht naar het belang van participatie, de doelstellingen en de mogelijkheden die de Inkiko Gacaca kunnen bieden, maar er wordt maar sporadisch informatie verspreid over de procedure. De campagnes zijn te kort, top down en slagen er niet in een open dialoog te stimuleren.¹⁶⁰ Slachtoffers weten dan niet wat er te gebeuren staat, vallen terug op wat ze kennen van de traditionele gacaca en raken gefrustreerd door de beperkte aandacht die ze krijgen.¹⁶¹

b) Beperkte inspraak

214. In een klassiek restauratief kader staan de slachtoffers centraal en hebben ze een doorslaggevende zeg in de 'strafmaat'. De idee is net om iedereen die belang heeft bij een geschil samen te brengen en samen te zoeken naar wat een geschikte reactie is en wat er moet gebeuren om de schade te herstellen.¹⁶²

215. Een mogelijke oorzaak van een afnemende interesse is de te verwaarlozen inspraak die slachtoffers hebben in beslissingen die door de Inkiko Gacaca genomen worden. Voor de Inkiko Gacaca is er een andere aanpak. Eens de feiten vaststaan, valt de betrokkene in een van de categorieën waaraan meteen een strafmaat gekoppeld is. Hoewel in theorie iedereen de mogelijkheid krijgt en zelfs verplicht is toe te lichten wat ze gezien hebben en welke

¹⁶⁰ AMNESTY INTERNATIONAL, "Gacaca: a question of justice", december 2002, AFR 47/007/2002, 22;

¹⁶¹ ADVOCATS SANS FRONTIÈRES, "Monitoring des Juridictions Gacaca, Phase de Jugement, Rapport analytique mars-septembre 2005", http://www.asf.be/publications/publications_rwanda_monitoring_gacaca_mars-sept2005_FR.pdf, 8;

¹⁶² John BRAITHWAITE, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2002, 12;

schade ze geleden hebben, krijgen ze door de categorisering en de daaraan gekoppelde strafmaten bitter weinig inspraak in de uiteindelijke reactie op hun leed.

216. Daarnaast krijgen de rechters in hun handleiding mee dat het slachtoffer *het recht* heeft dat er met zijn verklaring en leed rekening gehouden wordt tijdens de beraadslaging.¹⁶³ Het is spijtig dat het slachtoffer niet centraal staat.

5.2.3 Deelname van de gemeenschap

217. De Algemene Vergadering ofwel de gemeenschap in haar geheel – aangezien iedere geïnteresseerde mag deelnemen – vormt een belangrijke speler in de Inkiko Gacaca. De Algemene Vergadering heeft de opdracht de waarheid aan het licht te brengen (supra para. 141). Nadat de beklagde de mogelijkheid gekregen heeft om te reageren op de beschuldigingen voorgelezen door het Secretariaat, kan iedere geïnteresseerde het woord vragen.

218. Diegenen die vroeger nog deelgenomen hebben aan de oude gacaca zullen in de Inkiko Gacaca weinig elementen herkennen. De traditionele vorm was niet gebonden aan regels en nu wordt een strakke procedure opgelegd om bijvoorbeeld het woord te vragen.¹⁶⁴

219. Aanvankelijk was er een grote terughoudendheid onder de bevolking uit angst voor represailles en uit angst vervolgd te worden wegens schuldig hulpverzuim. De handleiding van de rechters legt uit dat een getuige niet vervolgd kan worden voor het niet helpen van een persoon in nood¹⁶⁵, maar zulks is nergens wettelijk geregeld.

220. Daarnaast heeft ze ook de taak zich te buigen over alle soorten problemen waarmee de Inkiko Gacaca geconfronteerd kunnen worden, met uitzondering van procedurele kwesties.¹⁶⁶

¹⁶³ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 88;

¹⁶⁴ Arthur MOLENAAR, *Gacaca: Grassroots Justice after Genocide. The key to reconciliation in Rwanda?*, Leiden, African Studies Centre, Research Report 77/2005, 2005, 25;

¹⁶⁵ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 88;

¹⁶⁶ Artikel 35, 3° Inkiko Gacaca Wet 2004;

221. Ondanks de procedureregels is de informaliteit en de relatieve flexibiliteit die deze aanpak met zich meebrengt, de sterkte van de Inkiko Gacaca in vergelijking met de gewone hoven en rechtbanken. Participatie is cruciaal als men de eenheid van het land wil herstellen en het samenhorigheidsgevoel een duwtje in de rug wil geven:

- de gemeenschap heeft een gelegitimeerde interesse in de zoektocht naar een manier om met het verleden om te gaan;
- de betrokkenheid van burens, familie en vrienden is belangrijk voor de creatie van een samenhorigheidsgevoel, de mogelijkheid van de gemeenschap om samen iets te bereiken;
- de beoordeling door gelijken heeft een gunstig effect op het vertrouwen dat de bevolking heeft in de Inkiko Gacaca.

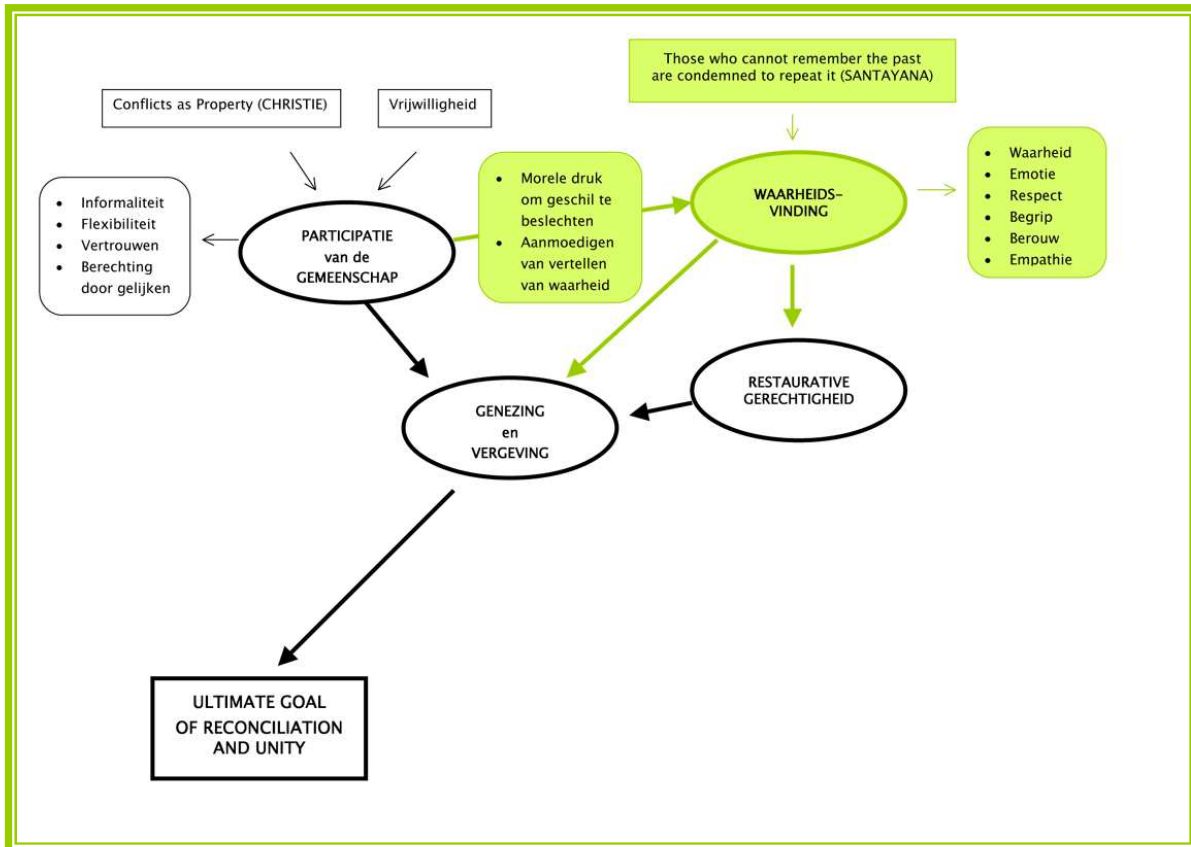
222. Zonder fundamentele structurele wijzigingen aan te brengen kan het gevoel van betrokkenheid versterkt worden door iedereen overwegend in de richting van het publiek in plaats van de rechters te laten praten.

223. De grootste troef van grootschalige participatie is wellicht de morele druk om een geschil te beslechten en de kracht die van hen uitgaat om iedereen aan te moedigen de waarheid te spreken. ASF¹⁶⁷ wijst wel op het verschil tussen aanwezigheid en deelname: zelfs in gevallen waar er een grote opkomst is, is de eigenlijke actieve deelname van de bevolking teleurstellend. Dat is te verklaren door een gebrek aan vertrouwen en de twijfels bij de effectiviteit van inbreng en inspraak.

¹⁶⁷ ADVOCATS SANS FRONTIÈRES, "Monitoring des Juridictions Gacaca, Phase de Jugement, Rapport analytique mars-septembre 2005", http://www.asf.be/publications/publications_rwanda_monitoring_gacaca_mars-sept2005_FR.pdf, 9;

5.3 Waarheidsvinding

Figuur 5.2 Waarheidsvinding in het conceptuele kader (bron: auteur)

5.3.1 Theorie: gehele waarheid

224. "Justice and Reconciliation Through Truth". De Rwandese overheid blijft benadrukken dat reconciliatie de enige manier is om vrede en veiligheid te garanderen in Rwanda. Vandaar dat waarheidsvinding de belangrijkste opdracht is voor de Inkiko Gacaca. Het bovenbrengen van de gehele waarheid wordt in hoofde van de dader beloond met een strafvermindering. De mate van die strafvermindering is afhankelijk van het tijdstip van bekentenis (supra para. 150).

225. Het is niet zonder belang nog eens te benadrukken dat er verschillende versies van de Rwandese geschiedenis aangehangen worden:

- voor de Tutsi en President Kagame is het etnische verschil fake en geïntroduceerd door westerse kolonistoren; voor Hutu is er wel degelijke een etnisch verschil dat werd misbruikt door westerse kolonistoren;
- voor de Tutsi is de pre-koloniale periode ‘de goede oude tijd’ zonder geweld; voor Hutu is het een zwarte periode uit hun geschiedenis, gekenmerkt door uitbuiting;
- voor de Tutsi is de Revolutie van 1959 het begin van de genocide; voor de Hutu is het het begin van hun vrijheidsstrijd.

5.3.2 Praktijk: beperkte waarheid

226. ASF¹⁶⁸ wijst erop dat het systeem van bekentenissen slechts tot een beperkte waarheid leidt. Gevangenen zijn geneigd *iets* te bekennen met het oog op een (voorlopige) vrijlating. Ze bekennen enkel kleine feiten en wijzen voor de zwaardere feiten in de richting van gevluchte of reeds overleden personen.

227. Onze belangrijkste kritiek is het aan bod komen van slechts een gedeeltelijke waarheid.

228. Enerzijds wordt weinig of geen aandacht geschonken aan het bredere plaatje van de Rwandese geschiedenis, aan de voorgaande conflicten tussen Hutu en Tutsi (supra para. 44, 45, 50 en 64 tot 72). Het is verleidelijk om een deel van de geschiedenis te verzwijgen, uit angst om oude wonden terug open te reten, maar op die manier krijgen slachtoffers geen erkenning voor hun leed, daders hebben de neiging te ontkennen, voor hun eigen psychologische gemoedsrust, en nieuwe generaties krijgen niet de kans om te leren uit het verleden, om een stabiele toekomst op te bouwen.¹⁶⁹ De auteur is er zich van bewust dat je ergens een grens moet trekken en de bevoegdheid *ratione temporis* moet afbakenen, maar door deze afbakening wordt de hiërarchie tussen de Tutsi en Hutu in stand gehouden en houdt men zo de statusfrustratie als mogelijke oorzaak van de genocide in stand.

¹⁶⁸ ADVOCATS SANS FRONTIÈRES, “Monitoring des Juridictions Gacaca, Phase de Jugement, Rapport analytique mars-septembre 2005”, http://www.asf.be/publications/publications_rwanda_monitoring_gacaca_mars-sept2005_FR.pdf, 11;

¹⁶⁹ Luc HUYSE, “The Proces of Reconciliation” in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003, 30;

229. Anderzijds blijven de RPF leden buiten schot, wat in feite de hele idee van reconciliatie ondermijndt. Het is vooral PRUNIER¹⁷⁰ die deze lacune keer op keer terug onder de aandacht brengt. Enkel de Tutsi krijgen de kans om hun leed kenbaar te maken; enkel zij worden erkend als slachtoffer. De Hutu die tijdens de genocide van 1994 of in de voorgaande jaren slachtoffer werden, worden buiten beschouwing gelaten (infra para. 238 en Figuur 5.4). RPF leden kunnen niet vervolgd worden. Het is een gemiste kans van de Rwandese overheid om haar geschiedenis bespreekbaar te maken en een plaats te geven. *Victor's justice better than no justice at all?* Volgens de auteur is het een belangrijke voedingsbodem voor frustraties en daardoor een nieuwe escalatie van het geweld.

5.3.3 Praktijk: snelle waarheid

230. Een andere kritiek betreft de manier waarop men tijdens de terechtzitting met de waarheid omgaat. Critici voeren aan dat herinneren en het steeds opnieuw oprakelen van het verleden, ervoor zorgt dat conflicten niet kunnen uitdoven, dat wonden op die manier niet kunnen helen. Die stelling kan de auteur niet volgen. SANTAYANA heeft het haar inziens bij het rechte einde: "Those who cannot remember the past, are condemned to repeat it."¹⁷¹

a) Bekentenis uit de mond van een ander

231. De bekentenis is het startpunt en het belangrijkste onderdeel op de weg naar reconciliatie. De dader moet publiekelijk zijn fout erkennen en er vergiffenis voor vragen. MOLENAAR¹⁷² maakt de bedenking dat het vragen van vergiffenis gelet op de aard van de feiten in dit stadium wellicht ongepast is. Het slachtoffer wordt in een positie gedwongen waarin ze meteen een keuze moet maken. Een positieve reactie is emotioneel erg moeilijk, maar door een negatieve reactie kan het slachtoffer verweten worden niet te willen meewerken aan een vredevolle toekomst.

¹⁷⁰ Gerard PRUNIER, *The Rwandan Crisis, History of a Genocide*, New York, Columbia University Press, 1995 en 2002;

¹⁷¹ Luc HUYSE, "The Proces of Reconciliation" in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003, 30;

¹⁷² Arthur MOLENAAR: *Gacaca: Grassroots justice after genocide. The key to reconciliation in Rwanda?*, Leiden, African Studies Centre, Research Report 77/2005, 2005, 39;

232. Een bekentenis wordt maar in aanmerking genomen als ze aan een aantal vormelijke en inhoudelijke vereisten voldoet: een gedetailleerd feitenrelaas moet gevolgd worden door een verontschuldiging (supra para. 148–150). Toch is het spijtig dat er tijdens de derde fase weinig aandacht aan besteed wordt. Tijdens de openingsfase van de bijeenkomst, leest het Secretariaat de beschuldigingen voor alsook het proces verbaal van de bekentenis. De waarheid komt dan uit de mond van een ander.

b) Kort en bondig feitenrelaas

233. Men moet niet alleen naar het verleden kijken, maar ook naar het heden en de toekomst.¹⁷³ De tweede stap tijdens een sessie is met andere woorden iedereen aan het woord te laten die wil delen welke impact de gebeurtenissen op hem of haar gehad hebben.¹⁷⁴ Het is de taak van de voorzitter om alles vlot te laten verlopen. Hij krijgt de uitdrukkelijke opdracht ervoor te zorgen dat de getuigen niet te lang praten.¹⁷⁵ Hij heeft de moeilijke opdracht een evenwicht te zoeken tussen het recht van eenieder om het woord te krijgen en het recht van eenieder om uitgebreid de impact van de daden op zijn leven met de anderen te delen.

¹⁷³ Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*, Devon, Willan Publishing, 2002, 89 en 90; Ervin STAUB, "Healing, Reconciliation, Forgiving and the Prevention of Violence after Genocide or Mass Killings: An Intervention and its Experimental Evaluation in Rwanda", *Journal of Social and Clinical Psychology*, Volume 24, No. 3, 2005, 304;

¹⁷⁴ Tom CAVANAGH, "Adopting New Values for the Courts: What is Restorative Justice?", *Court Manager*, 1998, 24–27;

¹⁷⁵ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 26;

c) Emoties van de slachtoffers

234. Daar waar men in de Westerse punitieve systemen probeert om gevoelens en emoties uit het proces te weren, zijn ze hier een belangrijk onderdeel van het af te leggen traject.¹⁷⁶ De auteur kan het alleen maar toejuichen want slachtoffers geven maar al te vaak aan de behoefte te hebben dat er naar hen geluisterd wordt, dat er rekening gehouden wordt met hun emoties. Toch is er nog steeds te weinig plaats voor het uiten van emoties en wordt er geen aandacht besteed aan de manieren om met die emoties om te gaan.

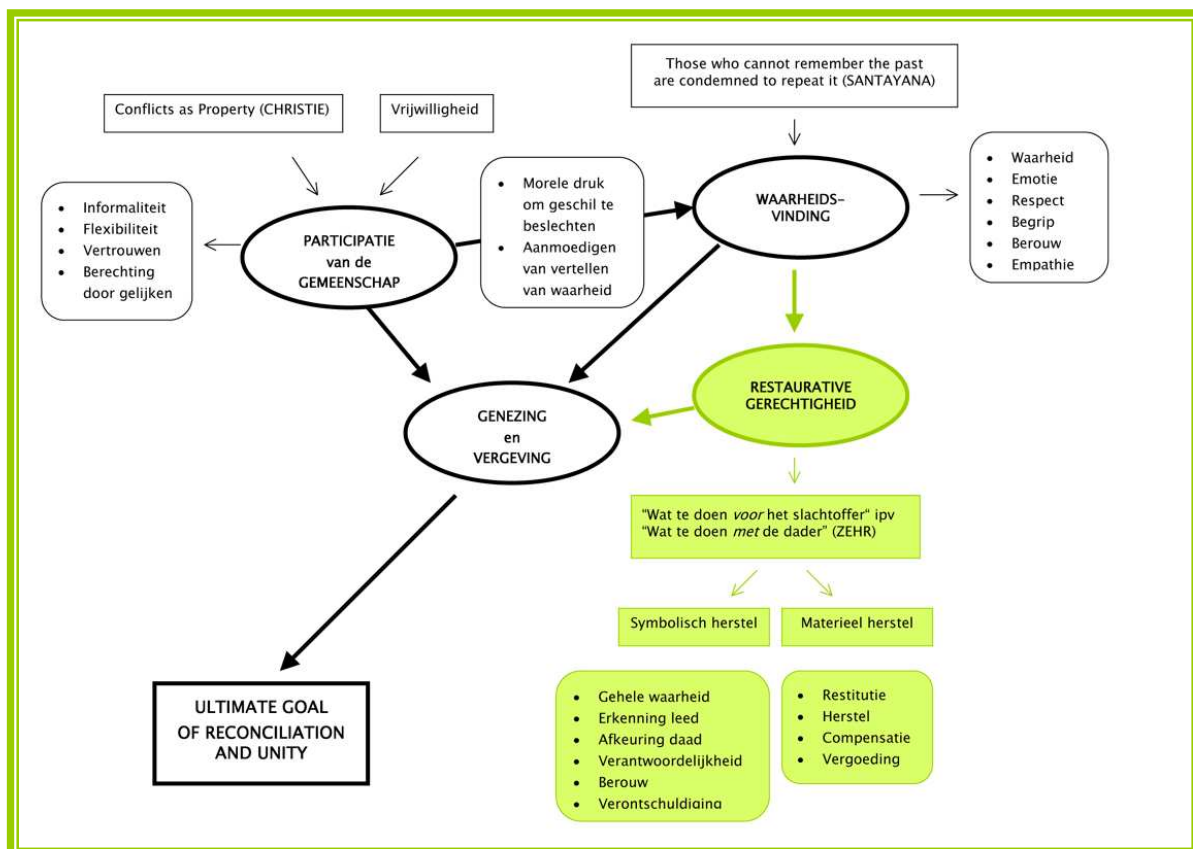
¹⁷⁶ Sonali CHAKRAVARTI, "Habermas, the Holocaust, and Gacaca: Justice and the Role of Emotion in the Ideal Speech Situation", http://www2.gsu.edu/~wwwphl/ethics/africa_conference/papers/Chakravarti.pdf, 17;

5.4 Restauratieve gerechtigheid

5.4.1 Centrale positie voor het slachtoffer

235. Centrale gedachte bij restauratieve justitie is de boodschap zich af te vragen wat er gedaan kan worden *voor* het slachtoffer, eerder dan zich de vraag te stellen wat te doen *met* de dader. Herstelgerichte justitie plaatst de behoeften van het slachtoffer, boven het straffen van de dader.¹⁷⁷ Er wordt in de literatuur een onderscheid gemaakt tussen symbolisch en materieel herstel (supra para. 188 tot 196).

Figuur 5.3 Restauratieve gerechtigheid in het conceptuele kader (bron: auteur)

¹⁷⁷ Herman BIANCI, *Justice as Sanctuary: Toward a New System of Crime Control*, Bloomington, Indiana University Press, 1995; Howard ZEHR, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Willan Publishing, 2004;

5.4.2 Symbolisch herstel van de schade van het slachtoffer

a) Verontschuldiging vanwege de dader

236. Een dader kan op strafvermindering rekenen wanneer hij bekent en de waarheid vertelt. Een bekentenis wordt maar in aanmerking genomen als ze aan een aantal vormelijke en inhoudelijke vereisten voldoet (supra para. 148). Artikel 54 Inkiko Gacaca Wet 2004 legt op dat een dader maar van strafvermindering kan genieten, wanneer hij zich voor de verontschuldiging rechtstreeks richt tot de slachtoffers en tot de gemeenschap in haar geheel. In de praktijk zie je dat er weinig emotie, laat staat gevoelens van berouw, in de verontschuldiging zitten.

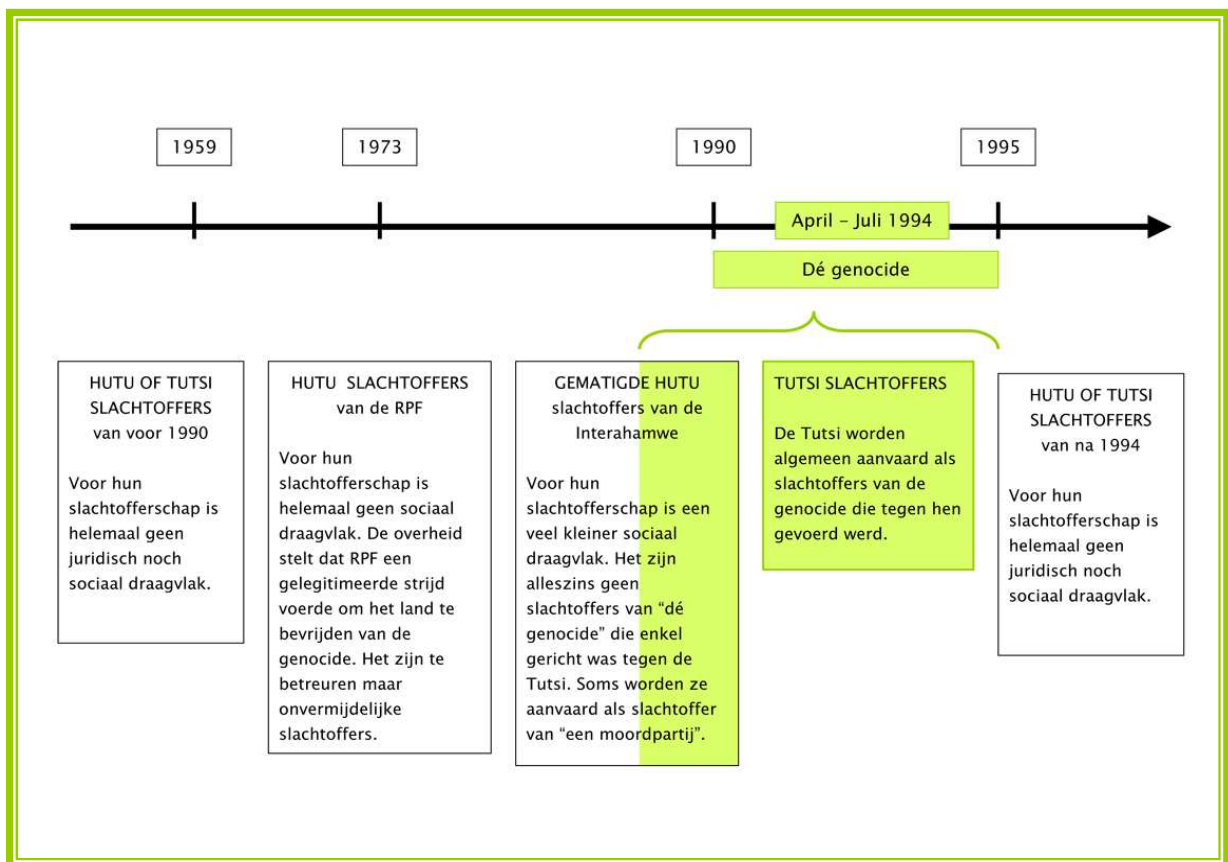
b) Erkenning van het slachtofferschap

237. ROMBOUTS¹⁷⁸ bestudeerde de invulling van het begrip slachtoffer. Wellicht mede door de afbakening van de bevoegdheid en aldus de beperkte bespreekbaarheid van de Rwandese geschiedenis, wordt er een heel enge invulling gegeven (infra para. 229).

¹⁷⁸ Heidi ROMBOUTS, *Victim Organisations and The Politics of Reparation: a Casestudy on Rwanda*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 188-190;

238. Ze bevestigt de bevinding van MAMDANI¹⁷⁹ en stelt dat “Victim” doorgaans gebruikt wordt voor de Tutsi die het niet overleefden. “Rescapée” wordt gebruikt voor de slachtoffers die het nog kunnen navertellen. De meerderheid rekt Hutu-slachtoffers niet tot “de slachtoffers van de genocide”.

Figuur 5.4 Invulling van het begrip “victim” (bron: gebaseerd op ROMBOUTS)

¹⁷⁹ Mamhoud MAMDANI, *When Victims Become Killers*, New York, Princeton University Press, 2001, 27;

5.4.3 Materieel herstel van de schade van het slachtoffer

a) Compensatie

239. Een financiële vergoeding als vorm van materieel herstel ligt voor de hand wanneer het gaat om vermogensdelicten als diefstal of vandalisme zoals de misdrijven uit de derde categorie. De vraag rijst hoe je aan deze vorm van herstel begint wanneer het gaat om misdrijven uit de tweede categorie: persoonsdelicten als doding en slagen en verwondingen. Men zit meteen in de sfeer van compensatie:

“Compensation should be provided for any economically assessable damage resulting from violations of international human rights and humanitarian law, such as:

- a) physical or mental harm, including pain, suffering and emotionally distress;
- b) lost opportunities, including education;
- c) material damages and loss of earnings, including loss of earning potential;
- d) harm to reputation or dignity; and
- e) costs required for legal or expert assistance, medicines and medical services, and psychological and social services.”¹⁸⁰

240. In januari 1998 wordt het FARG opgericht. Het letterwoord staat voor “Fonds d’Assistance pour les Rescapé du Génocide”. Het FARG richt zich vooral op (1) educatie en staat in voor het betalen van de schoolgelden van behoeftige slachtoffers, (2) het bouwen van huizen, in samenwerking met een aantal andere organisaties, zoals UNDP en USAID en (3) medische ondersteuning door te voorzien in kaarten waarmee je je gratis kan laten behandelen.

241. Het is een mooi initiatief, maar naast de erg beperkte sociale invulling van het begrip Rescapé, is er ook nog de bijkomende beperking door de vereiste van behoeftigheid¹⁸¹, waardoor maar een handvol mensen een beroep kan doen op het FARG.

242. Daar waar het FARG het potentieel heeft een mooie en noodzakelijke aanvulling te zijn op de compensatie die vanwege de dader kan komen, is het eveneens een bron van vele

¹⁸⁰ Principe X, 23, UNITED NATIONS Draft Basic Principles and Guidelines, Commission on Human Rights, E/CN.4/2000/62;

¹⁸¹ Heidi ROMBOUITS, *Victim Organisations and The Politics of Reparation: a Casestudy on Rwanda*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 373;

frustraties en sociale conflicten. Velen zien het als discriminatie en begrijpen niet waarom bijvoorbeeld enkel Tutsi-kinderen van het schoolgeld kunnen genieten. Door een slechte administratieve opvolging worden de ziekenhuizen niet regelmatig door het FARG betaald en zijn er gevallen bekend waarin men weigert hulp te verlenen aan mensen met een FARG-kaart. Mensen die in aanmerking komen voor een huis, moeten zelf instaan voor de afwerking ervan, waar dikwijls het geld voor ontbreekt.¹⁸²

243. Het is belangrijk om de inbreng van de dader af te stemmen op de compensatiemogelijkheden door het FARG. Een deel van de gemeenschapsdienst kan er bijvoorbeeld in bestaan mee te werken aan de afwerking van het huis, de constructie van een school, te tuinieren, ...

b) Financiële vergoeding

244. Er zijn al lange tijd gesprekken aan de gang voor de oprichting van het “Fond d’indemnisation”, kortweg het FIND. Het FIND is bedoeld om schadevergoedingen toe te kennen voor verliezen geleden tijdens de genocide.¹⁸³ De auteur kan er hier niet verder op in gaan, maar wil het bestaan ervan toch aanhalen en wijzen op de belangrijke rol die de Inkiko Gacaca spelen in de identificatie van de rechthebbenden.

245. Eerder symbolisch misschien, maar daarom niet minder belangrijk is een financiële vergoeding vanwege de dader: vandaar dat het belangrijk is te pleiten voor gemeenschapsdienst eerder dan een vrijheidsberoving, en een dusdanige invulling van die gemeenschapsdienst zodat de betrokkene nog in staat is geld te verdienen om het slachtoffer verder te vergoeden. Dit is heel belangrijk voor de rehabilitatie en reïntegratie. Op de vrijheidsberoving en gemeenschapsdienst komt de auteur later nog terug (infra para 262–265).

¹⁸² Heidi ROMBOUITS, *Victim Organisations and The Politics of Reparation: a Casestudy on Rwanda*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 371–411;

¹⁸³ Heidi ROMBOUITS, *Victim Organisations and The Politics of Reparation: a Casestudy on Rwanda*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 411–450;

5.5 Conclusie en aanbevelingen

5.5.1 Participatie

246. De Rwandese overheid kiest resoluut voor een verplichte participatie voor iedere Rwandese burger. In de praktijk stellen onderzoekers een verminderde interesse vast.

- een constructieve dialoog met de bevolking over de oorzaken van een afnemende interesse moet de voorkeur genieten op een repressief beleid;
- doordat de sensibiliseringscampagnes zich voornamelijk richten op de participatieverplichting en de doelstellingen is er weinig kennis over de procedure. Het verwachtingspatroon van de bevolking is gebaseerd op de traditionele gacaca. Concretere informatie kan teleurstellingen en frustraties voorkomen;
- het is ook nu nog van belang informatie te blijven verstrekken;
- het slachtoffer heeft niet de centrale positie gekregen die het verdiend had.

5.5.2 Waarheidsvinding

247. Waarheidsvinding is de belangrijkste opdracht van de Inkiko Gacaca. Betrokkenen worden daarom aangemoedigd om bekentenissen af te leggen met een voorlopige vrijlating en een aanzienlijke strafvermindering als lokaas.

- er rijzen permanent twijfels over de correctheid van verklaringen: zowel aan de kant van de beklaagden als aan de kant van de getuigen;
- er komt slechts een beperkte waarheid aanbod aangezien enkel het slachtofferschap van Tutsi erkend wordt, waardoor het bredere plaatje van de Rwandese geschiedenis niet aan bod kan komen;
- dat de Inkiko Gacaca geen basis hebben om RPF-leden te vervolgen is een gemiste kans;
- er moet naar gestreefd worden om (samenvattingen van) bekentenissen zo veel mogelijk uit de mond van de betrokkenen te laten komen in plaats van een voorlezing door het Secretariaat;
- het vragen van vergiffenis tijdens de zitting is ongepast;
- er moet voldoende plaats en tijd voorzien worden om emoties aan bod te laten komen.

5.5.3 Restauratie

248. De vraag wat men *voor* de slachtoffers kan doen, moet ten allen tijde primeren op de vraag wat men *met* de daders moet doen

- er moet streng toegekeken worden op de oprechtheid van de verontschuldiging alvorens een strafvermindering toe te kennen;
- er moet nagedacht worden over een uitbreiding van de erkenning van slachtofferschap;
- er is nood aan een betere opvolging en meer transparantie voor het FARG en het FIND;

5.5.4 Reconciliatie

249. Gelet op de ernst van de feiten, voelt de tot nu toe opgebouwde redenering voor vele penalisten tegennatuurlijk aan. Een financiële vergoeding moet voor hen omringd worden door het vertellen van de waarheid, een spijtbetuiging en een andere vorm van 'straf': anders wordt het gezien als afkoping van schuld. Velen zien het als een verdoken vorm van collectieve amnestie.¹⁸⁴

250. Het is belangrijk te herhalen dat de Inkiko Gacaca enkel bevoegd zijn voor de behandeling van de tweede en derde categorie misdrijven, waarin de *minder zware feiten* ondergebracht werden. Er is een belangrijk nuanceverschil tussen de gedreven moordenaars uit de eerste categorie en de mededaders van moordpartijen uit de tweede categorie.

251. Dat brengt ons in de sfeer van vraag 7: de punitieve component. Aanhangers van punitieve systemen poneren volgende stelling:

No peace, no reconciliation without retribution

¹⁸⁴ Arthur MOLENAAR, *Gacaca: Grassroots Justice after Genocide. The key to reconciliation in Rwanda?*, Leiden, African Studies Centre, Research Report, 77/2005, 2005, 42;

252. Die stelling is te hard en kan wellicht beter genuanceerd worden tot:

Reconciliation can be ineffective in a culture of impunity

253. Het Westerse punitieve systeem is slechts een sociale keuze¹⁸⁵ en zeker niet de enige mogelijke reactie op deviant gedrag. Sommige penalisten onderkennen de tekortkomingen van het Westerse punitieve systeem en pleiten voor het toekennen van meer rechten voor de slachtoffers, meer flexibiliteit in de mogelijkheden die ze hebben om tussen te komen. Nochtans zal dat niets veranderen aan het uitgangspunt van het punitieve systeem: hoe veel rechten en mogelijkheden de slachtoffers ook krijgen, het straffen van de dader zal altijd een belangrijkere centrale positie bekleden. In het volgende hoofdstuk wordt de implicatie van de punitieve component besproken.

¹⁸⁵ Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*, Devon, Willan Publishing, 2002, 7;

Hoofdstuk 6 DE PUNITIEVE COMPONENT

Gerechtigheid doen geschieden: de behoorlijke procesvoering en de rechten van de verdediging

6.1 Inleiding

6.1.1 Introductie van een punitieve component

254. Aangezien de Rwandese overheid enerzijds teruggrijpt naar een traditioneel systeem dat duidelijk een restauratief karakter heeft en dat anderzijds het bereiken van de vooropgestelde doelstellingen een restauratieve aanpak vereist, moeten de Inkiko Gacaca benaderd worden als een systeem met een restauratieve fundering, waarin een punitieve component geïncorporeerd is. Dat betekent dat wanneer de punitieve component voor problemen zorgt, de afweging gemaakt moet worden om ofwel de tekortkomingen aan te pakken, zonder weliswaar afbreuk te doen aan de restauratieve fundamenteën, ofwel de punitieve component weer af te bouwen. De Inkiko Gacaca mogen hun restauratief karakter erdoor niet te veel verliezen. Het is een moeilijke evenwichtsoefening, waarop de auteur tracht in te gaan.

6.1.2 Retributie vs restauratie

255. Het probleem met restauratieve modellen is dat bestraffing in principe ongewenst is. Founding Father Howard ZEHR¹⁸⁶ ziet restauratieve justitie als een alternatief voor retributie.

¹⁸⁶ Howard ZEHR, *Changing Lenses: A New Focus For Crime and Justice*, Scottsdale, Heral Press, 1990, 17;

DUFF¹⁸⁷ schrijft dat het in sommige gevallen toch nodig kan zijn voor de dader, om zijn echte spijt vorm te geven, om toch enige vorm van straf – in de enge betekenis van het woord – te ondergaan. Later voegt hij daaraan toe dat restauratie en retributie niet alleen samen kúnnen, maar dat ze elkaar eigenlijk nódig hebben.¹⁸⁸ Ook DALY stelt dat retributie een element van het restauratieproces kan zijn, omdat het een duidelijke sociale afkeuring met zich meebrengt en dus een erkenning van het slachtofferschap inhoudt.¹⁸⁹

256. Ook in de visie van de auteur kan er binnen een restauratief kader plaats zijn voor een punitief element, zolang de nuance van SHARPE¹⁹⁰ in het achterhoofd blijft hangen: “pijn doen om pijn te verzachten” is geen ideale oplossing en biedt geen gunstige uitkomst op langere termijn. Het moet aangevuld worden met een constructievere reactie. Hieronder wordt verder ingegaan op de mogelijke invullingen van dat punitieve of retributieve element.

6.2 Retributie als restauratief element

6.2.1 Retributie in de ruime betekenis

257. Straffen kan vanuit een herstelgerichte filosofie een waaier aan invullingen krijgen. Het kan gaan van blootstelling aan sociale afkeuring, materiële bestraffing (het vergoeden van de schade) tot een fysieke bestraffing (vrijheidsberoving). Het vertellen van de waarheid en de confrontatie met het slachtoffer wordt wel eens afgedaan als een softe aanpak. Niets is echter minder waar. Het vraagt een heel moeilijk psychisch proces om de waarheid openlijk te vertellen. Ook in hoofde van de agressors blijft de genocide een traumatiserende

¹⁸⁷ R. Antony DUFF, *Punishment, Communication and Community*, Oxford University Press, 2001, overgenomen uit Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice Reader*, Portland, Willan Publishing, 2003, 28;

¹⁸⁸ R. Antony DUFF, “Restoration and Retribution”, in Andrew VON HIRSCH ea., *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*, Oxford, Hart Publishing, 2003, 43;

¹⁸⁹ Susan SHARPE, “The idea of Reparation”, in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007, 33;

¹⁹⁰ Susan SHARPE, “The idea of Reparation”, in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007, 25;

ervaring.¹⁹¹ Het doorprikken van de psychologisch afweermechanismen¹⁹² die ze gebruikt hebben om zichzelf instaat te stellen mee te draaien in een etnische zuiveringscampagne, is geen evidentie (supra para. 88 en 95). De confrontatie met het slachtoffer maakt het er niet makkelijker op. Tot inkeer komen is een moeilijk proces waarbij ze overwelmd worden door angst, schuldgevoelens en schaamte. Dat bracht ons eerder al bij de theorie van Reïntegrative Shaming (supra para. 192).

258. STRANG¹⁹³ voegt eraan toe dat slachtoffers meer belang hechten aan het symbolische dan het materiële herstel. Verontschuldiging, berouw en erkenning staan doorgaans boven op het verlanglijstje.

6.2.2 Retributie in de enge betekenis: vrijheidsberoving

259. Voor vele Rwandezen moet er toch ook een vorm van bestraffing in de enge zin van het woord zijn, al was het maar als extra afkeuring van de gepleegde feiten en als versterking van de erkenning van het leed van het slachtoffer. Hoewel niet overtuigd van de helende en heilzame werking van een gevangenisstraf, moet men erkennen dat dit het verwachtingspatroon is dat onder de bevolking leeft. Het veranderen van de sociale reactie vereist een trendbreuk en een mentaliteitswijziging. Je kan niet over een nacht ijs gaan en verwachten dat een andere aanpak meteen aanvaard wordt. Men moet ten allen tijde het vertrouwen van de bevolking in de sociale reactie behouden. Hiermee is geantwoord op vragen 7.1 tot 7.3.

¹⁹¹ Ervin STAUB, "Healing, Reconciliation, Forgiving and the Prevention of Violence after Genocide or Mass Killings: An Intervention and its Experimental Evaluation in Rwanda", *Journal of Social and Clinical Psychology*, Volume 24, No. 3, 2005, 302 en 303;

¹⁹² Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*, Devon, Willan Publishing, 2002, 13;

¹⁹³ Heather STRANG, "Is Restorative Justice Posing its Agenda on Victims?", in Howard ZEHR en Barb TOEWS, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004, 98;

260. De strafmaat moet proportioneel zijn met de begane feiten. Dat brengt ons bij de discussie of genocide al dan niet de misdaad der misdaden is, die op de sterkst mogelijke manier bestraft moet worden. Een bevestiging brengt met zich mee dat elke lichtere straf dan een doodstraf of levenslange gevangenisstraf afbreuk zou doen aan de ernst van de feiten en het leed van de slachtoffers. Toch is het belangrijk in te zien dat de Rwandese Genocide niet de optelsom is van 1 miljoen moorden, maar dat de situationele context de noodzaak voor een andere aanpak vooropstelt (supra para. 100 tot 105 en 135). Het is niet realistisch om een tiende¹⁹⁴ van de volwassen bevolking voor de rest van hun leven op te sluiten, omdat dit de economische wederopbouw van het land zou hypothekeren.

261. De auteur wil nog eens in herinnering brengen dat de Inkiko Gacaca op sectorniveau enkel bevoegd zijn voor diegenen die verdacht worden van categorie 2 misdrijven. Zich terdege bewust van de ernst van die *minder zware feiten*, moet toch de nadruk gelegd worden op het belangrijke nuanceverschil dat bestaat tussen de leiders en de gedreven moordenaars uit de eerste categorie, en de mededaders van moordpartijen en diegenen die zich schuldig gemaakt hebben aan slagen en verwondingen uit de tweede categorie. Voor deze groep moet men de socio-psychologische nuancerings uit het tweede hoofdstuk in herinnering brengen. Voor een aantal onder hen is de historische achtergrond en de situationele context misschien doorslaggevend geweest. Ze hebben zich laten meeslepen en zouden het alleen misschien niet gedaan hebben.

¹⁹⁴ Volgens recente cijfers (supra para. 10 en Figuur 1.2) zouden er 1.525.720 Rwandesen zijn die ofwel aangeklaagd, ofwel reeds veroordeeld zijn. Daarvan vallen 949.803 in de eerste en tweede categorie en kunnen ze een gevangenisstraf opgelegd krijgen. Bij een streng punitief beleid betekent dit dat men met een bevolking van 9 miljoen riskeert dat 1 op 10 Rwandezers in de gevangenis belandt;

262. Deze daders kunnen echter niet volledig straffeloos blijven. De auteur pleit voor een marginalisering van het vrijheidsberovend straffen ten voordele van het herstel van het slachtoffer en het vervullen van een gemeenschapsdienst. Korte en eerder symbolische vrijheidsberovingen met daarnaast ook een effectieve reparatie van de schade moeten de voorrang krijgen.¹⁹⁵

- verschillende studies tonen aan dat gevangenisstraffen contra-productief werken en niet bijdragen tot preventie;
- door het gebrek aan voldoende plaats in de penitentiaire instellingen, zou een enorme financiële investering zich opdringen; geld dat beter besteed kan worden aan de wederopbouw van het land;
- een tiende van de volwassen bevolking gedurende tientalle jaren opsluiten is nefast voor de economische ontwikkeling van het land;
- als je agressors in de gevangenis stopt, ontzeg je ze de mogelijkheid geld te verdienen om hun slachtoffer financieel te vergoeden;
- opsluiting van de daders zorgt doorgaans voor een licht en kort gevoel¹⁹⁶ van gerechtigheid maar brengt geen rust op lange termijn;
- “Lock them up and throw away the key ... forever” lost de problemen van de samenleving niet op.

“Punishment hinders rather than promotes restoration. It does little to encourage and much to discourage reparation and remorse on the part of the offenders. It tends to result in social exclusion, rather than reintegration of offenders”¹⁹⁷

263. De vraag blijft wat er na de gevangenisstraf volgt: streeft men naar een reïntegratie of wil men levenslange straffen opleggen? Uit de slogan van de Rwandese overheid en de vooropgestelde doelstellingen kan besloten worden dat reïntegratie hoog op het verlanglijstje staat.

¹⁹⁵ Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*, Devon, Willan Publishing, 2002, 20;

¹⁹⁶ Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, “The meaning of Restorative Justice”, in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007, 12;

¹⁹⁷ Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice Reader*, Portland, Willan Publishing, 2003, 3;

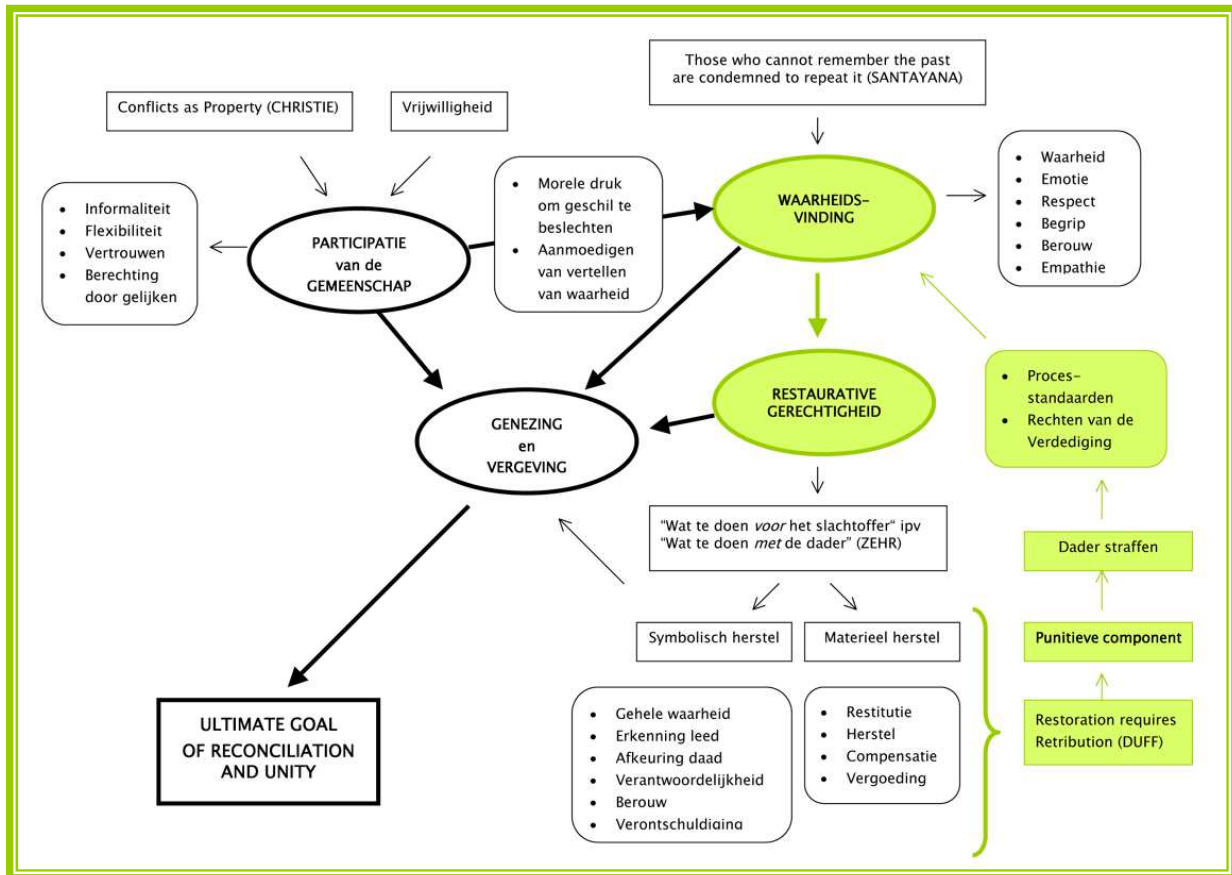
264. Gemeenschapsdienst is een belangrijk instrument om die reïntegratie te bekomen. De betrokkenen wordt de keuze gelaten om de helft van hun vrijheidsberoving te vervangen door drie dagen per week gemeenschapsdiensten te verrichten. Het is een goede keuze om het verrichten van gemeenschapswerk als optie te houden, gelet op de geschiedenis van ondergeschiktheid en verplichte arbeid van de Hutu voor de Tutsi.

265. De zwakke schakel is uiteraard het gevaar dat wanneer gekozen wordt voor het opleggen van een straf (in de enge betekenis van het woord), de aandacht verschuift naar de dader en het slachtoffer aldus haar centrale positie moet prijsgeven. Het inschakelen van een punitieve component heeft allerlei implicaties op het proces van de waarheidsvinding en zorgt ervoor dat allerlei internationale processtandaarden ten tonele verschijnen, de rechten van de verdediging voorop. De dader komt centraal te staan. Het volgende deel in dit hoofdstuk analyseert de wisselwerking tussen waarheidsvinding en straffen. De Rwandese overheid heeft volgens de auteur te weinig rekening gehouden met het uitgangspunt en dus de centrale positie van het slachtoffer in een herstelgerichte aanpak.

6.2.3 Implicaties van de punitieve component

266. Rest nog subvraag 7.4 over de implicaties van de punitieve component op de procedure. De introductie van een punitief element in het herstelproces heeft een aantal implicaties op de manier waarop aan waarheidsvinding gedaan wordt, en de manier waarop men naar een mogelijke hersteloplossing zoekt.

Figuur 6.1 Introductie van een punitieve component in het conceptuele kader

267. Zodra men de weg van het straffen bewandelt, komen een aantal internationale processtandaarden, met de rechten van de verdediging voorop, ten tonele. In het tweede deel van dit hoofdstuk worden de wettelijke instrumenten onder de loep genomen op zoek naar de principes die daarin naar voren geschoven worden. Als het over de eerlijkheid van een proces gaat, wordt standaard verwezen naar artikel 14 van de Internationale Conventie voor Burgerlijke en Politieke rechten. De tekst van dat artikel wordt als basis genomen om de structuur van het volgende deel aan op te hangen. Hierna volgt, ingedeeld in zes deelthema's, een diepgaande analyse van de wijze waarop de Inkiko Gacaca aan die principes tracht te voldoen.

6.3 Wettelijke instrumenten

6.3.1 De Rwandese Grondwet

268. Hoewel de neiging bestaat om meteen naar internationale instrumenten te grijpen, is het belangrijk te starten met de moeder van alle wetteksten: de nationale grondwet. De grondwet is een basiswerk waarin klassiek de staatsstructuur uiteengezet wordt en een aantal rechten van de onderdanen vermeld worden. In Rwanda is op **4 juni 2003** een nieuwe grondwet aangenomen. Omdat de Inkiko Gacaca opgenomen zijn in het vierde hoofdstuk over de gerechtelijke macht, is het gerechtvaardigd het systeem te toetsen aan de internationaal aanvaarde principes van de behoorlijke procesvoering.¹⁹⁸ Daarnaast is ook het belang van de preambule niet te onderschatten. De negende clausule verwijst immers naar een aantal internationale instrumenten die de Rwandese Overheid zal naleven (o.a. UVRM, BuPo, AHRMV).

6.3.2 De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (UVRM)

269. In de negende preambule van de Rwandese Grondwet herbevestigt de Rwandese overheid te zullen handelen in overeenstemming met de principes uit het UVRM.

270. Op **10 december 1948** neemt de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een tekst aan waarin de basisrechten van de mens neergeschreven worden. Het is een historische daad. In de eerste preambule staat te lezen dat de mensenrechten de basis zijn van vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld.

¹⁹⁸ Het is de auteur opgevallen dat anderen verwijzen naar de opgelegde straffen om tot de conclusie te komen dat het een rechtbank is, een strafrechtbank die aan de internationaal aanvaarde standaarden moet voldoen. Niet één auteur volgt de voor haar evidente weg naar de grondwet. Behoudens de naam Inkiko Gacaca, wat gacaca rechtbank betekent, is de opname in het hoofdstuk over de rechterlijke macht het bewijs bij uitstek dat ook bij de Rwandese overheid de perceptie leeft dat het om rechtbanken gaat.

271. Voornamelijk artikel 10 en 11 zijn belangrijk voor dit hoofdstuk: ze garanderen het recht op een eerlijk en publiek proces, op een onafhankelijke en onpartijdige rechter, en herhalen het belang van de onschuldpresumptie, het legaliteitsbeginsel en de principes van de non-retroactiviteit.

6.3.3 De Internationale Conventie voor Burgerlijke en Politieke Rechten (BuPo)

272. Hoewel de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens zelf niet bindend is, vormt de tekst wel de belangrijkste basis voor de Conventie van **19 december 1966** voor de Burgerlijke en Politieke rechten. Sinds **23 maart 1976** is Rwanda partij bij deze conventie. In haar grondwet van 2003 herbevestigt Rwanda zich aan de principes te zullen houden. De tekst van artikel 14 BuPo wordt als basis genomen om de structuur van de analyse aan op te hangen. Achtereenvolgens komen verderop aan bod:

- het recht op een gelijke en openbare behandeling door een competente, onafhankelijke en onpartijdige rechter (infra para 280 tot 313);
- de onschuldpresumptie, gekoppeld aan het recht om te zwijgen en het recht om niet verplicht te worden tegen jezelf te getuigen (infra para 314 tot 322);
- de redelijke termijn (infra para 323 tot 327);
- het recht op een advocaat (infra para 329 tot 335);
- het recht om getuigen te verhoren (infra para 339 tot 346);
- het recht op hoger beroep (infra para 347 tot 349).

6.3.4 Het Afrikaans Handvest voor de Rechten van de Mens en de Volkeren (AHRMV)

273. Het Afrikaans Handvest voor de Rechten van de Mens en de Volkeren wordt in 1981 aangenomen door de toenmalige Organisatie van Afrikaanse Eenheid, de huidige Afrikaanse Unie. Sinds **15 juli 1983** is Rwanda partij bij dit Handvest, dat ook wel bekend is onder de naam Banjul Charter. Het is een baanbrekend document voor de mensenrechten in Afrika en dekt een veel bredere lading dan het UVRM.

274. In 1992 wordt er door de Afrikaanse Commissie in Tunis een resolutie aanvaard over het recht op een eerlijk proces. Het is in de eerste plaats een aanvulling van artikel 7 van het AHRMV, waardoor het helemaal afgestemd wordt op de inhoud van het BuPo.

275. Op basis van haar opdracht om de mensenrechten te verdedigen, verklaart de Afrikaanse Commissie in 1999 dat ook traditionele systemen van geschillenbeslechting de regels van de eerlijke procesvoering moeten naleven:

“It is recognised that traditional courts are capable of playing a role in the achievement of peaceful societies and exercise authority over a significant proportion of the population in African countries. However, these courts also have serious shortcomings, which result in many instances in a denial of a fair trial. Traditional courts are not exempt from the provisions of the African Charter relating to fair trial.”¹⁹⁹

6.3.5 De Inkiko Gacaca Wetten

276. Zoals eerder toegelicht wordt de Inkiko Gacaca-Wet 2004 als basis gebruikt. Hoewel de overheid een tweeledige doelstelling heeft, ligt de toon van de wet volledig in het verlengde van de punitieve component. Het is ook niet voor niets dat de “Inkiko Gacaca” in de Grondwet opgenomen zijn onder het hoofdstuk van de rechterlijke macht.

277. De nadruk voor de Inkiko Gacaca ligt duidelijk op het straffen:

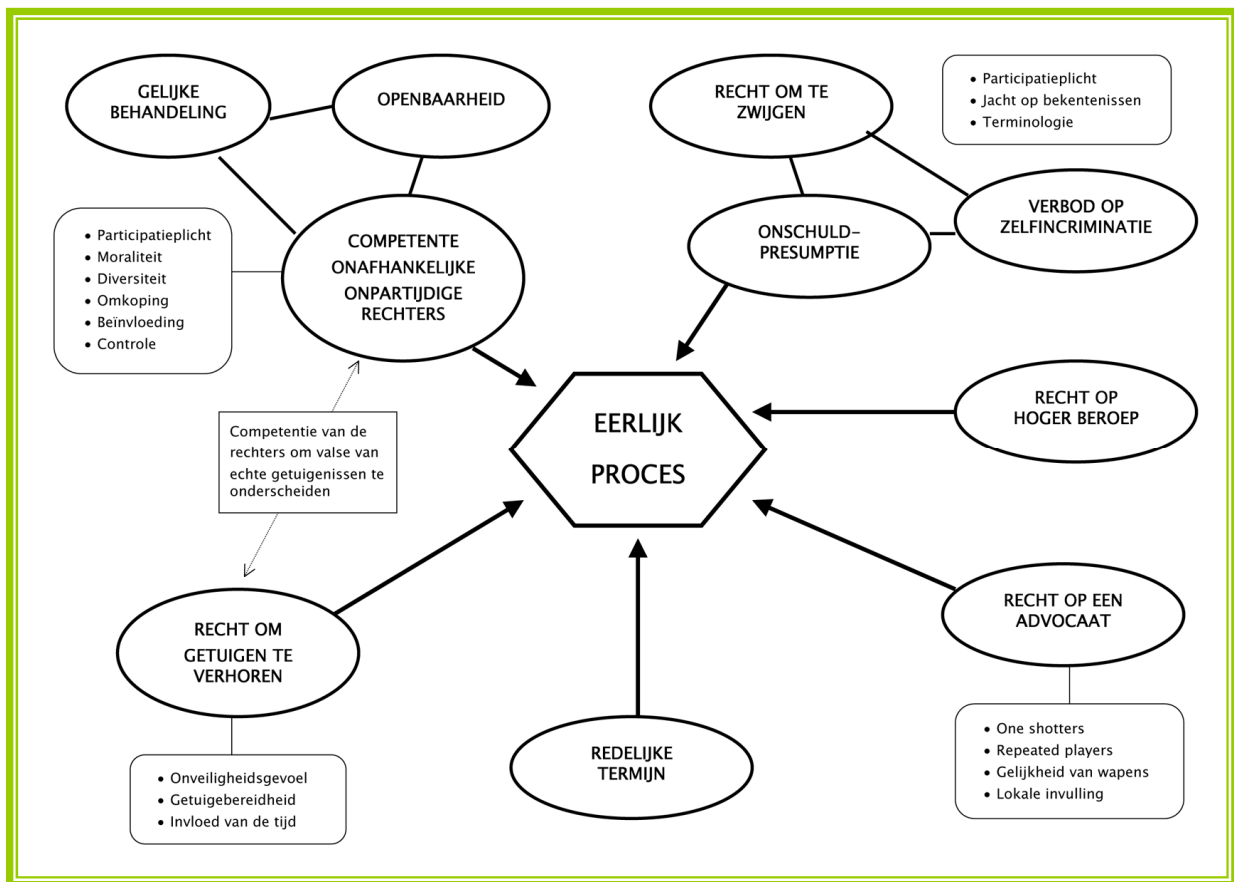
- het is noodzakelijk een einde te stellen aan de cultuur van straffeloosheid om gerechtigheid en verzoening te bereiken in Rwanda, en dus ook bepalingen aan te nemen die de berechting van agressors kunnen versnellen, niet alleen om de schuldigen te straffen, maar ook om de Rwandese samenleving te kunnen heropbouwen (17^e preambule);
- elke vervolging moet gebaseerd zijn op het Rwandese strafwetboek (16^e preambule);
- straffen is belangrijk om veroordeelden de mogelijkheid te geven tot bezinning te komen en zo bij te dragen tot hun reïntegratie in de samenleving (19^e preambule);
- omdat meewerken een morele verplichting is, die rust op de schouders van elke Rwandees, is verzuim strafbaar gesteld bij het Rwandese strafwetboek (preambules 10, 11 en 12).

¹⁹⁹ Artikel 4, Dakar Declaration and Recommendations 11 september 1999, http://www.chr.up.ac.za/hr_docs/african/docs/achpr/achpr2.doc;

6.4 Conceptueel kader

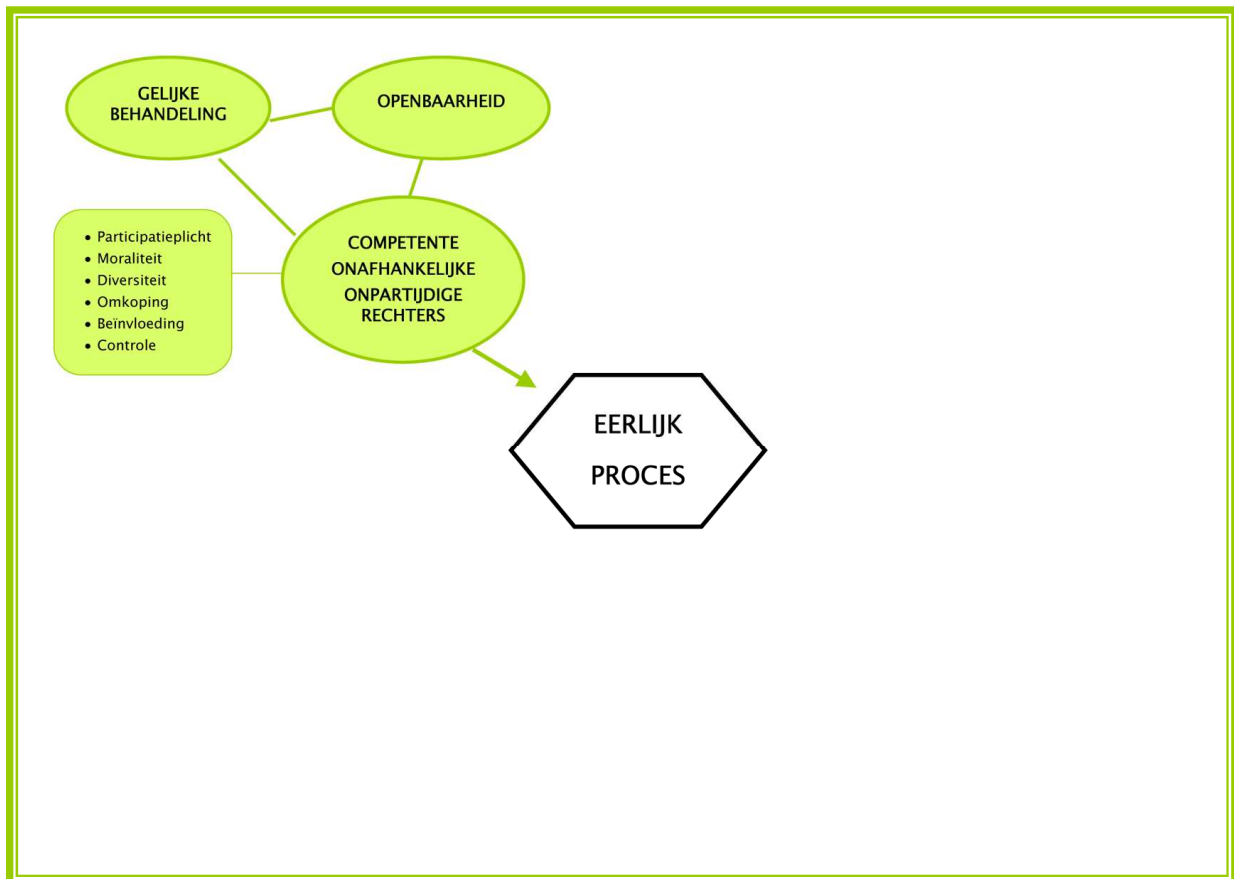
278. Op basis van de toepasselijke wetgeving en de principes die daarin naar voren geschoven worden, heeft de auteur onderstaand conceptueel kader ontwikkeld. De structuur en de groepering van de principes is gebaseerd op artikel 14 van de Conventie voor Burgerlijke en Politieke rechten, een artikel dat doorgaans als basis gebruikt wordt om de eerlijkheid van een proces te toetsen.

Figuur 6.2 Conceptueel kader (bron: auteur)

6.5 Het recht op een gelijke en openbare behandeling door een competente, onafhankelijke en onpartijdige rechter

Figuur 6.3 Gelijkheid, openbaarheid en de voorwaarden voor de rechters (bron: auteur)

6.5.1 Gelijke behandeling

279. Het recht op gelijke behandeling wordt gegarandeerd door volgende instrumenten:

Grondwet	Artikelen 16 (1)
UVRM	Artikelen 10
BuPo	Artikel 14 (1)
Resolutie van Tunis 1992	Artikel 2 (a)

280. Het zijn vooral TRIER HANSEN en KERRIGAN²⁰⁰ die zich vragen stellen bij de gelijke behandeling van de beklaagden tussen de verschillende rechtbanken. Het gebrek aan juridische achtergrond en training en de beperkte toegang tot eerder gemaakte beslissingen, kan volgens hen alleen maar leiden tot inconsistentie in de besluitvorming wanneer ze bekeken wordt op het niveau van het ganse land.

281. Die stelling mag men niet zomaar volgen: de categorie-indeling en de daaraan gekoppelde strafmaten zorgen voor voldoende garantie op gelijke behandeling. Daarnaast kan men zich in deze context ook de vraag stellen naar het belang dit recht absoluut te garanderen: in een restauratief kader moet de wil van de partijen primeren.

6.5.2 Openbare of publieke behandeling

282. Het recht op een publiek en openbaar proces wordt gegarandeerd door volgende instrumenten:

Grondwet	Artikelen 19 en 141
UVRM	Artikelen 10 en 11 (1)
BuPo	Artikel 14 (1)
AHRMV	Artikel 26
Inkiko Gacaca Wet 2004	Artikel 21

283. De extreme vorm van openbaarheid en publieke participatie van dit systeem, zorgt meteen voor een groot controlesysteem op de gang van zaken. Wat de openbaarheid van het proces betreft, kunnen geen opmerkingen gemaakt worden. Soms wordt verwezen naar de dalende participatiegraad maar dat heeft op zich niets te maken met de mogelijkheid om deel te nemen en kan het voldoen aan de vereiste van openbaarheid niet in het gedrang brengen.

²⁰⁰Thomas TRIER HANSEN en Fergus KERRIGAN, "Alternative forms of justice: lessons learned from Rwanda", in *African Perspectives on International Criminal Justice*, Maastricht en Pretoria, African Legal Aid, 2005, 197-202;

6.5.3 Principes in verband met de rechters

284. In de wetteksten worden doorgaans 3 kenmerken naar voren geschoven: het moeten onpartijdige, onafhankelijke en bekwame rechters zijn. Een analyse van het wetgevend arsenaal laat toe een overzicht te geven waar die principes terug te vinden zijn.

Onpartijdige rechters

Grondwet	
UVRM	Artikel 10
BuPo	Artikel 14 (1)
AHRMV	Artikel 7, (1), d
Resolutie van Tunis 1992	
BP Independence Judiciary ²⁰¹	Artikel 2

Onafhankelijke rechters

Grondwet	Artikel 140
UVRM	Artikel 10
BuPo	Artikel 14 (1)
AHRMV	Artikel 26
Resolutie van Tunis 1992	
BP Independence Judiciary	Artikel 1

Bekwame rechters

Grondwet	Artikel 19 (2)
UVRM	
BuPo	Artikel 14 (1)
AHRMV	Artikel 7, (1), b
Resolutie van Tunis 1992	Artikel 2, d
BP Independence Judiciary	Artikel 10

²⁰¹ UNITED NATIONS Basis Principles on the Independence of the Judiciary, aangenomen tijdens het zevende VN congres over misdaadpreventie en de behandeling van daders, Milaan, 1985, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp50.htm;

285. Volgens Antonio CASSESE²⁰² kan je onafhankelijke en onpartijdige rechters enkel garanderen door (a) een selectiesysteem op te zetten waardoor je niet alleen competente personen met een hoge moraliteit kiest, maar ook onbevooroordeelden zonder banden met enige politieke of andere overheidsinstelling, (b) te vermijden dat rechters instructie zoeken of krijgen van autoriteiten of anderen die belang kunnen hebben bij de uitkomst van het proces, (c) door een controlemechanisme op te zetten dat rechters op partijdigheid controleert en ze kan afzetten. Zijn opdeling vormt een mooi uitgangspunt voor een verdere analyse van dit aspect.

a) Selectie van competente personen met een hoge moraliteit, onbevooroordeelden zonder banden met enige politieke of andere overheidsinstelling

286. De verkiezingsvoorwaarden zoals gesteld in artikelen 14 en 15 van de Inkiko Gacaca Wet 2004 komen mooi overeen met de vereiste van hoge moraliteit en het afwezig zijn van banden met politieke of andere overheidsorganen.

Artikel 14 – Is a person of integrity, any Rwandan meeting the following conditions:

1° not to have participated in the genocide;

2° to be free from the spirit of sectarianism;

3° not to have been sentenced to a penalty of at least six months of imprisonment;

4° to be of high morals and conduct;

5° to be truthfull;

6° to be honest;

7° to be characterised by a spirit of speech sharing;

Any person of integrity who is at least 21 years old and meeting all the conditions required by this organic law, can be elected a member of the organ for the Gacaca Court without any discrimination, such that is based on sex, origin, religion, opinion or social position.

287. Anders dan bij de traditionele gacaca worden de sessies niet geleid door oudere dorpswijzen.

²⁰² Antonio CASSESE, *International Criminal Law*, Oxford University Press, 2003, 393;

Artikel 15 – Cannot be elected a member of the Seat for a Gacaca Court:

- 1° the person exercising a political activity;
- 2° a Government official;²⁰³
- 3° the soldier of policeman who is still in active service;
- 4° a career magistrat;
- 5° the member of leadership of a political organisation.

This ineligibility, however, is waived when the person's resignation from his or her position is accepted.

288. Daarnaast wordt nog voorzien in een bijkomende garantie van onpartijdigheid door in een vervanging te voorzien in geval van familiale banden²⁰⁴ met de dader.

289. De verkiezing van de Inkiko Gacaca leden gebeurde in oktober 2001. De training van de rechters vond plaats tussen april en mei 2002. Magistraten en laatstejaars rechtenstudenten brachten de toekomstige rechters de basisprincipes van het recht bij alsook methoden van conflictresolutie, herkennen en omgaan met trauma en een cursus financieel management.²⁰⁵ Nadien hebben de rechters opfrissingscursussen gekregen vanwege de lange periode tussen de opleiding en de start van de procedure.²⁰⁶ De kritieken op de samenstelling van de rechtbanken kan je grosso modo indelen in twee categorieën: diversiteit en competentie.

²⁰³ De formulering is aangepast door de Inkiko Gacaca Wet 2006. Voorheen stond er "the person in charge of centralised or decentralised Government administration";

²⁰⁴ Artikel 10, Inkiko Gacaca Wet 2004;

²⁰⁵ AMNESTY INTERNATIONAL, "Gacaca: a question of justice", 17 december 2002, AFR 47/007/2002, 26, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/\\$File/AFR4700702.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/$File/AFR4700702.pdf);

²⁰⁶ Timothy LONGMAN, "Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda", in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 212 en 215;

1) Diversiteit

290. Het hoeft geen betoog dat de twee grote bevolkingsgroepen elkaars onpartijdigheid in vraag stellen.²⁰⁷ Vandaar dat auteurs als SARKIN²⁰⁸ e.a. aangeven dat het cruciaal is ervoor te zorgen dat er de garantie is dat er zowel Tutsi als Hutu zetelen, ervoor te zorgen dat beide bevolkingsgroepen vertrouwen hebben in het systeem en het gevoel hebben dat hun belangen erin vertegenwoordigd worden.

291. Er is in de literatuur geen eenduidig antwoord voorhanden op de diversiteitsvraag. LONGMAN²⁰⁹ stelt dat zijn studie toont dat er een mooie diversiteit is, zowel in geslacht als leeftijd en etniciteit. Andere auteurs, zoals UMUTESI²¹⁰, stellen dat nu de derde fase gestart is, er duidelijk problemen zijn in de Inkiko Gacaca waar de meerderheid van de rechters uit Tutsi bestaat.

2) Competentie

292. De competentie van de rechters wordt van meet af aan sterk in vraag gesteld. De kritiek erop stijgt nog meer als PENAL REFORM INTERNATIONAL²¹¹ in een rapport bekend maakt dat 80 % van de rechters boeren zijn, en dat 35 % de lagere school niet heeft afgemaakt. Ze behoren tot de lagere sociale klasse.

293. OOMEN²¹² vraagt zich af hoe je de competentie van de rechters kan verdedigen als je werkt met 26.000 onbetaalde, vaak analfabete lekenrechters, die amper enige vorm van training hebben gekregen en toch complexe zaken moeten behandelen.

²⁰⁷ PENAL REFORM INTERNATIONAL, "PRI Research on Gacaca Report I: Gacaca jurisdictions and its preparations", januari 2002, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga1-2002-preparations-en.pdf>, 32;

²⁰⁸ Jeremy SARKIN, "The Tension between justice and reconciliation in Rwanda, Politics, Human Rights, Due Process and the role of the Gacaca Courts in Dealing with Genocide", *Journal of African law*, 2001, 162;

²⁰⁹ Timothy LONGMAN, "Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda", in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 217;

²¹⁰ Marie Béatrice UMUTESI, "Is reconciliation between hutus and tutsis possible?", *Journal of International Affairs*, Winter 2006, 166;

²¹¹ PENAL REFORM INTERNATIONAL, "PRI Research on Gacaca Report I: Gacaca jurisdictions and its preparations", januari 2002, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga1-2002-preparations-en.pdf>, 36-37;

²¹² Barbara OOMEN, "Rwanda's Gacaca: Objectives, Merits and Their Relation to Supranational Criminal Law", http://www.ceri-sciencespo.com/themes/re-imaginingpeace/va/resources/rwanda_gacaca_oomen.pdf;

294. Ook SARKIN²¹³ is niet overtuigd van hun capaciteiten, vooral omdat de lekenrechters minder goed het onderscheid zullen kunnen maken tussen valse en echte getuigenissen.

295. Toch blijft de auteur aanhanger van de strekking die stelt dat er geen enkele reden is om aan te nemen dat een eerlijk proces alleen maar kan bereikt worden voor lang en hooggeschoolde rechters. Die stelling wordt bevestigd door MEIERHENRICH²¹⁴ en zijn onderzoeksteam, die rapporteren dat de rechters die zij observeerden een grote inzet en competentie toonden. De Inkiko Gacaca Wetten zijn trouwens ook geschreven om gebruikt te worden door niet-juristen. Daar waar de Inkiko Gacaca rechters geen juridische achtergrond hebben, hebben ze wel kennis over de onderliggende maatschappij. De waarde van “contextuele competentie”, zoals LONGMAN²¹⁵ het noemt, mag niet onderschat worden. De menselijkheid, soepelheid en afwezigheid van strak juridisch zwart-wit denken is net de kracht van de Inkiko Gacaca. Daarnaast belichamen de rechters ook de keuze van de gemeenschap, omdat ze door hen verkozen zijn. Gelet op de grote opkomst bij de verkiezingen, vertegenwoordigen ze de democratische wil van het volk. Mensen hebben het gevoel dat ze dichterbij de processen staan en dat ze er meer controle over hebben.²¹⁶ Het zorgt voor een versnelling en betreft heel de gemeenschap bij het gebeuren.

296. Daarnaast wordt tegemoet gekomen aan de beperkte opleiding door het schrijven van een Handboek²¹⁷ in samenwerking met Advocaten Zonder Grenzen. Ook wordt de mogelijkheid in gebouwd een beroep te doen op juridische experts²¹⁸. Daartoe is er een

²¹³ Jeremy SARKIN, “The Tension between justice and reconciliation in Rwanda, Politics, Human Rights, Due Process and the role of the Gacaca Courts in Dealing with Genocide”, *Journal of African law*, 2001, 163;

²¹⁴ Jens MEIERHENRICH, “Gacaca Jurisdictions: Transitional Justice in Rwanda”, interim rapport van hun observaties tussen 10 juni en 20 augustus 2002, onuitgegeven, 6;

²¹⁵ Timothy LONGMAN, “Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda”, in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 214;

²¹⁶ Timothy LONGMAN deed een onderzoek naar de perceptie van de Rwandese bevolking, op basis van individuele interview en focusgroepen tussen 2001 en 2002. Zie ook Timothy LONGMAN, “Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda”, in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 217;

²¹⁷ COURT SUPRÊME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002;

²¹⁸ Artikel 26 Inkiko Gacaca Wet 2004 laat toe dat de rechters een beroep doen op een juridisch expert die aangesteld wordt door de Nationale Dienst bevoegd voor de opvolging, het toezicht op en de coördinatie van de gacaca activiteiten.

Nationale Werkgroep opgericht.²¹⁹ Het is spijtig dat er onduidelijkheid bestaat over de mate van de interventiemogelijkheden van de Nationale Werkgroep.²²⁰

b) Geen instructie krijgen of zoeken van overheden, autoriteiten of anderen die een belang kunnen hebben bij de uitkomst van het proces

297. De vereiste van de onafhankelijkheid van de rechters brengt ons bij de problematiek van omkoping en beïnvloeding. Artikel 30 van de Inkiko Gacaca Wet 2004 voorziet in een sanctiemechanisme voor diegene die zich toch schuldig maakt aan een poging om op enigerlei wijze invloed uit te oefenen. Straffen variëren van 3 maanden tot 1 jaar, zelfs tot 2 jaar in geval van herhaling.

1) Omkoping

298. De rechters worden verwacht één dag per week gratis op te offeren voor de Inkiko Gacaca. Omdat het boeren zijn en dus hun land moeten achterlaten, wordt er van hen een niet onbelangrijk engagement gevraagd. Er is lange tijd discussie geweest over een vorm van verloning aangezien het werk van rechter in de Inkiko Gacaca moeilijk is en veel inzet vereist. Anderzijds kant men zich principieel tegen verloning, omdat zulks afbreuk doet aan de idee dat de Inkiko Gacaca een systeem van, voor en door het volk is: beoordeling door gelijken, zonder inmenging van overheden of politieke instellingen.

299. Menig auteur²²¹ verzet zich nochtans tegen de optie om niet te betalen aangezien het systeem zich nu blootstelt aan corruptie en omkoping.

²¹⁹ Timothy LONGMAN, "Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda", in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 215;

²²⁰ AMNESTY INTERNATIONAL, "Gacaca: a question of justice", december 2002, AFR 47/007/2002, 37, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/\\$File/AFR4700702.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/$File/AFR4700702.pdf);

²²¹ Timothy LONGMAN, "Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda", in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 215; Jens MEIERHENRICH, "Gacaca Jurisdictions: Transitional Justice in Rwanda", interim rapport van hun observaties tussen 10 juni en 20 augustus 2002, onuitgegeven, 21;

300. Het risico voor omkoping kan je echter niet uitsluiten door in een systeem van verloning te voorzien. Het zal altijd een kleine vergoeding zijn, gelet op de beperkte financiële mogelijkheden van de overheden, en diegenen die voor omkoping vatbaar zijn, zullen een extra inkomst altijd graag zien komen, los van enige andere vorm van verloning.

301. Gelet op de armoede onder de Rwandese bevolking is het voor velen onmogelijk om een echt systeem van omkoping op te zetten, mede door het grote aantal rechters dat dan overtuigd moet worden. Bij een alleenzetelende rechter is het gevaar veel groter, dan in een structuur als de Inkiko Gacaca, waar men werkt met een heel corps rechters. Daarnaast kijkt de hele gemeenschap toe wat zorgt voor extra controle en schroom om deze weg te bewandelen. De toegankelijkheid en de transparantie zorgen er net voor dat de Inkiko Gacaca meer onafhankelijk zijn dan gewone rechtbanken.²²²

302. Anders wordt het uiteraard wanneer de beïnvloeding komt van meer kapitaalkrachtige politieke bronnen.

2) Beïnvloeding

303. CHAKRAVARTY²²³ vraagt zich af hoe lekenrechters zonder enige vorm van training kunnen weerstaan aan de politieke druk. Dezelfde bedenking kan je terugvinden bij TIEMESSEN²²⁴: “One of the dangers that the Tutsi ethnocracy poses to the success of Gacaca, is that it serves the government’s agenda of assigning collective guilt to Hutu’s.”

304. Ook DES FORGES en SARKIN²²⁵ voorspellen dat het resultaat afhankelijk zal zijn van de politieke macht in een bepaald gebied. Als diegenen die voor de Inkiko Gacaca verschijnen inderdaad geloven dat de uitkomst van politiek afhankelijk zal zijn, wordt de

²²² Timothy LONGMAN, “Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda”, in Naomie ROTH-ARRIZA en Janvier MARIECURRENA, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006, 216;

²²³ Anurdha CHAKRAVARTY, “Gacaca Courts in Rwanda: Explaining Divisions within the Human Rights Community”, *Yale Journal of International Affairs*, 2006, 135;

²²⁴ Alana Erin TIEMESSEN, “After Arusha: Gacaca Justice in Post Genocide Rwanda”, *African Studies Quarterly*, Herfst 2003;

²²⁵ Jeremy SARKIN, “The Tension between justice and reconciliation in Rwanda, Politics, Human Rights, Due Process and the role of the Gacaca Courts in Dealing with Genocide”, *Journal of African law*, 2001, 163;

geloofwaardigheid ondergraven en zullen de procedures zorgen voor een stijgende spanning tussen de twee gemeenschappen.

305. UVIN²²⁶ vindt de uitsluiting van de machthebbers door de verkiezingsvoorwaarden onvoldoende, omdat de machthebbers alsnog aanwezig zullen zijn op de processen. Hij is pessimistisch en zegt dat het risico zeer groot is dat er om persoonlijke twisten, politieke onenigheden, twisten over land en eigendom, geen gerechtigheid zal geschieden langs de Inkiko Gacaca. Politieke of andere beïnvloeding is altijd en overal een reëel gevaar voor elk juridisch apparaat. Hoewel de kritiek globaal gezien wellicht terecht is, kan het niet overtuigen dat de leden van de Inkiko Gacaca sneller zullen zwichten voor de politieke druk. Ook de rechters in de gewone hoven en rechtbanken staan bloot aan politieke inmenging.

c) Een controlemechanisme dat rechters op partijdigheid controleert en ze kan afzetten

306. Volgens OOMEN²²⁷ komt de onafhankelijkheid van de rechters ook in gevaar, doordat ze heel snel en zonder veel procedure vervangen kunnen worden. In artikel 16 Inkiko Gacaca Wet 2004 wordt het principe uiteengezet. Er worden een aantal redenen opgesomd waardoor een rechter zich blootstelt aan de afzettingprocedure. Het gaat bijvoorbeeld om afwezigheid, partijdigheid en divisionisme. De beslissing om een rechter af te zetten wordt schriftelijk genomen door de Zetel, na consultatie van de Algemene Vergadering. Er wordt in artikel 16 inderdaad weinig of geen aandacht besteed aan de eigenlijke procedure, maar die lacune, als het al een lacune te noemen is, wordt opgevangen door de uiteenzetting van de algemene besluitvormingsprocedure - waaronder ook de afzettingprocedure thuishoort - in artikel 24 Inkiko Gacaca Wet 2004. Daar staat dat gestreefd wordt naar consensus en dat die in geval van verdeeldheid, vervangen wordt door een absolute meerderheid.

²²⁶ Peter UVIN, "The Gacaca Tribunals in Rwanda", in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003, 120;

http://www.idea.int/conflict/reconciliation/reconciliation_chap07cs-rwanda.pdf;

²²⁷ Barbara OOMEN, "Rwanda's Gacaca: Objectives, Merits and Their Relation to Supranational Criminal Law", http://www.ceri-sciencespo.com/themes/re-imaginingpeace/va/resources/rwanda_gacaca_oomen.pdf;

6.5.4 Conclusie

307. De potentiële problemen in verband met de gelijke behandeling en de openbaarheid zijn niet van die aard dat ze een structurele aanpassing van het systeem vereisen. De kritieken in verband met de rechter zijn veel complexer:

a) Competentie

308. Het is voor de auteur geen optie om buitenlandse rechters aan te trekken omdat dit in de praktijk quasi onmogelijk te realiseren is en bovendien afbreuk doet aan een groot aantal voordelen die lokale rechters met zich meebrengen:

- ze bezitten een waardevolle kennis en inzicht in het conflict;
- ze genieten het vertrouwen van de gemeenschap;
- ze zijn op een democratische wijze verkozen.

! Omdat er geen duidelijkheid is over de feitelijke diversiteit en de subjectieve perceptie erover, is het onduidelijk of de rechters het vertrouwen van de hele gemeenschap genieten.

309. Er zijn in Rwanda onvoldoende universitair geschoolde rechters om de Inkiko Gacaca te bevolken. Toch is dat geen probleem omdat:

- de eerlijkheid van een proces niet noodzakelijk afhankelijk is van de opleiding van de rechters;
- de Inkiko Gacaca wetten ontworpen zijn om gebruikt te worden door niet-juristen waardoor volstaan kan worden met een beperkte basisopleiding die perfect aangevuld wordt met een volledig uitgeschreven en gebruiksvriendelijke handleiding.

! Het is spijtig dat er geen geüpdate versie van de handleiding ter beschikking is.

! Bij wetswijzigingen is het niet overbodig om na de opsomming van de aangepaste artikels ook een geconsolideerde versie van de nieuwe wetgeving op te nemen. Daardoor blijft de wetgeving gebruiksvriendelijk, ook voor niet-juristen.

b) Onafhankelijkheid en onpartijdigheid

310. Het gebrek aan verloning is voor kritiek vatbaar. Toch kan een vergoeding:

- afbreuk doen aan de idee dat de Inkiko Gacaca een systeem van, voor en door het volk is;
- de onafhankelijkheid in het gedrang brengen;
- niet noodzakelijk een vermindering van het omkopingsgevaar met zich meebrengen.

311. Daarnaast kan het geld beter besteed worden aan andere projecten die de schade van de slachtoffers herstellen of zorgen voor het herstel van de eenheid en de wederopbouw van het land. De rechters genieten onrechtstreeks ook van de vruchten van dat soort projecten.

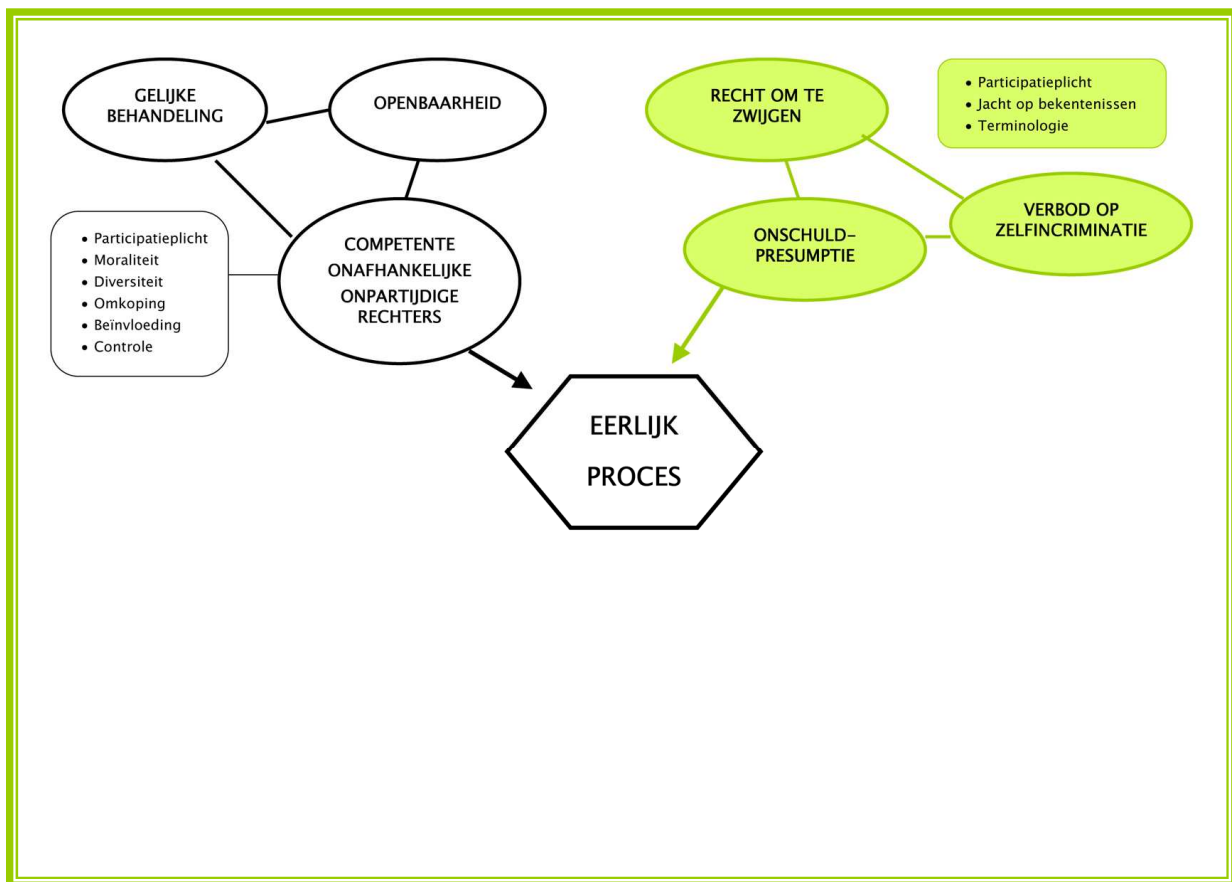
312. Politieke beïnvloeding is in geen enkel systeem uit te schakelen. Er is echter geen enkele reden om aan te nemen dat de rechters in de Inkiko Gacaca meer vatbaar zijn voor politieke invloed dan gewone rechters.

c) Controle

313. De controle op de rechters is gelijkaardig aan het systeem dat we in continentale rechtstelsels gewoon zijn.

6.6 De onschuldpresumptie, gekoppeld aan het recht om te zwijgen en het recht om niet verplicht te worden tegen jezelf te getuigen

Figuur 6.4 De onschuldpresumptie, het recht om te zwijgen, het verbod op zelfincriminatie

314. De onschuldpresumptie wordt gegarandeerd door volgende instrumenten

Grondwet	Artikel 19
UVRM	Artikel 11 (1)
BuPo	Artikel 14 (2)
AHRMV	Artikel 7 (1) b
Resolutie van Tunis 1992	Artikel 2 (d)

315. De onschuldpresumptie houdt in dat je als onschuldige behandeld moet worden en dat de bewijslast bij de eisende partij ligt.

316. Het recht om te zwijgen en jezelf niet te incrimineren wordt gegarandeerd door:

BuPo	Artikel 14 (3) g
------	------------------

317. Een aantal auteurs stelt dat er uitgegaan wordt van een collectieve schuldpresumptie ten aanzien van de Hutu bevolking en dat er grote aanzetting is tot zelfincriminatie.²²⁸ Dat wordt onder meer uitvergroot door de jacht op bekentenissen. AMNESTY INTERNATIONAL²²⁹ heeft ook kritiek op de media, die door de manier van berichtgeving de onschuldpresumptie in gevaar brengen. De overheid komt in hun ogen hierin ook te weinig tussen.

6.6.1 De druk om te bekennen

318. In de praktijk wordt heel veel aandacht besteed aan het verzamelen van bekentenissen, denk maar aan de grootschalige campagnes die in de gevangenissen gehouden worden. De druk om te bekennen is heel hoog.

a) Behandeling in de gevangenis

319. AMNESTY INTERNATIONAL²³⁰ verwijst in haar rapport van 2001 naar een aantal dossiers waarin de bekentenissen verkregen zijn als gevolg van een onmenselijke behandeling of zelfs foltering: gebrek aan voedsel, slaapttekort en fysieke mishandeling leiden tot valse bekentenissen.

²²⁸ Peter UVIN, "The Gacaca Tribunals in Rwanda", in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003, 118;

²²⁹ AMNESTY INTERNATIONAL, "Gacaca: a question of justice", december 2002, AFR 47/007/2002, 30 [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/\\$File/AFR4700702.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/$File/AFR4700702.pdf);

²³⁰ AMNESTY INTERNATIONAL, "Gacaca: a question of justice", december 2002, AFR 47/007/2002, 39 [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/\\$File/AFR4700702.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/$File/AFR4700702.pdf);

b) Strengere straffen

320. Het vooruitzicht van een mildere straf en eventueel een voorlopige vrijlating is een belangrijke drijfveer om om het even wat te bekennen. Er is ook de angst om nog harder gestraft te worden als men niets bekend. In dat opzicht is de terminologie van artikel 73 Inkiko Gacaca Wet 2004 ongepast: “Who refuses to confess” heeft niet alleen een erg negatieve connotatie, maar houdt ook een schending van de onschuldpresumptie in.

c) Jacht op bekentenissen

321. De rapportage van het aantal bekentenissen op de Inkiko Gacaca website doet vermoeden dat het de overheid meer te doen is om de kwantiteit dan de kwaliteit. Inhoudelijk is te merken dat de meesten geen berouw tonen en enkel bekennen deel uit gemaakt te hebben van een groep interahamwe: niemand heeft zich schuldig gemaakt aan moord – de schuld wordt doorgeschoven in de schoenen van doden of personen die gevlucht zijn.²³¹

6.6.2 Conclusie

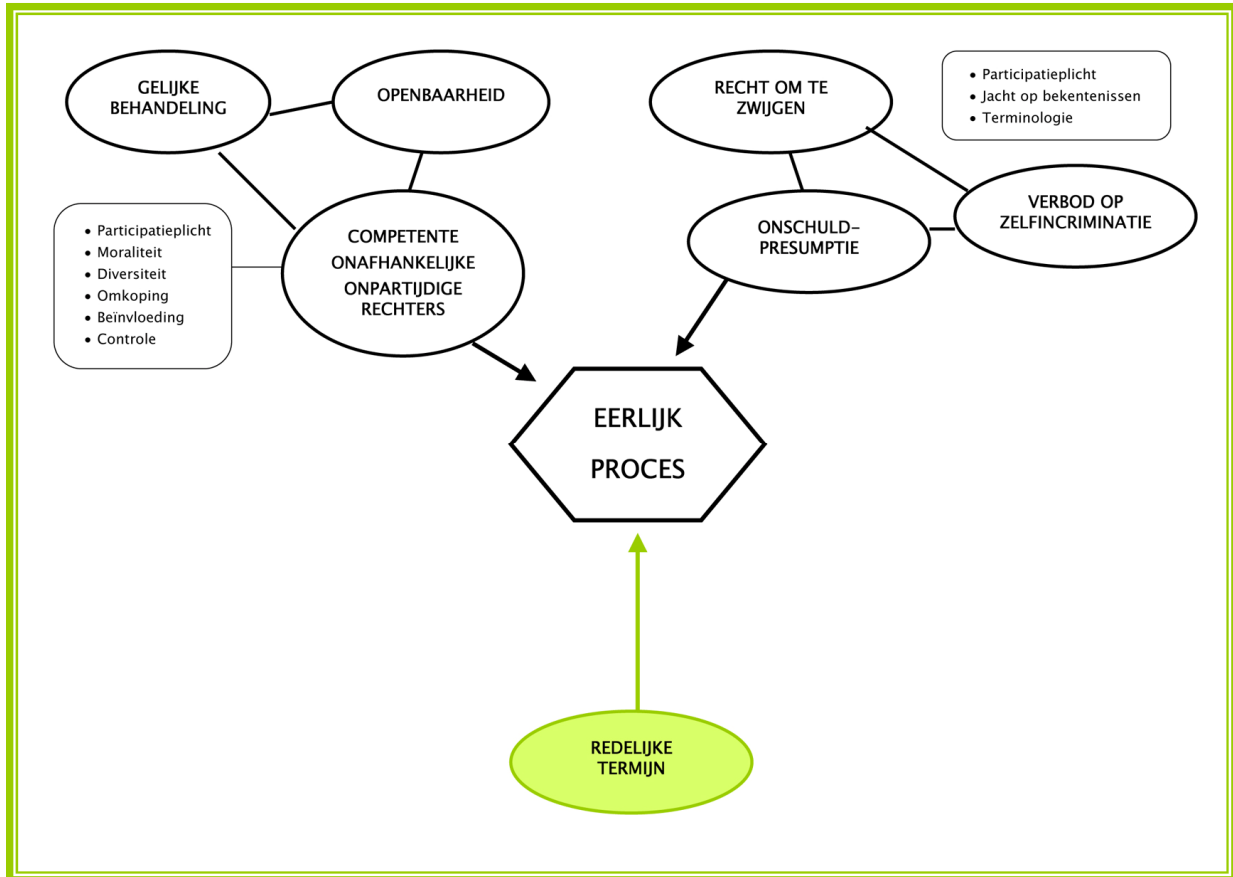
322. De onschuldpresumptie is in iedere procedure een delicate zaak. De kritieken in verband met de onschuldpresumptie voor de Inkiko Gacaca zijn terecht:

- de druk om te bekennen ligt heel hoog. Er wordt meer aandacht besteed aan de kwantiteit dan aan de kwaliteit;
- de terminologie van de wetgeving is ongepast;
- de media heeft een belangrijke rol in het vormen van de perceptie.

²³¹ ADVOCATS SANS FRONTIÈRES, “Monotoring des Juridictions Gacaca, Phase de Jugement, Rapport analytique mars-septembre 2005”, http://www.asf.be/publications/publications_rwanda_monitoring_gacaca_mars-sept2005_FR.pdf, 11;

6.7 De redelijke termijn

Figuur 6.5 De redelijke termijn

323. De redelijke termijn wordt gegarandeerd in de volgende instrumenten:

BuPo	Artikel 14 (3) c
AHRMV	Artikel 7 (1) d
Resolutie van Tunis 1992	Artikel 2 (c), (e) ii

324. Het recht om berecht te worden binnen een redelijke termijn en het recht op voldoende tijd ter voorbereiding van de verdediging kunnen samengenomen worden.

6.7.1 Voldoende tijd ter voorbereiding van de verdediging

325. In vergelijking met datgene wat we in een continentaal systeem gewoon zijn, is er voor de Inkiko Gacaca weinig tijd ter voorbereiding van de verdediging: de beklaagde wordt tijdens de derde fase als het ware voor de leeuwen geworpen. De praktijk van de Inkiko Gacaca is echter van een heel andere aard dan ons continentaal systeem en een dergelijke vergelijking doet afbreuk aan de eigenheid en inherente waarde van dit restauratieve systeem. De lokale invulling is niet per definitie slecht. Reeds tijdens de tweede fase (supra para. 6) is een beklaagde op de hoogte van de beschuldigingen en kan hij beginnen met het opbouwen van zijn verdediging. In de praktijk is de voorbereidingstijd veel langer dan ze op het eerste zicht lijkt.

6.7.2 Behandeling van de zaak binnen een redelijke termijn

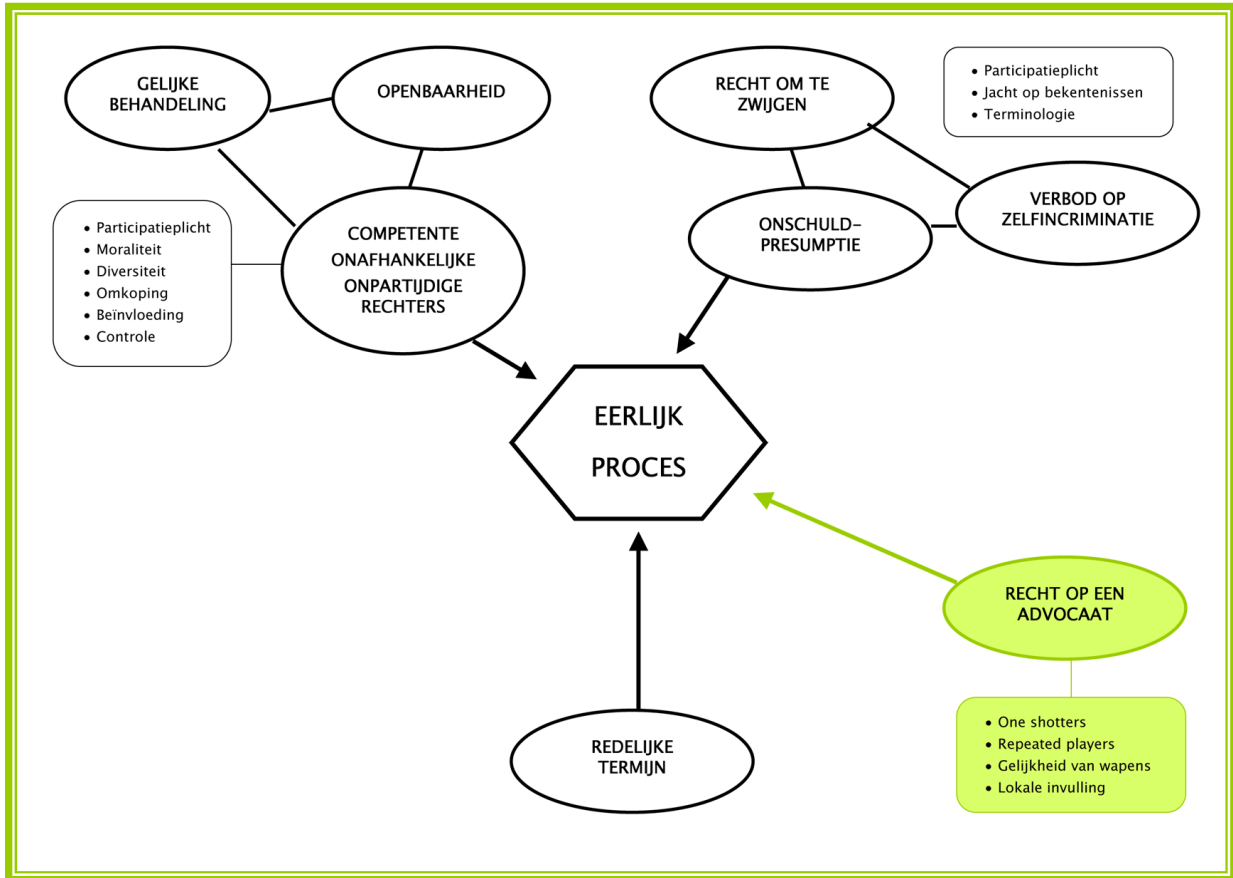
326. Rwanda wordt na de genocide geconfronteerd met een grote uitdaging: de dossiers van een nooit eerder gezien aantal verdachten moeten binnen een redelijke termijn behandeld worden. De initiële aanpak voor de gewone hoven en rechtbanken was alles behalve een succes. De Inkiko Gacaca moesten zorgen voor een versnelling van de berechting (supra para. 123).

6.7.3 Conclusie

327. Alles moet in zijn context gezien worden en de Inkiko Gacaca zijn het beste wat Rwanda kon overkomen. Geen enkel juridisch apparaat kan een dergelijke stortvloed aan beklaagden vlot verwerken. Men had al veel eerder aan de mogelijkheden van restauratief geïnspireerde alternatief systemen moeten denken.

6.8 Het recht op een advocaat

Figuur 6.6 Het recht op een advocaat

328. Het recht op een advocaat / verdediging wordt gegarandeerd door:

Grondwet	Artikelen 19
UVRM	Artikelen 11
BuPo	Artikel 14 (3) d
AHRMV	Artikel 7 (1) c

329. Het recht op een advocaat wordt door vele auteurs gezien als een cruciaal element om een eerlijk proces te bekomen. Vele internationale instrumenten poneren dat er onder geen beding afbreuk gedaan mag worden van dit recht. In een westers systeem zit het recht op een advocaat vooral geworteld in de ingewikkeldheid van de procedure en de typologie van de partijen, met name de professionalisering in het andere kamp.

330. GALANTER²³² stelt dat je de actoren voor een rechtbank kan indelen in partijen die slechts *zo nu en dan* een toevlucht nemen tot rechtbanken (“one shotters”) en de partijen die in de loop van de tijd bij vele gelijksoortige gedingen betrokken zijn (“repeated players”). Een “one shotter” bevindt zich in een duidelijk moeilijkere positie, vandaar dat hij best een advocaat onder de arm neemt, zodat hij in zekere zin ook een “repeated player” wordt. Partijen die een advocaat hebben halen betere resultaten.

331. De situatie in Rwanda is echter van een totaal andere aard, dan de situatie die GALANTER voor ogen heeft. De procedure in Rwanda is heel transparant en de tegenpartij is niet in die mate geprofessionaliseerd dat er een probleem van gelijke wapens opduikt.

332. De wetgeving is geschreven op een zodanige manier dat ze ook door niet-juristen gebruikt kan worden en de beklaagden zijn in de gevangenschappen mogelijk nog beter geïnformeerd over wat hen te wachten staat dan de slachtoffers of de andere deelnemers.

333. De auteur volgt UVIN²³³ die stelt dat er voor de Inkiko Gacaca een lokale invulling wordt gegeven aan deze vereiste. In de praktijk mondt het spel van argument en tegenargument, het verhoren en tegenverhoren van getuigen en de invloed van de gemeenschap uiteindelijk uit in een zelfde eerlijkheid als we bereiken met de westerse invulling van het begrip.

334. CHAKRAVARTY²³⁴ voegt eraan toe dat haar veldonderzoek uitwijst dat beklaagden wel degelijk in staat zijn hun dossier te kunnen bepleiten.

²³² Marc GALANTER, “Why the haves come out ahead: speculations on the limits of legal change”, *Law and Society Review*, Vol 9, 1974, 95–160; Marc GALANTER, “De duivel schijnt altijd op de grootste hoop”, *Reader van de cursus Rechts sociologie*, gedoceerd door Prof. SNACKEN, academiejaar 2005–2006, 655;

²³³ Peter UVIN, “The Introduction of a Modernized Gacaca for Judging Suspects of Participation in the Genocide and the Massacres of 1994 in Rwanda”, <http://fletcher.tufts.edu/humansecurity/pdf/Boutmans.pdf>; Peter UVIN, “The Gacaca Tribunals in Rwanda”, in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003, 120; http://www.idea.int/conflict/reconciliation/reconciliation_chap07cs-rwanda.pdf;

²³⁴ Anurdha CHAKRAVARTY, “Gacaca Courts in Rwanda: Explaining Divisions within the Human Rights Community”, *Yale Journal of International Affairs*, 2006, 135;

6.8.1 Conclusie

335. Er zijn onvoldoende getrainde advocaten in Rwanda om iedere beklaagde een advocaat toe te wijzen. Aanvankelijk heeft men geprobeerd om buitenlandse advocaten aan te trekken. Behoudens de praktische moeilijkheden in verband met de toegang tot het land en de taalbarrières, doet het afbreuk aan de idee om het geschil in handen van de partijen te laten. Het is niet nodig om een derde te betrekken. Er kan opnieuw verwezen worden naar de ideeën van CHRISTIE (supra para. 172 ev)

6.9.1 Een terecht onveiligheidsgevoel

338. Het onveiligheidsgevoel situeert zich enerzijds op het niveau van een angst voor represailles en anderzijds een angst voor vervolging.

339. In haar rapport van 2001 stelt AMNESTY INTERNATIONAL dat de politieke sfeer in Rwanda een open en eerlijk debat onmogelijk maakt. De overheid toont een grote intolerantie ten aanzien van iedereen die kritiek heeft op het politieke systeem (of de beslissingen die ze neemt) en iedereen die te veel schijnt te (willen) weten over de genocide. Tegenstanders verdwijnen of worden gedood. Die sfeer maakt dat de getuigebereidheid van de bevolking, in het voordeel van een van de beklaagden, op zijn minst twijfelachtig wordt.

“Some Rwandese fear that they would be arrested if they provide evidence in support of the defendant’s innocence or if they demonstrate too much knowledge or information about the genocide. Genocide survivors are also afraid that their potential testimony puts their lives in danger.”²³⁵

340. UVIN²³⁶ concludeert dat het recht om getuigen te ondervragen, ondergraven wordt door het gebrek aan beschermingsmogelijkheden voor de getuigen. De politie is niet in staat om het hoofd te bieden aan intimidatie en manipulatie. HUMAN RIGHTS WATCH²³⁷ komt in januari 2007 weer met een alarmerend rapport over een reeks moorden op Inkiko Gacaca rechters en getuigen in november 2006.

341. Daarnaast is er ook de angst om zelf vervolgd te worden: hetzij omdat men beschuldigd wordt van mededaderschap, hetzij omdat men beschuldigd wordt van schuldig hulpverzuim. De handleiding die de rechters ter beschikking kregen legt uit dat een getuige niet vervolgd kan worden voor het niet verlenen van hulp aan een persoon in nood²³⁸, maar zulks is nergens wettelijk geregeld.

²³⁵ AMNESTY INTERNATIONAL, “Gacaca: a question of justice”, december 2002, AFR 47/007/2002, 36, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/\\$File/AFR4700702.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/$File/AFR4700702.pdf);

²³⁶ Peter UVIN, “The Gacaca Tribunals in Rwanda”, in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003, 120; http://www.idea.int/conflict/reconciliation/reconciliation_chap07cs-rwanda.pdf;

²³⁷ HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, “Killings in Eastern Rwanda”, januari 2007, <http://www.hrw.org/backgrounder/africa/rwanda0107/rwanda0107web.pdf>

²³⁸ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 88;

342. Het recht om getuigen te ondervragen wordt ondermijnd door een gevoel van onveiligheid. De politie reageert te laks en men kan de stelling van HUMAN RIGHTS WATCH alleen maar beamen als ze aandringen op onmiddellijke en effectieve onderzoeksdaden.

6.9.2 Beperkte capaciteit van de rechters om valse van echte getuigenissen te onderscheiden

343. Critici zeggen dat de rechters niet in staat zijn om valse van echte getuigenissen te onderscheiden. Dat brengt ons terug bij de kritiek op het gebrek aan opleiding van de rechters. Er zijn voor de Inkiko Gacaca niet meer problemen met het onderscheiden van valse van echte getuigenissen dan voor de gewone hoven en rechtbanken:

- de controle door de toekijkende gemeenschap zorgt voor een extra druk om de waarheid te spreken;
- er wordt een religieus element bij betrokken door de getuigen te verplichten de eed af te leggen;
- het onderscheiden van valse van echte getuigenissen heeft meer te maken met mensenkennis dan met een jarenlange opleiding. De Inkiko Gacaca rechters staan kort bij de bevolking en hebben wat dat betreft een streepje voor;
- de rechters kunnen indien ze dat nodig achten een beroep doen op experts om hen bij te staan in de beoordeling van de waarde van de getuigenissen.

6.9.3 Invloed van de tijd op de correctheid en geloofwaardigheid van de getuigenissen

344. Er zijn weinig of geen materiële bewijsstukken die tijdens een berechting gebruikt kunnen worden. De zoektocht naar de waarheid en de schuldigen is volledig afhankelijk van getuigen. De inhoud van sommige getuigenissen kan door de tijd vervormd zijn, zonder dat de persoon in kwestie de intentie heeft de waarheid anders voor te stellen.

6.9.4 Conclusie

345. Alles valt of staat met de medewerking van de bevolking en de bereidheid de waarheid te vertellen. Getuigen zijn cruciaal aangezien er weinig of geen ander bewijsmateriaal voor handen is. De potentiële problemen in verband met het horen van getuigen ligt niet bij de capaciteiten van de rechters, maar eerder bij de afgelegde getuigenissen zelf:

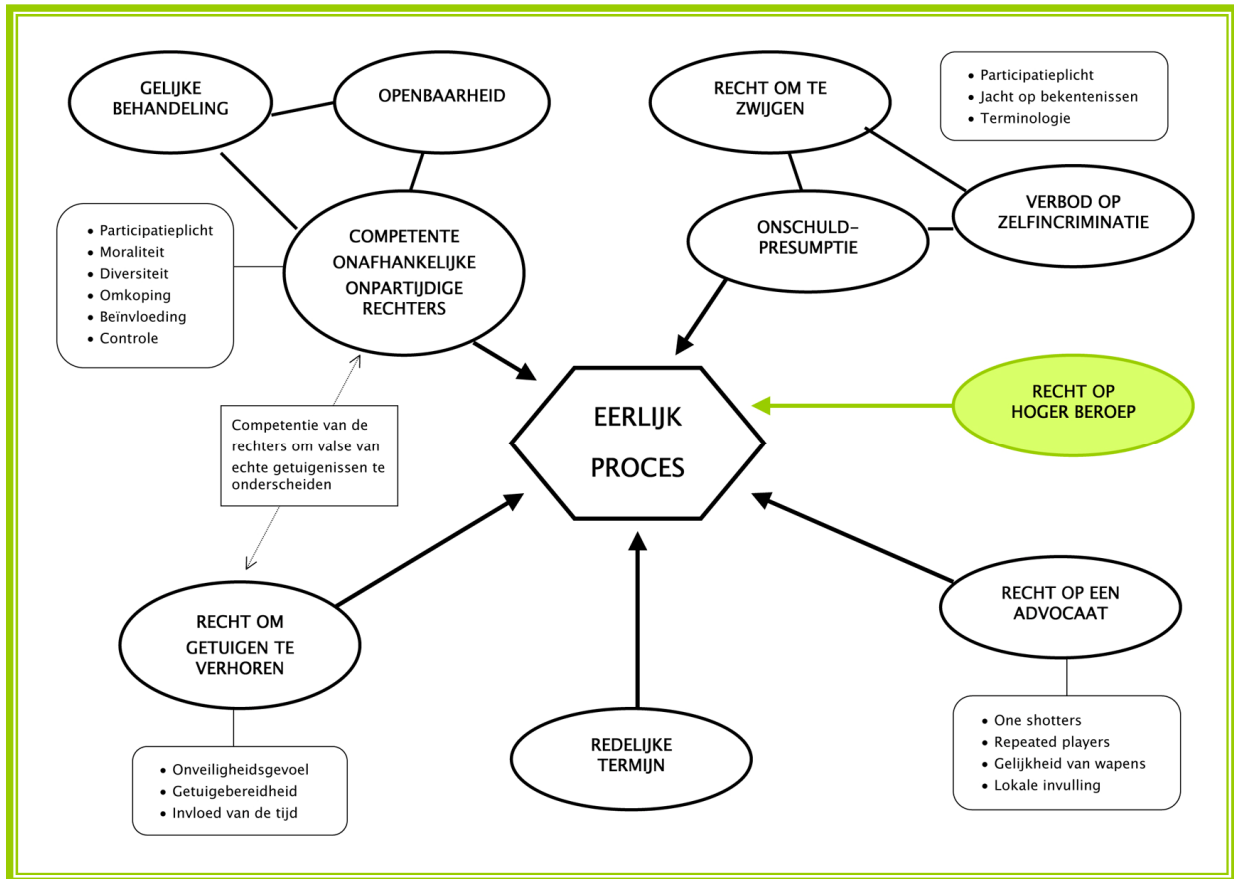
- de inhoud van sommige getuigenissen kan vervormd zijn door de tijd, zonder dat de persoon in kwestie bewust liegt;
- er zijn mensen die de keuze maken om moedwillig te liegen, hetzij omdat ze zichzelf willen zuiveren, hetzij omdat ze om een andere persoonlijke reden de schuld naar een ander willen doorschuiven;
- er zijn mensen die de waarheid niet durven zeggen, hetzij omdat ze bang zijn voor represailles, hetzij omdat ze bang zijn zelf vervolgd te worden.

346. Er weinig zinvolle opties om het recht op verhoor van getuigen beter te garanderen:

- op de rechters rust de belangrijke taak de waarheid te controleren door verschillende getuigenissen met elkaar te vergelijken;
- de politie dient te zorgen voor een effectieve bescherming van iedereen die een getuigenis aflegt;
- het is aan de overheid de belofte om getuigen niet te vervolgen voor schuldig hulpverzuim een wettelijke basis te geven.

6.10 Het recht op hoger beroep

Figuur 6.8 Het recht op hoger beroep

347. Het recht op hoger beroep wordt gegarandeerd door:

BuPo	Artikel 14 (5)
AHRMV	Artikel 7 (1) a
Resolutie van Tunis 1992	Artikel 3
Inkiko Gacaca Wet 2004	Artikel 85 tot 96

348. In artikelen 85 tot 96 Inkiko Gacaca Wet 2004 wordt uitgebreid aandacht besteed aan de mogelijkheid en de procedure om hoger beroep aan te tekenen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de procedure op verzet, een eigenlijk hoger beroep en een herzieningsmogelijkheid.

6.10.1 Conclusie

349. De cijfers uit de pilootprojecten brengen geen problemen in verband met het gebruik van recht op hoger beroep aan de oppervlakte. In theorie zou de procedure met de openbare debatten volledig overgedaan moeten worden.²³⁹ Volledigheidshalve dient men te verwijzen naar het rapport van ASF²⁴⁰ dat de aandacht vestigt op het verschil tussen theorie en praktijk: in praktijk wordt het proces niet helemaal overgedaan – de rechters baseren zich op het dossier.

²³⁹ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 116;

²⁴⁰ ADVOCATS SANS FRONTIÈRES, "Monotoring des Juridictions Gacaca, Phase de Jugement, Rapport analytique mars-septembre 2005", http://www.asf.be/publications/publications_rwanda_monitoring_gacaca_mars-sept2005_FR.pdf, 13;

6.11 Conclusie

350. In dit deel wordt op zoek gegaan naar de implicatie van de introductie van een punitieve component in een restauratief kader. Uitgangspunt is, dat als de punitieve component voor problemen in verband met de eerlijke procesvoering of de rechten van de verdediging zorgt, de afweging gemaakt moet worden om hetzij de problemen aan te pakken zonder afbreuk te doen aan het restauratieve kader, hetzij de punitieve component af te bouwen. Allereerst worden de tussentijdse conclusies in herinnering gebracht:

6.11.1 Het recht op een gelijke en openbare behandeling door een competente, onafhankelijke en onpartijdige rechter

351. De potentiële problemen in verband met de gelijke behandeling en de openbaarheid zijn niet van die aard dat ze een structurele aanpassing van het systeem vereisen. De kritieken in verband met de rechters zijn complexer:

a) Competentie

352. Het is geen optie om buitenlandse rechters aan te trekken omdat zulks in de praktijk quasi onmogelijk te realiseren is en bovendien afbreuk doet aan een groot aantal voordelen die lokale rechters met zich meebrengen:

- ze bezitten een waardevolle kennis en inzicht in het conflict;
- ze genieten het vertrouwen van de gemeenschap;
- ze zijn op een democratische verkozen.

! Omdat er geen duidelijkheid is over de feitelijke diversiteit en de subjectieve perceptie erover, is het onduidelijk of de rechters het vertrouwen van de hele gemeenschap genieten.

353. Er zijn in Rwanda onvoldoende universitair geschoolde rechters om de Inkiko Gacaca mee te bevolken. Toch is dat geen probleem omdat:

- de auteur de mening toegedaan is dat de eerlijkheid van een proces niet noodzakelijk afhankelijk is van de opleiding van de rechters;
- de Inkiko Gacaca wetten ontworpen zijn om gebruikt te worden door niet-juristen waardoor volstaan kan worden met een beperkte basisopleiding die perfect aangevuld wordt met een volledig uitgeschreven en gebruiksvriendelijke handleiding.

! Het is spijtig dat er geen geüpdate versie van de handleiding ter beschikking is.

! Bij wetswijzigingen is het niet overbodig om na de opsomming van de veranderde artikels ook een geconsolideerde versie van de nieuwe wetgeving op te nemen. Daardoor blijft de wetgeving gebruiksvriendelijk, ook voor niet-juristen.

b) Onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechters

354. Het gebrek aan verloning is voor kritiek vatbaar. Toch kan een vergoeding:

- afbreuk doen aan de idee dat de Inkiko Gacaca een systeem van, voor en door het volk is;
- de onafhankelijkheid in het gedrang brengen;
- niet noodzakelijk een vermindering van het omkopingsgevaar met zich meebrengen.

355. Daarnaast kan het geld beter besteed worden aan andere projecten die de schade van de slachtoffers herstellen, zorgen voor het herstel van de eenheid en de wederopbouw van het land. De rechters genieten onrechtstreeks ook van de vruchten van dat soort projecten.

356. Politieke beïnvloeding is in geen enkel systeem uit te schakelen. Er is echter geen enkele reden om aan te nemen dat de rechters in de Inkiko Gacaca meer vatbaar zijn voor politieke invloed dan gewone rechters.

c) Controle

357. De controle op de rechters is gelijkaardig aan het systeem dat we in continentale rechtstelsels gewoon zijn.

6.11.2 De onschuldpresumptie gekoppeld aan het recht om te zwijgen en het recht om niet verplicht te worden tegen jezelf te getuigen

358. De onschuldpresumptie is in iedere procedure een delicate zaak. De kritieken in verband met de onschuldpresumptie voor de Inkiko Gacaca zijn terecht:

- de druk om te bekennen ligt heel hoog. Er wordt meer aandacht besteed aan de kwantiteit dan aan de kwaliteit;
- de terminologie van de wetgeving is ongepast;
- de media heeft een belangrijke rol in het vormen van de perceptie.

6.11.3 De redelijke termijn

359. Alles moet in zijn context gezien worden en de Inkiko Gacaca zijn het beste wat Rwanda kon overkomen. Geen enkel juridisch apparaat kan een dergelijke stortvloed aan beklagden vlotjes verwerken. Men had al veel eerder aan de mogelijkheden van restauratief geïnspireerde alternatief systemen moeten denken.

6.11.4 Het recht op een advocaat

360. Er zijn onvoldoende getrainde advocaten in Rwanda om iedere beklagde een advocaat toe te wijzen. Aanvankelijk heeft men geprobeerd om buitenlandse advocaten aan te trekken. Behoudens de praktische moeilijkheden in verband met de toegang tot het land en de taalbarrières, doet het afbreuk aan de idee om het geschil in handen van de partijen te laten. Het is niet nodig om een derde te betrekken. Er kan opnieuw verwezen worden naar de ideeën van CHRISTIE (supra para. 172 ev)

6.11.5 Het recht om getuigen te verhoren

361. De potentiële problemen in verband met het horen van getuigen ligt niet bij de capaciteiten van de rechters, maar eerder bij de afgelegde getuigenissen zelf:

- de inhoud van sommige getuigenissen kan vervormd zijn door de tijd, zonder dat de persoon in kwestie bewust liegt;
- er zijn mensen die de keuze maken om moedwillig te liegen, hetzij omdat ze zichzelf willen zuiveren, hetzij omdat ze om een andere persoonlijke reden de schuld naar een ander willen doorschuiven;
- er zijn mensen die de waarheid niet durven zeggen, hetzij omdat ze bang zijn voor represailles, hetzij omdat ze bang zijn zelf vervolgd te zullen worden.

362. Er zijn weinig zinvolle opties om het recht op verhoor van getuigen beter te garanderen:

- op de rechters rust de belangrijke taak de waarheid te controleren door verschillende getuigenissen met elkaar te vergelijken;
- de politie dient te zorgen voor een effectieve bescherming van iedereen die een getuigenis aflegt;
- het is aan de overheid de belofte om getuigen niet te vervolgen voor schuldig hulpverzuim een wettelijke basis te geven.

6.11.6 Het recht op hoger beroep

363. De cijfers uit de pilootprojecten brengen geen problemen in verband met het gebruik van recht op hoger beroep aan de oppervlakte. In theorie zou de procedure met de openbare debatten volledig overgedaan moeten worden.²⁴¹ Volledigheidshalve moet men verwijzen naar het rapport van ASF²⁴² dat de aandacht vestigt op het verschil tussen theorie en praktijk: in praktijk wordt het proces niet helemaal overgedaan – de rechters zich baseren op het dossier.

²⁴¹ COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002, 116;

²⁴² ADVOCATS SANS FRONTIÈRES, "Monitoring des Juridictions Gacaca, Phase de Jugement, Rapport analytique mars-septembre 2005", http://www.asf.be/publications/publications_rwanda_monitoring_gacaca_mars-sept2005_FR.pdf, 13;

364. Op basis van die bevindingen moet men besluiten dat de punitieve component, gelet op de potentiële problemen met de eerlijke procesvoering en de beperkte capaciteit van de Rwandese penitentiaire instellingen, afgebouwd mag worden. De auteur pleit voor een eerder symbolische en dus korte vrijheidsberoving die daarnaast in belangrijke mate aangevuld wordt door een constructief ingevulde gemeenschapsdienst, enkel en alleen als de persoon in kwestie dat zelf wilt.

365. Volgende aanbevelingen kunnen in aanmerking genomen worden ter verbetering van het proces van de waarheidsvinding en de berechting van de betrokkenen:

- elke wetswijziging dient gevolgd te worden door een nieuwe publicatie van een geconsolideerde versie van de wetgeving;
- de handleiding is een cruciaal instrument voor de lekenrechters. Ze dient dan ook geüpdate te worden bij elke wetswijziging;
- het toelaten van internationale waarnemers ter controle van de politieke beïnvloeding kan een positief effect hebben op het vertrouwen in het systeem;
- de terminologie van de wetgeving moet aangepast worden in het voordeel van de onschuldpresumptie;
- de overheid heeft een belangrijke controletaak ten aanzien van de toon van de berichtgeving door de lokale media;
- op de rechters rust de belangrijke taak de waarheid te controleren door verschillende getuigenissen met elkaar te vergelijken;
- de politie dient te zorgen voor een effectieve bescherming van iedereen die een getuigenis aflegt;
- het is aan de overheid de belofte om getuigen niet te vervolgen voor schuldig hulpverzuim een wettelijke basis te geven.

Hoofdstuk 7 CONCLUSIE

Een onmogelijke driehoeksverhouding?

7.1 Inleiding

366. De doelstelling van het onderzoek bestaat erin na te gaan of de overheid een goed evenwicht gevonden heeft tussen een punitieve strafrechtsbedeling, restauratieve justitie en het respect voor traditionele vormen van geschillenbeslechting. Het mag duidelijk wezen dat de Inkiko Gacaca geen loutere mengvorm zijn van die drie ingrediënten, maar dat het gaat om de introductie van een punitieve component in een op traditie gebaseerd restauratief systeem.

7.2 Participatie en betrokkenheid

367. Een eerste belangrijke component in het restauratieve kader is de betrokkenheid en de participatie van de bevolking, zoals ook CHRISTIE aanmoedigt. Vanuit het restauratieve gedachtegoed is de vrijwillige deelname een belangrijke vereiste. Hoewel het te begrijpen is dat de participatie van de bevolking cruciaal is voor de waarheidsvinding, is deze scriptie toch een pleidooi voor een vrijwillig systeem eerder dan een repressief afgedwongen verplichte participatie. In de praktijk ziet men immers dat alleen de aanwezigheid en niet de effectieve participatie afgedwongen kan worden. De zin in participatie moet verder aangemoedigd worden door concrete informatie over wat er staat te gebeuren zodat geen valse verwachtingspatronen gecreëerd worden. Zonder fundamentele structurele wijzigingen aan te brengen kan voor de gemeenschap het gevoel van betrokkenheid aangewakkerd worden door iedereen overwegend in de richting van de gemeenschap in plaats van naar de rechters te laten praten.

7.3 Centrale positie voor het slachtoffer

368. Heel de theorie van de restauratieve justitie is opgebouwd rond de centrale positie van het slachtoffer. Men moet zich de vraag stellen wat men *voor* het slachtoffer kan doen in plaats van te blijven piekeren over wat men allemaal *met* de dader kan doen.

369. Vanuit die restauratieve gedachte is er voor de Inkiko Gacaca een te beperkte erkenning van slachtofferschap. Hoewel de Inkiko Gacaca volgens de preambule bevoegd zijn voor misdrijven tussen 1 oktober 1990 en 31 december 1994, worden doorgaans enkel de slachtoffers van de échte genocide in 1994 gehoord.

370. In hoofdstukken 4 en 5 wordt het onderscheid gemaakt tussen symbolisch en materieel herstel van de schade van het slachtoffer. Het symbolisch herstel wordt in grote mate herleid tot de verontschuldiging vanwege de dader. In praktijk ziet men dat er weinig oprechte spijtgevoelens aan bod komen. Hierop moet strenger toegekeken worden alvorens een strafvermindering toe te kennen.

371. De fysieke afstand tussen de beklagde en de slachtoffers is te groot. Dader en slachtoffer zouden dichterbij elkaar moeten kunnen zitten als ze dat willen. Het slachtoffer kan uiteraard omringd worden door een beperkte groep van familieleden en vrienden. Daarnaast is het vragen van vergiffenis tijdens de zitting ongepast.

372. De slachtoffers krijgen weinig of geen inspraak in de uiteindelijke beslissing. De categorie-indeling met de daaraan gekoppelde strafmaten, maakt het moeilijk om daar iets aan te veranderen. Toch kan een hele stap vooruit gezet worden door het slachtoffer een doorslaggevende stem te geven in de invulling van de gemeenschapsdienst. Daardoor blijft het slachtoffer optimaal geïnformeerd over de stand van zaken, de eventuele vrijlating van de dader en de invulling van de gemeenschapsdienst.

7.4 Waarheidsvinding

373. Het bovenbrengen van de waarheid is een cruciale stap in de richting van heling en mogelijke vergeving en reconciliatie op langere termijn. Het is belangrijk om iedereen de kans te geven zijn waarheid met de anderen te delen.

374. Vanuit een restauratieve denkwijze wordt er te weinig aandacht besteed aan de waarheid en kan men inhoudelijke opmerkingen maken.

- inhoudelijk wordt er gewerkt met een beperkte waarheid. Het is een gemiste kans van de overheid om het bredere plaatje aan bod te laten komen. Het schrappen van vervolging van RPF-leden uit de bevoegdheidssfeer van de Inkiko Gacaca is onaanvaardbaar;
- de waarheid komt onvoldoende uit de mond van de betrokkenen;
- er wordt te snel overgegaan;
- er is onvoldoende aandacht voor de emoties van de partijen.

375. Vanuit een punitieve denkwijze zijn er eerder een aantal formele bedenkingen in verband met de zogenaamde proceswaarborgen:

- het gebrek aan geschoolde rechters en advocaten hoeft geen probleem te zijn;
- aangezien men met ongeschoolde rechters werkt is het wel belangrijk om steeds te voorzien in een geconsolideerde versie van de wetgeving en een update van het handboek;
- de onschuldpresumptie is erg belangrijk en een verandering van de terminologie van de wetgeving dringt zich op;
- het verhoor van getuigen zorgt voor spanningen omdat er onvoldoende controle is op de correctheid van de verklaringen;

376. Meer algemeen kan er nog aan toegevoegd worden dat:

- de politie de opdracht heeft te zorgen voor de effectieve veiligheid van iedereen die een verklaring wil afleggen;
- het aan de overheid is de belofte om getuigen niet te vervolgen wegens schuldig hulpverzuim een wettelijke basis te geven.

7.5 Bestrafing

377. Vanuit een punitief standpunt wordt enkel de vrijheidsberoving en deels de materiële bestraffing als echte retributie aanvaard.

378. Vanuit een restauratieve denkwijze wordt er een veel rijkere invulling gegeven aan bestraffing. Morele bestraffing ofwel sociale afkeuring is zowel voor de dader als voor het slachtoffer belangrijk. Bij de dader zorgt het voor schuldbesef en het slachtoffer krijgt een erkenning van haar leed. Materiële bestraffing bestaat in deze context uit het herstel van alle geleden schade, zowel de materiële, fysieke als morele. De vrijheidsberoving is een vorm van fysieke bestraffing.

379. Het is belangrijk dat bestraffing er niet voor zorgt dat het slachtoffer haar centrale positie moet afstaan aan de dader. Vandaar dat het cruciaal is om het slachtoffer te betrekken bij de bestraffing. In de eerste plaats wordt er gekeken naar wat men kan doen om het slachtoffer te helpen (lees diens schade te herstellen). Daarnaast hoort men ook rekening te houden met de culturele opvattingen van het slachtoffer. In casu leeft er bij de Rwandese bevolking de idee dat men afbreuk doet aan de ernst van de feiten als men de daders niet aan een vrijheidsberoving onderwerpt. Vandaar dat de auteur ermee akkoord gaat om korte eerder symbolische gevangenisstraffen te hanteren.

380. Aanbevelingen zijn dan om:

- de duur van de effectieve vrijheidsberoving nog verder terug te dringen, eventueel door gebruik te maken van technieken als opschorting of uitstel;
- de slachtoffers meer inspraak te geven bij de invulling van de gemeenschapsdienst om hen meer te betrekken bij de bestraffing en hen optimaal op de hoogte te houden van de stand van zaken.

NAWOORD

381. Ik ben de lezer dankbaar dat hij me heeft willen volgen tot op het einde van deze voor mij heel leerrijke tocht. Deze scriptie is de weerslag van mijn bewustwordingsproces over de mogelijkheden van alternatieve vormen van geschillenbeslechting en de relativiteit van *mijn eigen systeem*.

382. Het ligt voor de hand dat deze scriptie gemengde gevoelens zal oproepen. Het is altijd moeilijk en delicaat een debat te voeren over hoe men met criminaliteit dient om te gaan, wat een gepaste maar ook haalbare reactie is, zonder afbreuk te doen aan de ernst van de feiten en het leed van de slachtoffers. Het is een zeer gevaarlijke evenwichtsoefening, te meer wanneer ze gevoerd wordt in een genocidaire context.

383. Hoewel we aan het einde van de scriptie gekomen zijn, is het verhaal nooit *echt* af. Het terrein blijft in volle ontwikkeling. Eind april werden de nieuwste wetswijzigingen op de Inkiko Gacaca website gepubliceerd.

384. Ik heb besloten van dit nawoord gebruik te maken om kort even stil te staan bij de veranderingen die met de nieuwe Inkiko Gacaca wet aan het systeem aangebracht worden. Enerzijds wordt de categorie-indeling aangepast en anderzijds komen er nieuwe strafuitvoeringsmodaliteiten.

385. Een groot deel van de misdrijven uit de eerste categorie wordt voortaan ondergebracht in de tweede categorie. Omdat er geen wijzigingen gebeuren aan de bevoegdheidsverdeling as such en de Inkiko Gacaca op sectorniveau bevoegd blijven voor alle categorie 2 misdrijven, wordt de bevoegdheid van de Inkiko Gacaca in de praktijk aanzienlijk uitgebreid. In die verandering kan ik me niet helemaal vinden. Het uitgangspunt dat voor *de minder zware misdrijven*, met de socio-psychologische nuancerings uit het tweede hoofdstuk in het achterhoofd, een restauratieve aanpak gerechtvaardigd is, kan nu niet meer gehandhaafd worden. De opdracht om een restauratieve aanpak te verdedigen in een genocidaire context wordt er alleen maar moeilijker door.

386. In mijn scriptie pleit ik voor kortere vrijheidsberovingen. De nieuwe wet behoudt weliswaar dezelfde straftermijnen, maar door de verandering van de uitvoeringsmodaliteiten wordt de effectief uit te zitten straf verkort. Daar waar men op basis van de Wet van 2004 de helft van de straf moet uitzitten, spreekt men in de Wet van 2007 slechts over 1/3 effectieve gevangenisstraf dat kan teruggebracht worden tot slechts 1/6 in geval van vroege bekentenissen. Ik kan alleen maar blij zijn met een dergelijke ontwikkeling. De vraag blijft wat de relatie van deze wetswijzigingen is met de reeds afgehandelde dossiers. Gaat men werken met collectieve vrijlatingen? Hoe zal men de slachtoffers hierbij betrekken?

De toekomst zal het ons leren ...

Wendy De Bondt

11 mei 2007

BIBLIOGRAFIE

INTERNATIONALE INSTRUMENTEN

- AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, 27 juni 1981, OAU Doc CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), <http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Banjul%20Charter.pdf>;
- DAKAR DECLARATION AND RECOMMENDATIONS, 11 september 1999, http://www.chr.up.ac.za/hr_docs/african/docs/achpr/achpr2.doc;
- INTERNATIONAL CONVENANT ON CIVIL AND POLITICAL RIGHTS, 16 december 1966, <http://www.ohchr.org/english/law/pdf/ccpr.pdf>;
- RESOLUTION ON THE RIGHT TO RECOURSE AND FAIR TRIAL, 9 maart 1992, Tunis, <http://hei.unige.ch/~clapham/hrdoc/docs/africancomresfairtrial.pdf>;
- UNITED NATIONS Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, Economic and Social Council, 2000/14 (E/2000/INF/2/Add2), <http://www.pficjr.org/programs/un/ecosocresolution>;
- UNITED NATIONS, Basis Principles on the Independence of the Judiciary, aangenomen tijdens het zevende VN congres over misdaadpreventie en de behandeling van daders, Milaan, 1985, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp50.htm;
- UNITED NATIONS, Universal Declaration of Human Rights, 10 december 1948, <http://www.un.org/Overview/rights.html>;

NATIONALE WETGEVING

- Organic Law 10/2007 of 01/03/2007 modifying and complementing Organic Law n°16/2004 of 19/6/2004 establishing the organisation, competence and functioning of Gacaca Courts charged with prosecuting and trying the perpetrators of the crime of genocide and other crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;
- Organic Law 28/2006 of 27/06/2006 modifying and complementing Organic Law 16/2004 of 19/06/2004 establishing the organisation, competence and functioning of gacaca courts charged with prosecution and trying the perpetrators of the crime of genocide and other crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;
- Organic Law 16/2004 of 19/06/2004 establishing the organisation, competence and functioning of gacaca courts charged with prosecution and trying the perpetrators of the

crime of genocide and other crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;

- Organic Law 40/2000 of 26/01/2001 setting up “Gacaca Jurisdictions” and organizing prosecutions for offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity committed between october 1, 1990 and december 31, 1994, <http://www.inkiko-gacaca.gov.rw>;
- Organic Law 08/1996 of 30/08/1996, Concerning the Organisation of Prosecutions for Offences constituting the Crime of Genocide or Crimes Against Humanity, committed since October 1, 1990”, *Official Journal*, 1 september 1996;
- THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF RWANDA, 4 juni 2003, www.cjcr.gov.rw/eng/constitution_eng.doc;

BOEKEN EN ARTIKELS

- ADELMAN Howard, *The Rwandan Genocide*, in Samuel TOTTEN, *Genocide at the Millennium, Genocide: a critical bibliografical review*, Vol. 5, New Brunswick en Londen, Transaction Publishers, 2005;
- ADVOCATS SANS FRONTIÈRES, “Monotoring des Juridictions Gacaca, Phase de Jugement, Rapport analytique mars-septembre 2005”, http://www.asf.be/publications/publications_rwanda_monitoring_gacaca_mars-sept2005_FR.pdf;
- AMNESTY INTERNATIONAL, “Gacaca: a question of justice”, december 2002, AFR 47/007/2002, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/\\$File/AFR4700702.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470072002ENGLISH/$File/AFR4700702.pdf);
- AMNESTY INTERNATIONAL, “Rwanda: Gacaca – gambling with justice”, AFR 47/003/2002, 19 juni 2002, <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGAFR470032002?open&of=ENG-RWA>;
- AMNESTY INTERNATIONAL, “Rwanda: Gacaca tribunals must conform with international fair trial standards”, AFR 47/005/2002, 17 december 2002, <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGAFR470052002?open&of=ENG-RWA>;
- AMNESTY INTERNATIONAL, “Rwanda: The Enduring Legacy of the Genocide and War”, AFR 46/008/2004, 6 april 2004, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470082004ENGLISH/\\$File/AFR4700804.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470082004ENGLISH/$File/AFR4700804.pdf);
- AMNESTY INTERNATIONAL, “Rwanda: The troubled course of justice”, AFR 47/010/2000, 26 april 2000, [http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470102000ENGLISH/\\$File/AFR4701000.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470102000ENGLISH/$File/AFR4701000.pdf);
- AMNESTY INTERNATIONAL, “Rwanda: Why the death sentences imposed on prisoners found guilty of genocide should be commuted in Rwanda”, AFR 47/012/1997, 1 maart

- 1997,
[http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470121997ENGLISH/\\$File/AFR4701297.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470121997ENGLISH/$File/AFR4701297.pdf);
- AMNESTY INTERNATIONAL, "RWANDA; Unfair trials: Justice denied", AFR 47/08/97, 8 april 1997,
[http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470081997ENGLISH/\\$File/AFR4700897.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AFR470081997ENGLISH/$File/AFR4700897.pdf);
 - BAZEMORE Gordon en SCHIFF Mara, *Restorative Community Justice*, New York, Anderson Publishing Company, 2001;
 - BAZEMORE Gordon, "Restorative Justice and Earned Redemption: Communities, Victims and offender reintegration", *American Behavioral Scientist*, 1998, Volume 41, No. 6;
 - BIANCI Herman, *Justice as Sanctuary: Toward a New System of Crime Control*, Bloomington, Indiana University Press, 1995; Howard ZEHR, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Willan Publishing, 2004;
 - BIGAGAZA Jean, ABONG Carolyne en MUKARUBAGA Cecile, "Land Scarcity, Distribution and Conflict in Rwanda" in Jeremy LIND and Kathryn STURMAN, *Scarcity and Surfeit*, Pretoria, Institute for Security Studies, 2002;
 - BOYACK Jim, "How does restorative Justice ensure good practice?" in Howard ZEHR en Barb TOEWS, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004;
 - BRAITHWAITE John, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2002;
 - BRUINSMA Gerben, "De differentiële associatietheorie en sociale leertheorieën", in LISSENBERG Elisabeth, VAN RULLER Sibbo, SWAANINGEN René, *Tegen de Regels III Een inleiding in de criminologie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1999;
 - CARRABINE Eamonn, IGANSKI Paul, LEE Maggy, PLUMMER Ken en SOUTH Nigel, *Criminology. A Sociological introduction*, Londen en New York, Routledge Taylor en Francis Group, 2004;
 - CASSESE Antonio, *International Criminal Law*, Oxford University Press, 2003;
 - CAVANAGH Tom, "Adopting New Values for the Courts: What is Restorative Justice?", *Court Manager*, 1998;
 - CHAKRAVARTI Sonali, "Habermas, the Holocaust, and Gacaca: Justice and the Role of Emotion in the Ideal Speech Situation",
http://www2.gsu.edu/~wwwphl/ethics/africa_conference/papers/Chakravarti.pdf;
 - CHAKRAVARTY Anurtha, "Gacaca Courts in Rwanda: Explaining Divisions within the Human Rights Community", *Yale Journal of International Affairs*, 2006;
 - CHRÉTIENS Jean-Pierre, DUPAQUIER Jean-François en KABANDA Marcel, *Rwanda: Les médias du Génocide*, Parijs, Karthala, 1995;
 - CHRISTIE Nils, "Conflicts as Property", opgenomen in Eugene McLAUGHLIN e.a., *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003;

- COBBAN Helena, "The Legacies of Collective Violence", *Boston Review*, April 2002, overgenomen uit Lyn GRAYBILL en Kimberly LANEGRAN, "Truth, Justice and Reconciliation in Africa: Issues and Cases", *African Studies Quarterly*, 2004;
- COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, *Manuel explicatif sur la loi organique portant création des juridictions Gacaca*, Kigali, République Rwandaise, 2002;
- COURT SUPRÈME, DÉPARTEMENT DES JURIDICTIONS GACACA, "Les principaux objectifs attendus des juridictions gacaca", in *Les Juridictions Gacaca comme solution alternative au reglement du contentieux du genocide*, Kigali, oktober 2003;
- CRAWFORD Adam en CLEAR Todd, "Community justice: Transforming Communities through Restorative Justice?", in BAZEMORE Gordon en SCHIFF Mara, *Restorative Community Justice*, New York, Anderson Publishing Company, 2001;
- DE LAENDER Jan, *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*, Leuven, Davidsfonds, 1996;
- DES FORGES Alison, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999;
- DESTEXHE Alain, *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*, New York, New York University Press, 1995;
- DIGNEFFE Françoise en FIERENS Jacques, *Justice et Gacaca, l'expérience rwandaise et le génocide*, Namen, Presses Universitaires de Namur, 2003;
- DRUMBL Mark, "Punishment, Post Genocide: from guilt to shame to civis in Rwanda", *New York University Law Review*, 2000, Volume 75;
- DUFF R. Antony, "Restoration and Retribution", in Andrew VON HIRSCH e.a., *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*, Oxford, Hart Publishing, 2003;
- DUFF R. Antony, *Punishment, Communication and Community*, Oxford University Press, 2001, overgenomen uit Gerry JOHNSTONE, *Restorative Justice Reader*, Portland, Willan Publishing, 2003;
- DYCK David, "Are we – practitioner, advocates – practicing what we preach?" in Howard ZEHR en Barb TOEWS, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004;
- GALANTER Marc, "De duivel schijnt altijd op de grootste hoop", *Reader van de cursus Rechtssociologie*, gedoceerd door Prof. SNACKEN, academiejaar 2005–2006;
- GALANTER Marc, "Why the haves come out ahead: speculations on the limits of legal change", *Law and Society Review*, Volume 9, 1974;
- GLASER Daniel, "The Differential Association Theory of Crime", in Ann-Marie ROSE *Human Behavior and Social Processes. An Interactionist Perspective*, Londen, Routledge, 1972;

-
- GOUREVITCH Philip, *We Wish To Inform You That Tomorrow We Will Be Killed With Our Families: Stories from Rwanda*, Picador USA, 1994;
 - GOYVAERTS Didier, "Conflict and Ethnicity in pre-colonial Rwanda?", in GOYVAERTS Didier, *Conflicts and Ethnicity in Central Africa*, Tokyo, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 2000;
 - GOYVAERTS Didier, *Conflicts and Ethnicity in Central Africa*, Tokyo, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 2000;
 - GRAYBILL Lyn en LANEGRAN Kimberly, "Truth, Justice and Reconciliation in Africa: Issues and Cases", *African Studies Quarterly*, 2004;
 - GURR Ted Robert, *Why Men Rebel*, New Jersey, Princeton University Press, 1971;
 - HATZFELD Jean, *Une saison de Machettes*, Parijs, éditions du seuil, 2003;
 - HERMAN Susan, "Is Restorative Justice Possible without a Parallel System for Victims?", in ZEHR Howard en TOEWS Barb, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004;
 - HILSUM Lindsey, "Hutu Warlord Defends Child Killing", *Observer*, 3 juli 1994, overgenomen uit Alison DES FORGES, *Leave None To Tell The Story*, New York, Londen, Brussel, Human Rights Watch, 1999;
 - HOGG Michael A. en VAUGHAN Graham M., *Social Psychology*, Harlow, Pearson Education Limited, 2002;
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, "Arming Rwanda, The Arms trade and Human Rights Abuses in Rwanda", HRW A/601, 1 januari 1994, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/print?tbl=RSDCOI&id=3ae6a7fc8>;
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, "Beyond the Rethoric, Continuing Human Rights Abuses in Rwanda", HRW A 507, 1 juni 1993, http://hrw.org/doc/?t=africa_pub&c=rwanda;
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, "Brutal Burundi War Draws in Rwandan Combatants: Rwandan Tribunal should be expanded to include Burundi", New York, 23 maart 2000, http://hrw.org/english/docs/2000/03/23/burund442_txt.htm;
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, "Killings in Eastern Rwanda", januari 2007, <http://www.hrw.org/backgrounders/africa/rwanda0107/rwanda0107web.pdf>
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, "Rwandan Tribunal should be expanded to include Burundi", New York, 23 maart 2000, te raadplegen op de website;
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Briefing Paper, "The Rwandan Genocide: How Was It Prepared?", April 2006, No. 1;
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Report, *Human Rights Developments in Burundi*, 1994;
 - HUMAN RIGHTS WATCH, Report, *Human Rights Developments in Rwanda*, 1993;
 - HUYSE Luc, "The Proces of Reconciliation" in Luc HUYSE, David BLOOMFIELD, Teresa BARNES, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003;

- HUYSE Luc, BLOOMFIELD David, BARNES Teresa, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003;
- IGWARA Obi, *Ethnic Hatred: Genocide in Rwanda*, ASEN, Londen, 1995;
- INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR RWANDA *Prosecutor v. Karemera e.a.*(Case No. ICTR-98-44-AR73), Appeals Chamber, decision on prosecutor's interlocutory appeal of decision on judicial notice, dd 16 juni 2006, <http://69.94.11.53/ENGLISH/cases/Karemera/decisions/160606.htm>;
- JOHNSTONE Gerry en VAN NESS Daniel, "The meaning of Restorative Justice", in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007;
- JOHNSTONE Gerry en VAN NESS Daniel, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007;
- JOHNSTONE Gerry, *Restorative Justice Reader*, Portland, Willan Publishing, 2003;
- JOHNSTONE Gerry, *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*, Devon, Willan Publishing, 2002;
- KIESBERG Louis, "Changing forms of coexistence", in Abu NIMER, *Reconciliation, Justice and Coexistence*, Lanham, Lexicon Books, 2001;
- LEMARCHAND René, "Disconnecting the threads: Rwanda and the Holocaust reconsidered", *Journal of Genocide Research*, September 2002, <http://www.ideajournal.com/articles.php?sup=11>;
- LEMARCHAND René, *Rwanda en Burundi*, Londen, Pall Mall Publishing, 1970;
- LIFTON Robert Jay, *The Nazi Doctors. Medical Killing and the Psychology of Genocide*, New York, Basic Books, 1986;
- LILLY Robert, CULLEN Francis en BALL Richard, *Criminological Theory. Context and Consequences*, Londen, Sage Publications, 1989;
- LIND Jeremy and STURMAN Kathryn, *Scarcity and Surfeit*, Pretoria, Institute for Security Studies, 2002;
- LINDEN Ian en LINDEN Jane, *Church and Revolution in Rwanda*, Manchester, Manchester University Press, 1977;
- LISSEBERG Elisabeth, VAN RULLER Sibö, SWAANINGEN René, *Tegen de Regels III Een inleiding in the criminologie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1999;
- LONGMAN Timothy, "Justice at the grassroots? Gacaca Trials in Rwanda", in ROTH-ARRIZA Naomie en MARIECURRENA Janvier, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006;
- MAGNARELLA Paul J., "The Background and Causes of the Genocide in Rwanda", *Journal of International Criminal Justice*, Volume 3, No. 4, September 2005;
- MAMDANI Mamhoud, *When Victims Become Killers*, New York, Princeton University Press, 2001;

-
- MBANDA Laurent, *Committed to Conflict*, Londen, SPCK ,1997;
 - McLAUGHLIN Eugene, FERGUSSON Ross, HUGHES Gordon en WESTMARLAND Louise, *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003;
 - MEIERHENRICH Jens, “Gacaca Jurisdictions: Transitional Justice in Rwanda”, interim rapport van hun observaties tussen 10 juni en 20 augustus 2002, onuitgegeven;
 - MINOW Martha en ROSENBLUM Nancy, *Breaking the Cycles of Hatred: Memory, Law and Repair*, Princeton, Princeton University Press, 2003;
 - MOLENAAR Arthur, *Gacaca: Grassroots Justice after Genocide. The key to reconciliation in Rwanda?*, Leiden, African Studies Centre, Research Report, 77/2005, 2005;
 - NGARUKO Floribert en NKURUNZIZA Janvier, “An economic interpretation of the conflict in Burundi”, *Journal of African Economies*, Volume 9, No. 3;
 - NIMER Abu, *Reconciliation, Justice and Coexistence*, Lanham, Lexicon Books, 2001;
 - NTAMPAKA Charles, “Le Gacaca Rwandais, une justice repressive participative” in *Actualité du Droit International Humanitaires. Les Dossiers de la Revue de droit pénal et de criminologie*, La Charte, 2001;
 - OMAAR Rakiya, *Rwanda: Death, Despair and Defiance* ,AFRICAN RIGHTS, UK, 1995;
 - OOMEN Barbara, “Rwanda’s Gacaca: Objectives, Merits and Their Relation to Supranational Criminal Law”, http://www.ceri-sciencespo.com/themes/re-imaginingpeace/va/resources/rwanda_gacaca_oomen.pdf;
 - PENAL REFORM INTERNATIONAL, “PRI Integrated Report on Gacaca Research and Monitoring: Pilot Phase January 2002 – December 2004”, januari 2005, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga7-2005-pilot-phase-en.pdf>;
 - PENAL REFORM INTERNATIONAL, “PRI Monitoring and Research Report on Gacaca: Information gathering during the national phase”, januari 2006, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga8-2006-info-gathering-en.pdf>;
 - PENAL REFORM INTERNATIONAL, “PRI Research on Gacaca Report I: Gacaca jurisdictions and its preparations”, januari 2002, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga1-2002-preparations-en.pdf>;
 - PENAL REFORM INTERNATIONAL, “PRI Research on Gacaca Report IV: The guilty plea procedure, cornerstone of the Rwandan justice system”, januari 2003, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga4-2003-guilty-plea-en.pdf>;
 - PENAL REFORM INTERNATIONAL, “PRI Research on Gacaca Report VI: From camp to hill, the reintegration of released prisoners”, januari 2004, <http://www.penalreform.org/resources/rep-ga6-2004-released-prisoners-en.pdf>;
 - POTTIER Johan, *Representations of Ethnicity in Post-Genocide Writings of Rwanda*, in Obi IGWARA, *Ethnic Hatred: Genocide in Rwanda*, ASEN, Londen, 1995;
 - PRUNIER Gerard, *The Rwandan Crisis, History of a Genocide*, New York, Columbia University Press, 1995;

- REYNTJENS Filip, "Le gacaca ou la justice du gazon au Rwanda", *Politique Africaine*, n° 40, 1990;
- REYNTJENS Filip, "Rwanda. Background to a Genocide", *Bulletin des Seances Academie Royale des Scienses d'Outre Mer*, 1995;
- REYNTJENS Filip, "Rwanda: Genocide and Beyond", *Journal of Refugee Studies*, Volume 9, No. 3, 1996;
- REYNTJENS Filip, *L'Afrique des Grands Lacs en crise*, 1994;
- ROMBOUTS Heidi, *Victim Organisations and The Politics of Reparation: a Casestudy on Rwanda*, Antwerpen, Intersentia, 2003;
- ROSE Ann-Marie, *Human Behavior and Social Processes. An Interactionist Perspective*, Londen, Routledge, 1972;
- ROTH-ARRIZA Naomie en MARIECURRENA Janvier, *Transitional Justice in the Twenty First Century. Beyond Truth versus Justice*, Cambridge, University Press, 2006;
- ROTHCHILD Donald en GROTH Alexander, "Pathological Dimensions of Domestic and International Ethnicity", *Political Science Quarterly*, Volume 110, No.1, 1995;
- SARKIN Jeremy, "The Tension between justice and reconciliation in Rwanda, Politics, Human Rights, Due Process and the role of the Gacaca Courts in Dealing with Genocide", *Journal of African law*, 2001;
- SHARPE Susan, "The idea of Reparation", in Gerry JOHNSTONE en Daniel VAN NESS, *Handbook of Restorative Justice*, Devon, Willan Publishing, 2007;
- STAUB Ervin, "Healing, Reconciliation, Forgiving and the Prevention of Violence after Genocide or Mass Killings: An Intervention and its Experimental Evaluation in Rwanda", *Journal of Social and Clinical Psychology*, Volume 24, No. 3, 2005;
- STOVER Eric, WEINSTEIN Harvey, *My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Antrocity*, Berkely, Cambridge University Press, 2004;
- STRANG Heather, "Is Restorative Justice Posing its Agenda on Victims?", in Howard ZEHR en Barb TOEWS, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004;
- TAKEUCHI Shinichi, "Hutu and Tutsi: a note on group formation in pre-colonial Rwanda", in Didier GOYVAERTS, *Conflicts and Ethnicity in Central Africa*, Tokyo, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 2000;
- TIEMESSEN Alana Erin, "After Arusha: Gacaca Justice in Post Genocide Rwanda", *African Studies Quarterly*, Herfst 2003;
- TRIER HANSEN Thomas en KERRIGAN Fergus, "Alternative forms of justice: lessons learned from Rwanda", in *African Perspectives on International Criminal Justice*, African Legal Aid, Maastricht en Pretoria, 2005;
- TWAGILIMANA Aimable, *The Heritage Library of African Peoples: Hutu and Tutsi*, New York, The Rosen Publishing Group inc., 1998;

-
- UMUTESI Marie Béatrice, “Is reconciliation between hutus and tutsis possible?”, *Journal of International Affairs*, Winter 2006;
 - UNITED NATIONS, *Report of the Security Council Mission to Burundi on 13 en 14 augustus 1994*, S/1994/1039, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/356/66/PDF/N9435666.pdf?>;
 - UVIN Peter, “The Gacaca Tribunals in Rwanda”, in HUYSE Luc, BLOOMFIELD David, BARNES Teresa, *Reconciliation after Violent Conflict. A Handbook*, Stockholm, IDEA, 2003; http://www.idea.int/conflict/reconciliation/reconciliation_chap07cs-rwanda.pdf;
 - UVIN Peter, “The Introduction of a Modernized Gacaca for Judging Suspects of Participation in the Genocide and the Massacres of 1994 in Rwanda”, <http://fletcher.tufts.edu/humansecurity/pdf/Boutmans.pdf>;
 - UVIN Peter, *Aiding Violence: the Development Enterprise in Rwanda*, Connecticut, Kumarian Press, 1998;
 - VAN NESS Daniel, “Restorative Justice Practice”, *Monograph*, 1989, overgenomen uit Gordon BAZEMORE, “Restorative Justice and Earned Redemption: Communities, Victims and offender reintegration”, *American Behavioral Scientist*, 1998, Volume 41, No. 6;
 - VANDEGINSTE Stef, “Internationaal Humanitair recht en Transitional Justice: een LAT relatie?”, *Internationaal Humanitair Recht in de kijker*, 2006, No. 7;
 - VERWIMP Philip, *Development and Genocide in Rwanda, a Political Economy Analysis of Peasants and Power under the Habyarimana Regime*, Proefschrift voorgedragen tot het behalen van de graad van Doctor in de Economische Wetenschappen aan de KU Leuven, 2003;
 - VON HIRSCH Andrew e.a., *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms*, Oxford, Hart Publishing, 2003;
 - WALDORF Lars, “Rwanda’s failing experiment in restorative justice”, in *Handbook of Restorative Justice, a global perspective*, Londen en New York, Routledge, 2006;
 - WALGRAVE Lode, “From community to dominion: in search of social values for restorative justice”, in Elmar G.M. WEITEKAMP en Hans-Jürgen KERNER, *Restorative Justice, Theoretical foundations*, Devon, Willan Publishing, 2002;
 - WEITEKAMP Elmar G.M. en KERNER Hans-Jürgen, *Restorative Justice, Theoretical foundations*, Devon, Willan Publishing, 2002;
 - ZEHR Howard en MIKA Harry, “Fundamental Concepts of Restorative Justice”, in Eugene McLAUGHLIN e.a., *Restorative Justice. Critical Issues*, Londen, Sage Publications, 2003;
 - ZEHR Howard en TOEWS Barb, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Criminal Justice Press, 2004;
 - ZEHR Howard, *Changing Lenses: A New Focus For Crime and Justice*, Scottsdale, Heral Press, 1990;
 - ZEHR Howard, *Critical Issues in Restorative Justice*, New York, Willan Publishing, 2004;

Bijlage 1 – INKIKO GACACA WET 2004

ORGANIC LAW N°16/2004 OF 19/6/2004 ESTABLISHING THE ORGANISATION, COMPETENCE AND FUNCTIONING OF GACACA COURTS CHARGED WITH PROSECUTING AND TRYING THE PERPETRATORS OF THE CRIME OF GENOCIDE AND OTHER CRIMES AGAINST HUMANITY, COMMITTED BETWEEN OCTOBER 1, 1990 AND DECEMBER 31, 1994

We, KAGAME Paul,
President of the Republic;

THE PARLIAMENT HAS ADOPTED AND WE SANCTION, PROMULGATE THE FOLLOWING ORGANIC LAW AND ORDER IT TO BE PUBLISHED IN THE OFFICIAL GAZETTE OF THE REPUBLIC OF RWANDA.

The Parliament :

The Chamber of Deputies, in its session of June 17, 2004;
The Senate, in its session of June 10, 2004;

Given the Constitution of the Republic of Rwanda of 04 June 2003, as amended to date, especially in its Articles 9-1° and 2°, 61, 62, 88, 90, 93, 108, 118-7°, 152 and 201 ;

Revisited the organic law n° 40/2000 of January 26, 2001, setting up Gacaca courts and organising prosecutions for offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, as modified and completed to date ;

Revisited the organic law n° 08/96 of 30 th August 1996 on the organisation of prosecutions for offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity committed since October 1, 1990 ;

Revisited the decree-law n° 09/80 of July 7, 1980 establishing the Code of judicial organisation and competence confirmed by the law n° 01/82 of January 26, 1982, as modified and completed to date ;

Revisited the decree-law n° 21/77 of August 18, 1977 instituting the penal code as modified and completed to date ;

Revisited the law of February 23, 1963 on the Code of criminal procedure, as modified and completed to date ;

Considering the crimes of genocide and the crimes against humanity committed in Rwanda from October 1, 1990 to December 31, 1994 ;

Considering that such crimes were publicly committed in the eyes of the population, which thus must recount the facts, disclose the truth and participate in prosecuting and trying the alleged perpetrators;

Considering that testifying on what happened is the obligation of every Rwandan patriotic citizen and that no body is allowed to refrain from such an obligation whatever reasons it may be;

Considering that the committed acts are both constituting offences provided for and punished by the Penal Code, and crimes of genocide or crimes against humanity ;

Considering that the crime of genocide and crimes against humanity are provided for by the International Convention of December 9, 1948, relating to repression and punishment of the crime of genocide.

Considering the convention of November 26, 1968 on imprescriptibility of war crimes and crimes against humanity ;
Considering that Rwanda ratified those Conventions with the decree-law n° 8/75 of February 12, 1975 ratifying different International Covenants on human rights, disarmament and preventing and suppressing actions that may result into conflicts among peoples and countries and published them in the Official Gazette of the Republic of Rwanda, without, however, providing for special sanctions for these crimes until the time when they were committed ;

Considering, consequently, that prosecutions must be based on the penal code of Rwanda ;

Considering the necessity to eradicate for ever the culture of impunity in order to achieve justice and reconciliation in Rwanda, and thus to adopt provisions enabling rapid prosecutions and trials of perpetrators and accomplices of genocide, not only with the aim of providing punishment, but also reconstituting the Rwandean Society that had been destroyed by bad leaders who incited the population into exterminating part of the Society;

Considering the necessity for the Rwandan Society to find by itself, solutions to the genocide problems and its consequences ;

Considering that it is important to provide for penalties allowing convicted persons to amend themselves and to favour their reintegration into the Rwandan Society without jeopardizing the people's normal life ;

ADOPTS :

TITLE ONE : OFFENCES UNDER THE APPLICABILITY OF THIS ORGANIC LAW

Article one :

This organic law establishes organization, competence and functioning of Gacaca courts charged with prosecuting and trying the perpetrators of the crime of genocide and crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, or other crimes provided for in the penal code of Rwanda, but according to the declarations from the Public Prosecution or testimonies against the defendant, as well as the defendant's confessions in relation to criminal acts carried out with the intention of committing genocide or crimes against humanity.

Article 2 :

The persons or their accomplices prosecuted for their participation in criminal acts that put them in categories 2 and 3, as defined by article 51 of this organic law, are answerable to Gacaca Jurisdictions referred to in Title II of this organic law. Gacaca courts apply the provisions of this organic law.

Persons who, by the virtue of acts comitted, rank in the first category, as defined in Article 51 of this organic law, are tried before to ordinary courts which apply the common law content and procedure rules subject to exceptions provided for by this organic law.

As regards the subject of the action, only provisions of this organic law prevail.

Persons referred to in the preceding paragraphs, are tried before the courts defined in those paragraphs, even if their co-defendants are prosecuted by courts different from theirs. In that case, their co-defendants can only be summoned to testify in that trial.

TITLE II : SETTING UP, ORGANIZATION AND COMPETENCE FOR GACACA COURTS AND RELATIONSHIP WITH OTHER INSTITUTIONS

CHAPTER ONE : SETTING UP AND ORGANISING GACACA COURTS

SECTION ONE : SETTING UP AND JURISDICTION

Article 3 :

It is hereby set up the Gacaca Court of the Cell in each Cell, the Gacaca Court of the Sector and the Gacaca Court of Appeal in each Sector of the Republic of Rwanda. These courts are in charge of putting on trial, within the limits established by this organic law, the offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity committed between October 1, 1990 and December 31, 1994.

Article 4 :

Without prejudice to provisions of paragraphs two and three of article 6 of this organic law:

- 1° the jurisdiction for the Gacaca Court of the Cell is the Cell ;
- 2° the jurisdiction for the Gacaca Court of the Sector is the Sector ;
- 3° the jurisdiction for the Gacaca Court of Appeal is the Sector.

SECTION II : ORGANS OF GACACA COURTS

Sub-section one : General Provisions

Article 5 :

The Gacaca Court of the Cell is made up of a General Assembly, a Seat for the Gacaca Court and a Coordination Committee.

The Gacaca Court of the Sector, as well as the Gacaca Court of Appeal are made up with a Sector General Assembly, a Seat for the Gacaca Court and a Coordination Committee.

The competent instance which has the powers to appoint the Seat members or the competent one to appoint the members of the Coordination Committee, is also competent for their replacement.

Sub-section 2 : The General Assembly

Article 6 :

The General Assembly for the Gacaca Court of the Cell is composed of all the Cell's residents aged 18 years and above.

When it appears that within a given Cell, the number of inhabitants aged 18 years or above is less than two hundred (200), that Cell can be merged with another Cell of the same Sector, to make one Gacaca Court of the Cell. The same applies when it appears that the number of upright persons defined in Article 8 of this organic law, is not reached. The merged Cells proceed to new elections for appointing upright persons.

In case the merged Cells fail to meet the required number of upright persons, and there are no other Cells in that Sector, these Cells are merged with the Cell from the neighbouring Sector. The Sector to which the merged Cells formerly belonged is, in its turn, merged with the Sector for the cell with which those cells were merged.

The decision of putting the Cell in the jurisdiction of the Gacaca Court from another Cell, is taken by the National Service in charge of the follow up, supervision and coordination of the activities of Gacaca Courts, on its own initiative or on request of the Mayor of the District, Town, Municipality or City, with a copy to the Prefect of the Province or the Mayor of the City of Kigali.

Article 7 :

The General Assembly for the Sector is composed of the members of the following organs :

- 1° The Seats for the Gacaca Court of the Cells constituting that sector ;
- 2° The Seat for the Gacaca Court of the Sector ;
- 3° The Seat for the Gacaca Court of Appeal.

Sub-section 3 : The Seat for the Gacaca Court

Article 8 :

Each Seat of the Gacaca Court is made up with nine (9) persons of integrity and 5 deputies.

Article 9 :

Before exercising his or her duties, every member of the Seat for the Gacaca Court shall take the following oath :

"I,.....,solemnly swear to the Nation that I shall :

1° diligently fulfill the responsibilities entrusted to me ;

2° remain loyal to the Republic of Rwanda ;

3° observe the Constitution and the other laws ;

4° work for the consolidation of national unity ;

5° conscientiously fulfill my duties of representing the Rwandan people without any discrimination whatsoever ;

6° never use the powers conferred on me for personal ends ;

7° promote respect for the freedoms and fundamental rights of human being and safeguard the interests of the Rwandan people.

Should I fail to honour this oath, may I face the rigours of the law. So help me God."

Article 10 :

A member of the Seat for the Gacaca Court cannot judge or decide on a case in which he or she is a party or is prosecuted :

1° his or her spouse ;

2° his or her parent, grandfather and grandmother, relatives, children and grandchildren or those of his or her spouse ;

3° his or her uncles, aunts and maternal or paternal cousins ;

4° the person with whom it was already existing a serious enmity ;

5° the person with whom he or she has deep friendship relations ;

6° the person for whom he or she is guardian ;

7° any other relation considered incompatible with the honest person's independence.

In one of these hypotheses, the member of the Seat concerned shall decline to act in the case. Failure to do so, any person who knows about the existence of one of these causes informs, before the plea as to the content, the Seat which decides all matters ceasing.

However, the concerned person so objected to is admitted to testify for or against the prosecution.

Sub-section 4 : The Coordination Committee

Article 11 :

Members of the Seat for a Gacaca Court elect among themselves, with a simple majority, the Coordination Committee made up with a President, a first Vice-President, a second Vice-President and two secretaries, all of them must know how to read and write Kinyarwanda.

The members of the Coordination Committee are elected for a one (1) year mandate which may be renewed.

The secretaries of Gacaca Courts shall be responsible for report making and assume the functions of secretaries for Gacaca Courts.

Article 12 :

The Coordination Committee shall carry out the following functions :

- 1° to convene, preside over meetings and coordinate activities of the Seat for the Gacaca Court ;
- 2° to register complaints, testimonies and evidences given by the population ;
- 3° to receive files for the accused answerable to Gacaca Court ;
- 4° to register appeals filed against judgements passed by Gacaca Courts ;
- 5° to forward to the Gacaca Courts of Appeal, files of judgements appealed against ;
- 6° to register decisions made by organs of the Gacaca Court ;
- 7° to collaborate with other institutions in implementing decisions made by the Gacaca Court.

SECTION III : MEMBERS OF THE ORGANS FOR GACACA COURTS

Article 13 :

The General Assembly for the Gacaca Court of the Cell elect, within itself, nine (9) persons of integrity constituting the Seat and five (5) deputies.

The General Assembly for the Sector elect, within itself, nine (9) persons of integrity to make up the Seat for the Gacaca Court of Appeal and their five (5) deputies, as well as nine (9) persons of integrity making up the Seat for the Gacaca Court of the Sector and their five (5) deputies.

Elections of persons of integrity for Gacaca Courts shall be organised and conducted by the National Electoral Commission.

A presidential decree determines the necessary instructions for elections of members of the organs for Gacaca Courts.

Article 14 :

Members of organs for Gacaca Courts are Rwandans of integrity elected by General Assemblies for their Cells of residence.

Is a person of integrity, any Rwandan meeting the following conditions :

- 1° not to have participated in genocide ;
- 2° to be free from the spirit of sectarianism ;
- 3° not to have been sentenced to a penalty of at least six (6) months of imprisonment ;
- 4° to be of high morals and conduct ;
- 5° to be truthful ;
- 6° to be honest;
- 7° to be characterised by a spirit of speech sharing.

Any person of integrity who is at least 21 years old and meeting all the conditions required by this organic law, can be elected a member of the organ for a Gacaca Court without any discrimination, such that based on sex, origin, religion, opinion or social position.

Article 15 :

Cannot be elected member of the Seat for a Gacaca Court :

- 1° the person exercising a political activity ;
- 2° the person in charge of centralised or decentralised Government administration ;
- 3° the soldier or the policeman who is still in active service ;
- 4° the career magistrate ;
- 5° the member of the leadership for a political party.

This ineligibility, however, is waived when the person's resignation from his or her position is confirmed.

Leaders referred to in the second point, first paragraph of this article, are the Prefect of the Province, the Mayor of the City of Kigali, other members of the Executive Committee of the District, Town, Municipality or Kigali City and members of political and administrative committee at the level of the Sector and Cell.

Cannot elect or be elected as a person of integrity, anybody who appears on the list of genocide suspects. However, those who committed offences against property only can elect.

Article 16 :

Any person elected as a member of the organs for Gacaca Courts shall be replaced for one of the following reasons :

- 1° to be absent from the meeting sessions of the organs of Gacaca Courts for three (3) successive times without giving any convincing reasons ;
- 2° to be convicted of a crime punishable by a sentence of at least a six (6) months imprisonment ;
- 3° prompt sectarianism ;
- 4° to exercise one of the activities provided for in article 15 of this organic law or occupying a position which is likely to impede participation in the sessions of the organs of Gacaca Courts ;
- 5° to have a serious disease likely to prevent him or her from participating in the sessions for the organs of Gacaca Courts ;
- 6° to do any act incompatible with the quality of a person of integrity ;
- 7° resignation for personal reasons ;
- 8° death.

The decision to dismiss a member of the organs of Gacaca Courts who has been absent from their sessions for three (3) successive times without convincing reasons, has instigated sectarianism or has done an act incompatible with the quality of a person of integrity, is made in writing, by the members of the Seat for the Gacaca Court, after consultations with the General assembly of the home Cell. The member so dismissed is subject to an official warning before the General Assembly and cannot be elected again as a person of integrity.

Other reasons for replacement referred to in this article, are ascertained by that organ of the Gacaca Court.

SECTION IV : FUNCTIONING OF THE ORGANS OF GACACA COURTS

Article 17 :

The General Assembly for the Gacaca Court of the Cell holds an ordinary meeting once a week and an evaluation meeting once every three months and an extraordinary meeting anytime deemed necessary.

It is convened and presided over by the President of the Coordination Committee, on his own initiative or on the request of at least one third (1/3) of the members of the Seat for the Gacaca Court.

When the President has a legitimate reason or refuses to convene the General Assembly, the latter is convened by one of his or her deputies.

Article 18 :

The General Assembly of the Gacaca Court of the Cell only meets legitimately if at least one hundred (100) members are present.

Article 19 :

The General Assembly of the Sector shall meet once every three months in its ordinary sessions, and any time in its extraordinary session if need be.

It is convened and presided over by the President of the GACACA Court of Appeal, on its own initiative or on the request of one fourth (1/4) of its members. The President of the Gacaca Court of the Sector becomes the Vice-President.

When the President and the Vice-President have legitimate reasons or refuse to convene the General Assembly, the latter is convened by the elder person of integrity on the request of one fourth (1/4) of its members. The present persons of integrity choose, among themselves, the President.

Article 20:

The General Assembly of the Sector meets legitimately if at least two thirds (2/3) of its members are present.

Article 21 :

Hearings for Gacaca Courts are public, except when there is a hearing in camera decided by the Gacaca Court, or on the request of any interested person and decided in a pronounced judgement for reasons of public order or good morals.

The decisions and deliberations of judges are made in secret.

Article 22 :

In the Gacaca Court of the Cell, the day and time for meetings are fixed by the General Assembly. In other Gacaca Courts, the day and time are determined by the Seat members of the Court and communicated to the population.

Article 23 :

The Seat for the Gacaca Court can meet legitimately if at least seven (7) of its members are present.

When the quorum is not reached due to absences of members, the meeting is postponed.

When the quorum is not reached due to an absolute inavailability of the members for various reasons, it is completed by the deputies.

If the quorum is not reached, following objection or competence disclaimer from some of the Seat members, it is completed by their deputies until the last decision or the closure of hearings.

When all the Seat members are objected to or disclaim competence, the help of persons of integrity from the nearest Gacaca Court having the same competence is requested until the decision is taken or the closure of hearings.

This cannot withhold those persons of integrity from elsewhere to carry on their duties in their usual Court. The objected Seat, disclaiming Seat or any other person who is interested in the case, immediately informs, the National Service in charge of the follow up, supervision and coordination of activities of Gacaca Courts in order to decide on the Gacaca Court from which the persons of integrity can be borrowed.

Article 24:

The Seat for a Gacaca Court shall decide by consensus, and failing this, it decides with the absolute majority of its members.

If simple majority is not reached, it is proceeded to a new vote; each member of the Seat for the Gacaca Court having, however, to choose between the two positions which previously obtained more votes.

Article 25 :

Judgements must be motivated. They are signed or marked with a fingerprint by all members of the Court who have seated in the proceedings and ruled on them.

Article 26 :

Whenever need be, Gacaca Courts seek assistance from legal experts appointed by the National Service in charge of the follow up, supervision and coordination the activities of Gacaca Courts.

Article 27 :

The Coordination Committee of the Gacaca Court meets as often as necessary, convened by its President, on his or her initiative or on request of at least two (2) of its members.

When the President has a legitimate motive for not summoning the Coordination Committee, the latter is summoned by one of his deputies.

Article 28 :

To sit legitimately , the Coordination Committee shall bring together at least three (3) of its members.

Article 29 :

Every Rwandan citizen has the duty to participate in the Gacaca courts activities.

Any person who omits or refuses to testify on what he or she has seen or on what he or knows, as well as the one who makes a slanderous denunciation, shall be prosecuted by the Gacaca Court which makes the statement of it.

He or she incurs a prison sentence from three (3) months to six (6) months. In case of repeat offence, the defendant may incur a prison sentence from six months (6) to one (1) year.

Is considered as refusing to testify on what he or she has seen or known, any person who apparently knew something on a given matter denounced by others in his or her presence, without expressing his or her own opinion.

Is considered as refusing to testify :

1° Anyone who, once summoned to testify before the Court after knowing that he or she is holder of a testimony, refuses to declare by avoiding to speak or deliberately evading the question put to him or her;

2° Anyone who, once summoned by the Court and does not appear deliberately without reasons, avoiding to be questioned in as much as the summons is clearly notified to him or her.

Is considered as a perjurer, anyone who gives a testimony ascertaining that he or she is telling only the truth and holds evidences for that, takes an oath and signs it ; but later on it appears to be false and done on purpose.

The perjury is prosecuted during the very hearing of the matter in which the prosecuted person has given the testimony, if it is discovered that the person did it or purpose.

Article 30:

Anyone who exercises pressures, attempts to exercise pressures or threatens the witnesses or the Seat members of the Gacaca Court shall incur a prison sentence from three (3) months to one (1) year. In case of repeat offence, the defendant risks a prison penalty from six (6) months to two (2) years.

Is regarded as an act of exercising pressures on a Court, anything aiming at coercing the Seat into doing against its will, translated into actions, words or a behaviour threatening the Seat, and clearly meaning that if the latter fails to comply with, some of its members or the entire Seat may face dangerous consequences. However, when the pressure is performed, provisions of the penal code of criminal procedure are applied by ordinary courts.

Is considered as an attempt to exercise pressures on a Court, any behaviour translated into words or acts, showing that there has been an attempt to coerce a Court into taking a decision in a way or another.

Is regarded as an act of threat on the Court or witnesses, words and actions threatening the witnesses or the Seat members of a Gacaca Court, aiming at winning acceptance for his own wish at all costs.

Are considered as threatening the Court or the witnesses, words or actions clearly meant to threaten the witnesses or the Seat members for a Gacaca Court, with the intention of winning acceptance for his or her wish.

Article 31 :

Judgements given and passed according to articles 29 and 30 of this organic law, may be subjected to opposition or appeal in conformity with the provided for in this organic law.

Article 32 :

The Seat for the Gacaca Court taking cognisance of offences stated in articles 29 and 30, decides all matters ceasing and retires to deliberate on whether it is an offence to be prosecuted according to these articles. When the prosecution of the offence is confirmed, the Seat announces the day of the hearing, notifies it to the defendant, and records it in the notebook of activities before carrying on the Court's activities.

When an offence is committed outside the Court, the plaintiff can file his or her complaint in a written form or during the General Assembly. When he or she declares before the General Assembly, the case is registered and put on the agenda for the next meeting.

In case it is notified to the President, he/she hands it to the secretary who records it in the notebook of activities, mentioning the plaintiff, motive, date of submission and the date of reception from the President. After recording, the President informs the General Assembly, and they decide on the date of examining the complaint.

On the hearing day, the President checks if the required number of persons of integrity, the accused and witnesses are present; their identities are registered, and after, reminds the provisions of the law, states the accusation and gives the floor to the defendant for presenting his or her defence and witnesses.

After their declarations, the President gives the floor to the witnesses for prosecution and any other interested person who wants to say something in the General Assembly, asks the accused to react to it, afterwards the Seat members retire for deliberations. The judgement is recorded in the notebook of activities and bears the signatures of all Seat members.

When the Seat takes an imprisonment decision, it fills out an arrest warrant which is forwarded to the nearest security organ or the representative of the National Service in charge of the follow up Gacaca Courts' activities for handing it over to the organs charged with arresting and detaining.

Detention pending trial is forbidden for the prosecuted persons whose offences are stated in articles 29 and 30 of this organic law, apart from persons referred to in article 30 when they are prosecuted by the public prosecution.

SECTION V : THE DUTIES OF GACACA COURTS

Sub-section one : The duties for the organs of the Gacaca Court of the Cell

Article 33 :

The General Assembly of the Gacaca Court of the Cell exercises the following attributions :

- 1° electing Seat members of the Gacaca Court of the Cell and their deputies ;
- 2° attending the activities of the Gacaca Court of the cell for the non members of the seat and take the floor only upon request ;
- 3° assisting the seat of Gacaca Court in the establishment of a list of persons
 - a. who reside in the cell;
 - b. who resided in the cell before the genocide, locations they kept shifting to and routes they took ;
 - c. killed in their Cell of residence ;
 - d. killed outside their Cell of residence ;
 - e. killed in the cell while they were not residing in it;
 - f. victimized and their damaged property ;
 - g. alleged authors of the offences referred to in this organic law.
- 4° presenting evidences or testimonies on all persons suspected of having committed the crime of genocide and on others who took part ;
- 5° examining and adopting activity report established by the Gacaca Court.

All residents of the Cell shall tell the facts of events which took place, especially in their home villages and give evidence, denounce the authors and identify the victims .

Article 34 :

The Seat for the Gacaca Court of the Cell exercises the following attributions :

- 1° with the participation of the General Assembly, to make up a list of persons :
 - a. who reside in the cell;
 - b. who were residing in the Cell before the genocide, locations where they kept shifting to and routes they took

- c. killed in their Cell of residence ;
 - d. killed outside their Cell of residence ;
 - e. killed in the cell while they were not residing in it;
 - f. victimized and their damaged property ;
 - g. who took part in the offences referred to in this organic law.
- 2° to receive confessions, guilt plea, repentance and apologies from the persons who participated in genocide ;
- 3° to bring together the files forwarded by the Public Prosecution ;
- 4° to receive evidences and testimonies and other information concerning how genocide was planned and put into execution ;
- 5° to investigate testimonies ;
- 6° to categorize the accused as per the provisions of this organic law;
- 7° to put on trial and judge cases for the accused whose crimes classify them in the third category ;
- 8° to give a ruling on objection to Seat members for the Gacaca Court of the Cell ;
- 9° to forward to the Gacaca Court of the Sector, the files of the defendants classified in the second category ;
- 10° to forward to the Public Prosecution, the files for the defendants classified in the first category;
- 11° to elect members of the Coordination Committee.

A victim referred to in point 1°-f is anybody killed, hunted to be killed but survived, suffered acts of torture against his or her sexual parts, suffered rape, injured or victim of any other form of harassment, plundered, and whose house and property were destroyed because of his or her ethnic background or opinion against the genocide ideology.

Sub-section 2 : The duties for the Gacaca Court of the Sector and the

Gacaca Court of Appeal

Article 35:

The general Assembly for the Sector has the following attributions:

- 1° to supervise the functioning of all Gacaca Courts in the Sector, without meddling in their ways of conducting proceedings ;
- 2° to replace persons of integrity for the Gacaca Court of the Sector and the Gacaca Court of Appeal ;
- 3° to receive and solve problems of the functioning of Gacaca Courts, not related to proceedings;
- 4° to report to the National Service in charge of the following up, supervision and coordination of the activities of Gacaca Courts, and provide advice to it.

Article 36 :

The Seat for the Gacaca Court of the Sector exercises the following remit :

- 1° making investigations, if necessary, on testimonies given ;
- 2° receiving confessions, guilt plea, repentance and apologies from genocide perpetrators;
- 3° taking decisions relating to objections to the Seat members of the Gacaca Court;
- 4° putting on trial and ruling on cases falling in its competence according to this organic law, after making sure that the accused forwarded to it, have been categorized in conformity with the alleged offences, and those found in the first category are forwarded to the Public Prosecution.;
- 5° examining appeals against judgements passed by Gacaca Court of the Cell ;
- 6° electing members of the Coordination Committee.

Article 37 :

The Seat for the Gacaca Court of Appeal carries out the following attributions:

- 1° making investigations, if necessary, on testimonies given ;
- 2° taking decisions relating to objections to the Seat members of the Gacaca Court ;
- 3° putting on trial and ruling on cases falling in its competence according to this organic law, after making sure that the accused forwarded to it have been categorized in conformity with their offences, and those found in the first category are forwarded to the Public Prosecution ;

- 4° examining appeals against judgements passed by the Gacaca Court of the Sector ;
- 5° electing members of the Coordination Committee.

Article 38 :

As regards offences relating to rape or acts of torture against sexual parts, the victim chooses among the Seat members for the Gacaca Court of the Cell, one or more to whom she submits her complaint or does it in writing.

In case of mistrust in the Seat members, she submits it to the organs of investigations or the Public Prosecution.

In case of death or incapacity of the victim, the complaint shall be secretly lodged by any interested party in the manner provided for by the paragraph one of this article.

The person of integrity entrusted with such a complaint, forwards it secretly to the Public Prosecution for further investigations.

It is prohibited to publicly confess such an offence. No body is permitted to publicly sue another party. All formalities of the proceedings of the that offence shall be conducted in camera.

CHAPTER II : THE COMPETENCE OF GACACA COURTS

Article 39:

Gacaca Courts have competences similar to those of ordinary courts, to try the accused persons, on the basis of testimonies against or for, and other evidences that may be provided.

They may in particular :

- 1° summon any person to appear in a trial ;
- 2° order and carry out a search of or to the defendant's. This search must, however, respect the defendant's private property and basic human rights ;
- 3° take temporary protective measures against the property of those accused of genocide crimes;
- 4° pronounce sentences and order the convicted person to compensate ;
- 5° order the withdrawal of the distraint for the acquitted person's property;
- 6° prosecute and punish troublemakers in the court ;
- 7° summon, if necessary, the Public Prosecution to give explanatory information on files it has investigated on;
- 8° issue summons to the alleged authors of offences and order detention or release on parole, if necessary.

Article 40 :

The National Service in charge of the follow up, supervision and coordination of the activities of Gacaca Courts, determines, on its own initiative or on the request of the Seat for the Gacaca Court concerned, or any person suffering encroachment, by means of regulations, the ways to rule on disputes relating to competences of Gacaca Courts and follows up its implementation.

SECTION ONE : RATIONAE MATERIAE

Sub-section one : The Gacaca Court of the Cell

Article 41 :

The Gacaca Court of the Cell deals at the first and last resort, with offences relating only to property. It deals also with the objection formed against the sentence it has pronounced in the absence of the accused authors.

The Gacaca Court of the Cell proceeds to the categorisation of alleged authors for offences defined in articles one and 51 of this organic law.

Sub-section 2 : The Gacaca Court of the Sector

Article 42 :

The Gacaca Court of the Sector deals at the first level, with defendants whose offences classify into the second category and opposition made against sentences pronounced in the absence of the accused authors.

It deals also with appeal formed against judgements pronounced for offences provided for in articles 29 and 30 of this organic law and other decisions taken by the Gacaca Court of the Cell.

Sub-section 3 : The Gacaca Court of Appeal

Article 43 :

The Gacaca Court of Appeal deals with appeal formed against sentences pronounced at the first level by the Gacaca Court of the Sector.

In addition, it deals with objection formed against sentences pronounced in the absence of the accused authors.

SECTION II : RATIONAE LOCI

Article 44 :

Is competent to deal with an offence, the Gacaca Court of the area where it has been committed.

Persons who have committed offences in different places, are tried before to the competent Courts, in conformity with the provisions provided for in the preceding paragraph of this article.

Article 45 :

When it appears in the file to communicate to the Gacaca Court in conformity with article 47 of this organic law, that the defendant has committed offences in different places, the Public Prosecution forwards it to each Gacaca Court of the Cell of where crimes were committed.

CHAPTER III : RELATIONSHIP BETWEEN GACACA COURTS AND OTHER INSTITUTIONS

SECTION ONE : RELATIONSHIP BETWEEN THE PUBLIC PROSECUTION AND GACACA COURTS

Article 46 :

The organs of the Public Prosecution shall proceed to their mission of receiving denunciations and complaints, and investigating on offences referred to in this organic law.

However, before beginning such investigation, they will have to make sure that the Gacaca Court has not yet tried or has not begun to examine these cases so as to avoid unnecessary task.

The files investigated by the Public Prosecution in conformity with the first paragraph of this article, are forwarded to the competent Gacaca Court of the Cell.

Article 47 :

The files investigated by the Public prosecution, but which were not yet forwarded to competent Courts by March 15, 2001, shall be forwarded to the Gacaca Court of the area where each crime was committed for the categorisation of defendants.

The Public prosecution carry on communicating to Gacaca Courts of the Cell or to the Court called to recognisance of the case, evidences collected against prosecuted persons in the files it has investigated.

When the Gacaca Court of the Cell which has made the categorization, has already forwarded the file to the competent Court to hear the case before it receives the prosecution file, the concerned Public Prosecution forwards the evidences collected to the Gacaca Court of the Cell and and its copy to the competent Gacaca Court which has competence to hear it.

In case it is clear that in the file that the accused committed the offences of rape or sex related crimes, the prosecution shall not refer the file to the Gacaca Court of the Cell.

Article 48 :

The Prosecutor General of the Republic supervises the organs of the Public Prosecution in proceedings referred to in this organic law.

SECTION II : RELATIONSHIP BETWEEN ADMINISTRATIVE ORGANS AND GACACA COURTS

Article 49 :

Leaders of administrative organs in which Gacaca Court function shall provide them with premises in which they shall perform their duties, as well as sensitize the population for their active participation. They exercise a steady monitoring of the functioning of Gacaca Courts and provide them with necessary materials, in collaboration with the National Service in charge of follow up, supervision and coordination of the activities of Gacaca Courts.

SECTION III : RELATIONSHIP BETWEEN THE GACACA COURTS AND THE NATIONAL SERVICE CHARGED WITH THE FOLLOW UP, SUPERVISION AND COORDINATION OF ACTIVITIES OF GACACA COURTS

Article 50 :

The National Service in charge of follow up, supervision and coordination of the activities of Gacaca Courts, follows up, supervises and coordinates Gacaca Courts'activities in the country.

It also issues rules and regulations relating to the smooth running of Gacaca Courts, as well as the conduct of persons of integrity, without prejudice to the Gacaca Courts'ways of trying.

TITLE III : PROSECUTION OF OFFENCES AND PROCEEDINGS CHAPTER ONE : PROSECUTED PERSONS

Article 51 :

Following acts of participation in offences referred to in article one of this organic law, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, the accused can be classified in one of the following categories:

First Category :

- 1° The person whose criminal acts or criminal participation place among planners, organisers, incitators, supervisors and ringleaders of the genocide or crimes against humanity, together with his or her accomplices;
- 2° The person who, at that time, was in the organs of leadership, at the national level, at the level of Prefecture, Sub-prefecture, Commune, in political parties, army, gendarmerie, communal police, religious denominations or in militia, has committed these offences or encouraged other people to commit them, together with his or her accomplices;
- 3° The well known murderer who distinguished himself or herself in the location where he or she lived or wherever he or she passed, because of the zeal which characterized him or her in killings or excessive wickedness with which they were carried out, together with his or her accomplices ;
- 4° The person who committed acts of torture against others, even though they did not result into death, together with his or her accomplices ;
- 5° The person who committed acts of rape or acts of torture against sexual organs, together with his or her accomplices ;
- 6° The person who committed dehumanising acts on the dead body, together with his or her accomplices.

The Prosecutor General of the Republic publishes, at least twice a year, a list of persons classified in the first category, forwarded by Gacaca Courts of the Cell.

2 nd Category :

- 1° The person whose criminal acts or criminal participation place among killers or who committed acts of serious attacks against others, causing death, together with his or her accomplices ;
- 2° The person who injured or committed other acts of serious attacks with the intention to kill them, but who did not attain his or her objective, together with his or her accomplices ;
- 3° The person who committed or aided to commit other offences persons, without the intention to kill them, together with his or her accomplices.

3 rd Category :

The person who only committed offences against property.

However, if the author of the offence and the victim have agreed on their own, or before the public authority or witnesses for an amicable settlement, he or she cannot be prosecuted.

Article 52 :

The person in the position of authority at the level of the Sector and Cell, at the time of genocide, are classified in the category corresponding to offences they have committed, but their positions of leadership exposes them to the most severe penalty within the same category.

Article 53 :

For the implementation of this organic law, the accomplice is the person who has, by any means, provided assistance to commit offences with persons referred to in article 51 of this organic law.

The fact that any of the acts aimed at by this organic law has been committed by a subordinate, does not free his or her superior from his or her criminal responsibility if he or she knew or could have known that his or her subordinate was getting ready to commit this act or had done it, and that the superior has not taken necessary and reasonable measures to punish the authors or prevent that the mentioned act be not committed when he or she had means.

CHAPTER II : PROCEDURE OF CONFESSIONS, GUILT PLEA, REPENTANCE AND APOLOGIES

SECTION ONE : ACCEPTANCE OF CONFESSIONS, GUILT PLEA, REPENTANCE AND APOLOGIES AND CONDITIONS REQUIRED

Article 54 :

Any person who has committed offences aimed at in article one of this organic law has right to have recourse to the procedure of confessions, guilt plea, repentance and apologies.

Apologies shall be made publicly to the victims in case they are still alive and to the Rwandan Society.

To be accepted as confessions, guilt plea, repentance and apologies, the defendant must :

- 1° give a detailed description of the confessed offence, how he or she carried it out and where, when he or she committed it, witnesses to the facts, persons victimized and where he or she threw their dead bodies and damage caused ;
- 2° reveal the co-authors, accomplices and any other information useful to the exercise of the public action ;
- 3° apologise for the offences that he or she has committed.

Article 55 :

Genocide perpetrators coming under the first category who have had recourse to the procedure of confessions, guilt plea, repentance and apologies for their offences before their names appear on the list drawn up by the Gacaca Court of the Cell, shall enjoy commutation of penalties in the way provided for by this organic law.

Article 56 :

Shall enjoy commutation of penalties in the way provided for by this organic law, persons in the 2nd category who :

- 1° confesses , pleads guilty, repents, apologises before the Gacaca Court of the Cell draws up a list of authors of genocide ;
- 2° already appearing on this list, have had recourse to the procedure of confessions, guilt plea, repentance and apologies after publication of the list of authors of genocide.

Article 57 :

If it is found out subsequently offences that a person has not confessed, he or she is prosecuted, at any time, for these offences and shall be classified in the category in which the committed offences place him or her, and is punishable by the maximum penalty provided for this category.

SECTION II: PROCEDURE OF CONFESSIONS, GUILT PLEA, REPENTANCE AND APOLOGIES

Article 58 :

The confessions, guilt plea, repentance and apologies are done before the Seat of the Gacaca Court, before the Officer for the criminal investigation or the Officer for the Public Prosecution in charge of investigating the case, in accordance with article 46 of this organic law.

The Seat for the Gacaca Court, the Officer for the criminal investigation or the Officer for the Public Prosecution in charge of investigating the case, must inform the defendant of his or her right and benefits from the confessions, guilt plea, repentance and apologies procedure.

Sub-section one : Procedure of confessions, guilt plea, repentance and apologies before the officer of the criminal investigation or before the officer of the public prosecution

Article 59 :

For files which are not yet forwarded to the Gacaca Courts of the Cells, the criminal investigation Department or the public prosecution receives the confessions, guilt plea, repentance and apologies. The conclusions from confessions, guilt plea, repentance and apologies shall be received and transcribed by an Officer of the criminal investigation or by the Public Prosecutor. If confessions are forwarded in writing, the Officer of the criminal investigation or the Public Prosecution asks the petitioner to endorse it.

The petitioner signs or marks with a fingerprint the minute containing the confessions, guilt plea, repentance and apologies and confirms what has been approved, as well as the minute containing confessions, if there is any, before the Officer for the criminal investigation or the Public Prosecutor who also endorses them.

Article 60 :

If the Public Prosecutor finds that the confessions, guilt plea, repentance and apologies are in conformity with the required conditions, he or she concludes the file by establishing a note of investigation containing the petitioner's declarations and forwards it to the competent Gacaca Court of the Cell.

In case he or she finds that the confessions, guilt plea, repentance and apologies do not meet conditions required, or that the investigation has revealed that the petitioner's confessions, guilt plea, repentance and apologies are false, he or she states in an explanatory note the elements missing, concludes the file, and forwards it to the competent Gacaca Court of the Cell.

The Gacaca Court of the Cell, after checking if the confessions, guilt plea, repentance and apologies done before the Officer for the criminal investigation or the Public Prosecutor are complete, accepts or rejects them.

Article 61 :

The minutes containing confessions, guilt plea, repentance and apologies established by the Public Prosecutor or the officer for the criminal investigation or in conformity with articles 59 and 60 of this organic law, are forwarded

to the Gacaca Court of the Cell of where the offence was committed, and read publicly, in case the petitioner has reason beyond control preventing him or her to appear and apologise in public.

Sub-section 2 : Procedure of confessions, guilt plea, repentance and apologies before Gacaca Courts

Article 62 :

The persons who committed crimes of genocide can have recourse to the confessions, guilt plea, repentance and apologies for the committed offences before the Seat of the Gacaca Court.

Without prejudice to the second paragraph of article 54 of this organic law, petitioners of confessions, guilt plea, repentance and apologies shall do it orally during the floor given to them, or by means of written declarations bearing his or her signature or fingerprint.

Article 63 :

The confessions, guilt plea, repentance and apologies are subject to the minute established by the secretary of the Gacaca Court and signed or marked with a fingerprint by the defendant and members of the Court Seat.

The Seat for the Gacaca Court checks if the confessions, guilt plea, repentance and apologies fulfill conditions required and if the petitioner's declarations are true.

CHAPTER III : HEARING AND JUDGEMENT

SECTION ONE : HEARING AND JUDGEMENT BEFORE GACACA COURTS OF THE SECTOR AND GACACA COURTS OF APPEAL

Article 64 :

In case of confirmed confessions, guilt plea, repentance and apologies, the hearing proceeds as follows :

- 1° the President of the session calls the case and invites defendants to the bar ;
- 2° each defendant establishes his or her identity ;
- 3° the President of the session requests the plaintiff's identity ;
- 4° the Court secretary makes known to the defendant every charge against him or her, and reads the minute of the defendant's confessions ;
- 5° the President of the session asks each defendant to comment on accusations ;
- 6° any interested person takes the floor to testify in favour or against the defendant ; responds to questions put to him or her. Every person taking the floor to testify on which he or she knows or witnessed, takes oath to tell the truth by raising his or her right arm, saying : "I take God as my witness to tell the truth" ;
- 7° the plaintiff describes all the offences suffered and how they were committed, if he or she has knowledge of them ;
- 8° if the defendant is present, responds to the plaintiff's declarations ;
- 9° the Seat for the Gacaca Court establishes a list of the victims and offences each of them suffered, the defendant is given floor to respond ;
- 10° the Court secretary reads the statement of hearing, the Court checks the conformity of its content with the declarations and, if need be, the statement of hearing is corrected ;
- 11° the Seat asks the plaintiff and the defendant if they have additional information ;
- 12° the parties to the trial and all the others who took floor during the hearing, together with members of the Seat put their signatures or fingerprints on the statement of hearing containing the defendant's confessions ;
- 13° the hearing is declared closed, unless the Seat deems it necessary to postpone it so as to check certain issues.

Article 65 :

For files which do not contain confessions, guilt plea repentance and apologies or when the Gacaca Court has rejected them, the hearing proceeds as follows :

- 1° the President of the session calls the case and invites defendants to the bar ;

- 2° each defendant establishes his or her identity ;
- 3° the President asks the plaintiff his or her identity ;
- 4° the secretary of the court makes known to the defendant every charge against him or her ;
- 5° the President of the Gacaca Court reads out to the defendants, articles 54, 55 and 57 of this organic law so that they understand the confession, guilt plea, repentance and apologies procedure, and asks them if they want to use it.

The interested persons in confessing, guilt pleading, repenting and apologising, are asked to do it there and then, the hearing proceeds in the order provided for, for those who have confessed, pleaded guilty, repented and apologised.

For those who do not want to confess, plead guilt, repent and apologise, the hearing proceeds in the following way :

- a. the President of the session gives the summary of the nature of the case and reads the provided evidences establishing the defendant's guilt ;
- b. the President of the session asks each defendant to give his or her defence ;
- c. the Court hears witnesses for or against prosecuted persons, if need be, hears evidences from the Public Prosecution if it is summoned to the trial. Every person taking the floor to testify on what he or she knows or witnessed swears to tell the truth by raising the right hand up and saying: " I take God as my witness to tell the truth."
- d. the defendant gives his or her defence ;
- e. any interested person, takes the floor and the defendant answers to questions put to him or her ;
- f. the Seat of the Gacaca Court establishes a list of the victims and offences that each of them suffered; the defendant is given floor to respond ;
- g. the secretary of the Court reads the statement of hearing ; the Court checks the conformity of its content with the declarations and, if need be, the statement of hearing is corrected ;
- h. the Seat asks the plaintiff and the defendant if they have additional information ;
- i. the parties to the trial and all the others who took floor during the hearing, together with the members of the Seat, put their signatures or fingerprints on the statement of hearing ;
- j. the hearing is declared closed, unless the Seat deems it necessary to postpone it so as to check certain issues

Article 66 :

For files of defendants with neither known address nor residence in Rwanda referred to in article 98 of this organic law, the hearing shall proceed as follows :

- 1° the President of the session calls the case and invites the defendants to the bar.
- 2° if he or she finds that they are present, the hearing proceeds in conformity with article 65 of this organic law. In case some are present and others are absent, those who are present shall be judged in accordance with the provisions of article 65 of this organic law.

In reference to the absentees as well as those who did not appear, the hearing shall proceed in the following manner:

- a. the President of the session asks the plaintiff's identity;
- b. the secretary of the Court makes known to the defendant every charge against him or her ;
- c. the President of the session gives the summary of the nature of the case, reads out provided evidences establishing the defendant's guilt ;
- d. the Court hears witnesses and, if necessary, hears the Public prosecution's evidences when it is summoned to the trial ;
- e. any interested person takes the floor on request ;
- f. the plaintiff describes all offences suffered and how they were omitted ;
- g. the Seat of the Gacaca Court establishes a list of the victims and offences suffered by each one of them ;
- h. the secretary of the Court reads the statement of hearing ; the Seat checks the conformity of its content with the declarations and, if need be, the statement of hearing is corrected ;
- i. the Seat of the Gacaca Court asks the plaintiff if he or she has anything to add to the hearing ;

- j. the parties to the trial and members of the Seat put their signatures or fingerprints on the statement of hearing ;
- k. the hearing is declared closed, unless the Seat deems it necessary to postpone it so as to check certain issues.

As regards pronouncement, notification, appeal and objection to the judgements passed within such circumstances, provisions for judgements by default apply.

Article 67 :

Any judgement passed by the Gacaca Court of the Sector or the Gacaca Court of appeal mentions the following :

- 1° the Court that has passed it ;
- 2° the names of Seat members who gave rulings ;
- 3° the identity of the parties to the trial ;
- 4° charges against the defendant ;
- 5° the facts presented by the parties ;
- 6° the motives of judgement ;
- 7° the offence of which the defendant is found guilty ;
- 8° the penalties pronounced ;
- 9° the identity of the victims and the inventory of suffered offences ;
- 10° the presence or absence of the parties ;
- 11° if the hearings and the pronouncement of judgements were made public;
- 12° venue and date for judgement ;
- 13° the provisions of this organic law which have been applied ;
- 14° the legal period for appeal.

SECTION II : HEARING AND JUDGEMENT BEFORE THE GACACA COURT OF THE CELL

Article 68 :

For files relating to the offences against property, the hearing proceeds as follows :

- 1° the President of the session states the household concerned with the case ;
- 2° the President of the session recalls the household's property damaged and known, on basis of the list of victims and damaged property ;
- 3° the President of the session gives the floor to any person who has anything to add to the information on the list ;
- 4° the seat for the Gacaca Court adopts the inventory of damaged property ;
- 5° the President of the session reads the names of the defendants having damaged the household property, basing on the list of defendants ;
- 6° each defendant presents his or her identity ;
- 7° the President of the session requests the representative of the suffered household or any person interested to give his or her identity ;
- 8° the secretary of the Court states each of the damaged property and their authors ;
- 9° the President of the session asks each defendant to react to the accusations and present his or her defence ;
- 10° the President of the session asks the household representative or any person who so wishes to react to the defendants' declarations ;
- 11° the Seat for the Gacaca Court adopts the list of the victims, damaged property and the authors, each defendant is given floor to react ;
- 12° the Seat of the Court explains to the convicted defendants, modalities for granting the compensation provided for by this organic law, by asking each defendant to decide on his or her means and the period of payment, in case of conviction ;
- 13° the secretary of the Court reads the statement of hearing ; the Seat checks the conformity of its content with the declarations and, if need be, the statement of hearing is corrected ;
- 14° the Seat asks the plaintiff and the defendant whether they have anything to add to the hearing ;

15° the parties to the trial and the Seat members put their signatures or fingerprints on the statement of hearing ;

16° the hearing is declared closed, unless the Seat deems it necessary to postpone it so as to check certain issues.

Article 69:

The judgement for offences against property passed by the Gacaca Court of the Cell shall mention the following:

1° the Court that has passed it ;

2° the names of the Seat members who gave rulings ;

3° the identity of the parties to the trial ;

4° the damaged property requiring reparation ;

5° the facts presented by the parties ;

6° the motives of judgement ;

7° the damaged property which must be repaired and the defendants responsible ;

8° the identity of the victims and the inventory of their damaged property ;

9° the modalities and the period for reparation ;

10° the presence or absence of the parties ;

11° if the hearings and the pronouncement of judgement were made public;

12° venue and date for judgement ;

13° the provisions of this organic law which have been applied.

Article 70 :

Once the hearings are closed, or when deemed necessary to take any decision, the Seat of the Gacaca Court retires for deliberations and takes decision on the same day or the following day.

The judgement or the decision taken are pronounced publicly in the meeting or in the next hearing, before starting that meeting or hearing.

SECTION III : MAINTAINANCE OF LAW AND ORDER DURING THE HEARINGS

Article 71 :

The hearing shall be carried out in calmness. Any person who takes the floor, must be characterized by politeness in speech and behaviour before the persons of integrity, parties, witnesses and the audience at large.

The President of the session can interrupt any person not conforming to the speech taking modality without bawling or rushing him or her in a way or another.

If necessary, the President of the session can give a warning to the troublemakers in the Court, eject or put him or her in detention for a period not exceeding forty eight (48) hours, according to the gravity of the offence.

When the committed offence is a criminal offence, the Seat forwards the case to the security organs, for prosecution basing on the ordinary laws.

CHAPTER IV : PENALTIES

Article 72 :

Defendants falling within the first category who refused, to have recourse to confess, plead guilty, repent and apologise, as stipulated in article 54 of this organic law, or whose confessions, guilt plea, repentance and apologies have been rejected, incur a death penalty or life imprisonment.

Defendants falling within the first category who confessed, pleaded guilty, repented and apologised as stipulated in article 54 of this organic law, incur a prison sentence ranging from twenty five (25) years to thirty (30) years of imprisonment.

Article 73 :

Defendants falling within the second category referred to in points 1° and 2° of article 51 of this organic law, who:

1° refused to confess, plead guilty, repent and apologise , or whose confessions, guilt plea, repentance and apologies have been rejected, incur a prison sentence ranging from twenty five (25) to thirty (30) years of imprisonment;

2° already appearing on the list of perpetrators of genocide established by the Gacaca Court of the Cell, have confessed, pleaded guilty, repented and apologised after the publication of the list, incur a prison sentence ranging from twelve (12) to fifteen (15) years of imprisonment, but out of their pronounced prison sentence, they serve half of the sentence in custody and the rest is commuted into community services on probation ;

3° confess, plead guilty, repent and apologise before the Gacaca Court of the Cell, draws up a list of perpetrators, incur a prison sentence ranging from seven (7) to twelve (12) years of imprisonment, but out of their pronounced prison sentence, they serve half of the sentence in custody and the rest is commuted into community services on probation ;

Defendants falling within the second category referred to in part 3° of article 51 of this organic law, who :

1° refused to confess, plead guilty, repent and apologise, or whose confessions, guilt plea, repentance and apologies have been rejected, incur a prison sentence ranging from five (5) to seven (7) years, but out of the pronounced prison sentence, they serve half of the sentence in custody and the rest is commuted into community services on probation;

2° already appearing on the list of perpetrators of genocide established by the Gacaca Court of the Cell, have confessed, pleaded guilty, repented and apologised, after the publication of the list, incur a prison sentence ranging from three (3) to five(5) years of imprisonment, but out of the pronounced prison sentence, they serve half of the sentence in custody, and the rest is commuted into community services on probation ;

3° confess, plead guilty, repent and apologise before the Gacaca Court of the Cell, draws up a list of perpetrators, incur a prison sentence ranging from one (1) to three (3) years, but out of the pronounced prison sentence, they serve half of the sentence in custody and the rest is commuted into community services on probation.

Article 74:

Should a person who is serving community services sentence commit another crime, the period he or she has already served becomes void and he or she shall serve the remaining prison sentence in custody as well as be prosecuted for the new crime he or she committed.

Article 75 :

Defendants who committed offences relating to property, are only sentenced to the civil reparation for what they have damaged.

Article 76 :

Persons convicted of the crime of genocide or crimes against humanity in pursuance of this organic law are liable to the withdrawal of civil rights in the following manner :

1° perpetual and total loss of civil rights, in conformity with the penal Code, for persons classified in the first category ;

2° persons falling within the second category as prescribed in points 1° and of article 51 of this organic law, are liable to permanent deprivation of the right :

- a. to vote ;
- b. to eligibility ;
- c. to be an expert witness in the rulings and trials, except in case of giving mere investigations ;
- d. to possess and carry fire arms ;
- e. to serve in the armed forces ;
- f. to serve in the police ;
- g. to be in the public service;
- h. to be a teacher or a medical staff in public or private service.

3. Persons in the first and the second category shall be put on the list which shall be posted at the office of the Sector of their domicile

Article 77 :

When there is a material combination of offences each of which classifies the defendant in the same category, the maximum sentence provided for, the said category shall be applied.

However, the defendant having committed only offences placing him or her in the second category, part 3°, incurs the maximum penalty provided for, for defendants classified in that category, part 3°.

Article 78 :

Persons convicted of the crime of genocide or crimes against humanity who, at the time of events, were fourteen (14) years or more but less than eighteen (18) years, are sentenced :

1° to a sentence ranging from ten (10) to twenty (20) years of imprisonment if they fall within the first category, but refused to confess, plead guilty, repent and apologise, or whose confessions, guilt plea, repentance and apologies have been rejected ;

2° to a prison sentence ranging from eight (8) to ten (10) years of imprisonment, if they are classified in the first category but have confessed, pleaded guilty, repented and apologised as prescribed by article 60 of this organic law ;

3° When they fall within the second category, points 1° and 2° of article 51 of this organic law :

a. defendants who refused to confess, plead guilty, repent and apologise, or whose confessions, guilt plea, repentance and apologies have been rejected, incur a prison sentence of eight (8) to ten (10) years;

b. already appearing on the list of perpetrators of offences of genocide established by the Gacaca Court of the Cell, have confessed, pleaded guilty, repented and apologised, after the publication of the list, incur a prison sentence ranging from six (6) to seven and half (7 ½) years, but out of the pronounced prison sentence, they serve half in custody and the rest is commuted into community services on probation ;

c. confess, plead guilty, repent and apologise before the Gacaca Court of the Cell, draws up a list of perpetrators, incur a prison penalty ranging from three and half (3 ½) to six (6) years, but out of the pronounced prison sentence, they serve half in custody and the rest is commuted into community services on probation ;

4° When they fall within the second category, point 3° of Article 51 of this organic law :

a. defendants who refused to confess, plead guilty, repent and apologise, or whose confessions, guilt plea, repentance and apologies have been rejected, incur a prison sentence ranging from two and half (2 ½) to three and half (3 ½) years, but out of the pronounced prison sentence, they serve half in custody and the rest is commuted into community services on probation ;

b. defendants already appearing on the list of perpetrators of offences of genocide established by the Gacaca Court of the Cell, have confessed, pleaded guilty, repented and apologised, after the publication of the list, incur a prison sentence ranging from one and half (1 ½) to two and half (2 ½) years, but out of the pronounced prison sentence, they serve only half in custody and the rest is commuted into community services on probation ;

c. confess, plead guilty, repent and apologise before the Gacaca Court of the Cell, draws up a list of perpetrators, incur a prison sentence ranging from six (6) months to one and half (1 ½) years, but of the pronounced prison sentence, they serve half in custody and the rest is commuted into community services on probation.

Article 79 :

Persons who were less than fourteen (14) years old, at the time of the charges against them, cannot be prosecuted, but they can be placed in special solidarity camps.

A Prime Minister's decree determines the modalities for conducting such solidarity camps.

Article 80 :

In case of default by the convicted person to carry out community services, the concerned person is imprisoned for serving the remaining prison sentence in custody. A presidential decree establishes and fixes modalities for carrying out community services.

Article 81 :

While determining penalties, the sentence less than that provided for in this organic law, can not be applied under the pretext of mitigating circumstances. However, in case of such mitigating circumstances, it is proceeded to the lesser sentence of imprisonment or of the community services provided for in this organic law.

The person convicted of the crime of genocide who commenced serving the sentence, cannot be released on parole.

CHAPTER V : SUMMONS OF DEFENDANTS AND NOTIFICATION OF JUDGEMENTS

Article 82 :

The summons are issued by the secretary of the Gacaca Court, through the grassroots organs of where the defendant resides or to the authority of where he or she is detained.

The summoned person who refuses to appear is brought by means of the forces of law and order.

Article 83 :

At the closing of the hearing, the parties to the trial and the persons present in the hearing are informed of the day and the hour for the judgement pronouncement.

Article 84 :

When the judgement is pronounced, parties present in the trial affix their signatures or their fingerprints in the register of the pronounced judgement.

If they are not satisfied with the Court rulings, the parties declare their intention to appeal and it is registered.

Judgement passed by default, as well as that pronounced in the defendant's absence, is legally notified by a written notification of judgement, which the secretary of the Court forwards to the defendant through the Coordinator of the Sector of where he/she resides or to the authority of is detained.

The judgement passed against a person who has neither known address nor residence in Rwanda, is notified in the same way as he or she was subpoenaed as it is prescribed by article 99 of this organic law.

CHAPTER VI : MEANS OF APPEAL

Article 85 :

The means of appeal recognized by this organic law are the following: Opposition, Appeal and Review of judgement.

SECTION ONE : OBJECTION

Article 86 :

The judgements passed by default under the provisions of this organic law, opposition may be made against.

The objection is brought before the Court which has passed the judgement at the first level. The petitioner registers it to the secretary of the Gacaca Court.

The opposition is only admissible if the defaulting party pleads a serious and legitimate reason which impeded him or her from appearing in the trial concerned. The Court shall assess the ground of admissibility, admit or reject it.

Article 87:

The opposition period is fifteen (15) calendar days, starting from the day of the notification of judgement passed by default.

Article 88 :

The party making opposition who does not appear cannot petition for another opposition.

SECTION II : APPEAL

Article 89 :

Judgements relating to offences against property passed by the Gacaca Court of the Cell cannot be subject to appeal, but other cases are subject to appeal before the Gacaca Court of the Sector which gives a ruling in the last resort.

Judgments passed by the Gacaca Court of the Sector at first instance, are appealed against before the Gacaca Court of appeal which gives a ruling in the last resort.

Article 90 :

Only the defendant and parties against him or her are entitled to lodge an appeal against a judgement passed by a Gacaca Court.

Article 91 :

The time of lodging an appeal is fifteen (15) calendar days, starting from the day the judgement is pronounced if it was passed by default, or starting from the day following the notification of judgement passed by default against which he or she did not make an opposition. The case is judged in the same way as before.

Article 92 :

If the Gacaca Court to which an appeal is referred, finds that the appellant has been classified in an inaccurate category, it classifies him or her in the category corresponding to offences of which he or she is accused, and tries him or her at first and last resort. However, when it finds that he or she is classified into the first category, the Gacaca Court forwards the file to the Public Prosecution.

SECTION III: REVIEW OF JUDGEMENT

Article 93 :

The judgement can be subject to review only when :

- 1° the person was acquitted in a judgement passed in the last resort by an ordinary court, but is later found guilty by the Gacaca Court ;
- 2° the person was convicted in a judgement passed by an ordinary court, but is later found innocent by the Gacaca Court;
- 3° the person was given a sentence contradictory to the legal provisions on offences of which is convicted.

The defendant or the parties against and their descendants can lodge a review of the judgement.

The Gacaca Court of Appeal is the only competent Court to review judgements passed under such conditions.

CHAPTER VII : COMPENSATION FOR DAMAGED PROPERTY AND OTHER FORMS

Article 94 :

Cases relating to damaged property shall be brought before the Gacaca Court of the Cell or other courts before which the defendants appear. However, such judgements shall not be appealed against.

Article 95 :

The reparation proceeds as follows :

- 1° restitution of the property looted whenever possible ;
- 2° repayment of the ransacked property or carrying out the work worth the property to be repaired.

The Court rules on the methods and period of payment to be respected by each indebted person. In case of default by the indebted person to honour his or her commitments, the execution of judgement is carried out under the forces of law and order.

Article 96:

Other forms of compensation the victims receive shall be determined by a particular law.

TITLE IV :MISCELLANEOUS, TRANSITIONAL AND FINAL PROVISIONS

Article 97 :

The public action and penalties related to offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity are imprescriptible.

Article 98 :

Courts dealing with cases of genocide and other crimes against humanity provided for by this organic law, can put to trial persons who have neither had address nor residence in Rwanda or who are outside Rwanda, if there are complementary evidences or serious guilt clues, whether they have previously been or not been crossexamined.

Article 99 :

If the defendant has neither known address nor residence in Rwanda, the summons'period is one (1) month. The secretary of the Gacaca Court, or the court registrar in person or through other organs, displays a copy of the summon on the premises of the which must try the case and on the offices of Districts or Towns, and the Province or City of Kigali.

The copy of the summon can only be displayed in public places intended for that purpose.

Trials for persons so summoned, are brought before Gacaca Courts, in accordance with article 66 of this organic law, whereas before the ordinary courts, they follow the procedure provided for cases of defendants put to trial by default.

Article 100 :

The cases already forwarded to the courts before the publication of this organic law in the Official Gazette of the Republic of Rwanda, shall remain handled by the same courts. Provisions provided for by the ordinary laws shall apply thereto, without prejudice to special provisions of this organic law. As for the subject of the action, those courts shall apply provisions of this organic law.

However, if it appears that the person prosecuted in that manner, is charged with co-defendants who are in the same category, by the Gacaca Court, provisions of article 2 of this organic law shall apply.

Article 101 :

The National Service in charge of the follow up, supervision and coordination of the activities of Gacaca Courts shall establish rules and regulations on the way the organs of Gacaca Courts formerly set up by Organic Law n° 40/2000 of January 26, 2001 organising the prosecutions for offences constituting the crime of genocide and crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, as modified and completed to date, are replaced by those set up by this organic law.

Article 102 :

Elections to replace a person of integrity who cannot continue with his or her duties, due to any reason, are conducted by the Coordination Committee of the Court which hosts those elections.

However, when there are persons of integrity of the list of deputies, they assume their duties following the order of the list, without any other restriction.

Article 103 :

The first meeting of the General Assembly for the Sector following the publication of this organic law in the Official Gazette of Rwanda is composed of all the persons of integrity elected from the Sector, either those formerly from the Gacaca Court of the Province or that of the City of Kigali, formerly from the Gacaca Court of the District or Town, formerly from the Gacaca Court of the Sector, as well as those making up Gacaca Courts of the Cells making up that Sector.

That meeting is only responsible for electing persons of integrity composing the Gacaca Court of Appeal and their deputies, as well as the Seat of the Gacaca Court of the Sector and their deputies.

Persons of integrity not elected go back to their Cells they were elected from so that, among them, are elected nine (9) persons of integrity composing the Gacaca Court of the Cell and their five (5) deputies.

Article 104 :

Persons convicted by Gacaca Courts in conformity with articles 32 and 37 of the Organic Law n° 40/2000 of January 26, 2001 organising prosecutions for offences constituting the crime of genocide and crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, as modified and completed to date, serve their sentences in accordance with the provisions of this organic law. Those who have already served at least six (6) months of imprisonment shall be released immediately after the publication of this organic law in the Official Gazette of the Republic of Rwanda.

Article 105 :

Organic law n° 08/96 of August 30, 1996 organizing proceedings for offences constituting the crime of genocide and crimes against humanity committed from October 1, 1990 and organic law n° 40/2000 of January 26, 2001 setting up Gacaca Courts and organizing prosecutions of offences constituting the crime of genocide and crimes against humanity, committed between October 1, 1990 and December 31, 1994, as modified and completed to date, and all previous legal provisions contrary to this organic law, are hereby abrogated.

Article 106 :

This Organic Law comes into force on the date of its publication in the Official Gazette of the Republic of Rwanda.

Kigali, on 19/6/2004

The President of the Republic
KAGAME Paul

The Prime Minister
MAKUZA Bernard

The Minister of Justice
MUKABAGWIZA Edda

The Minister of Local Government,
Community Development and Social Affairs
BAZIVAMO Christophe

Seen and sealed with the Seal of the Republic:

The Minister of Justice
MUKABAGWIZA Edda

Bijlage 2 – SCHEMA BASISWET 1996

Toelichting

De basiswet die in 1996 gestemd wordt, beoogt de berechting van de génocidaires via het bestaande strafrechtelijke systeem. Om het geheel institutioneel in goede banen te leiden worden binnen de rechtbanken van eerste aanleg gespecialiseerde kamers opgericht die exclusief bevoegd zijn om deze zaken te behandelen.

De beklaagden worden volgens het gewicht van de feiten ingedeeld in 4 categorieën waaraan meteen ook een strafmaat gekoppeld wordt. Ondanks de internationale druk zal aan personen van de eerste categorie de doodstraf opgelegd worden.

Basiswet 1996						
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging	
Bevoegdheidsverdeling	Gespecialiseerde kamers binnen gewone rechtbanken	1	1° – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2° – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3° – gedreven moordenaars 4° – seksuele foltering en verkrachting	Doodstraf	niet voorzien	niet voorzien
		2	1° – moordenaars en mededaders van moordpartijen	Levenslang	12 –15 jaar	7 – 11 jaar
		3	1° – slagen en verwondingen	Bepalingen uit strafwetboek van toepassing	1/2 van de straf bepaald in het strafwetboek	1/3 van de straf bepaald in het strafwetboek
		4	1° – misdrijven tegen eigendommen	Bepalingen uit strafwetboek van toepassing	niet voorzien	niet voorzien

Bijlage 3 – SCHEMA INKIKO GACACA WET 2001

Toelichting

Vanaf 1999 ziet de Rwandese overheid in dat een restauratieve aanpak de noden van het land wellicht beter kan dienen. De overheid zoekt en vindt inspiratie in de traditionele Inkiko Gacaca. De basiswet uit 1996 wordt in 2001 aangepast. De bevoegdheid voor de gewone hoven en rechtbanken wordt beperkt tot de personen uit de eerste categorie en voor categorieën 2 tot 4 worden nieuwe Inkiko Gacaca opgericht. De tweede categorie wordt uitgebreid, de strafmaten worden aangepast en er wordt voorzien in een systeem waarbij de helft van de straf omgezet kan worden in gemeenschapsdienst.

		Inkiko Gacaca Wet 2001			
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging
Bevoegdheidsverdeling	Gewone rechtbanken	1 1° – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2° – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3° – gedreven moordenaars 4° – seksuele foltering en verkrachting	Levenslang of doodstraf	25 jaar tot levenslang	
	Nieuwe Inkiko Gacaca	2 1° – moordenaars en mededaders van moordpartijen 2° – diegenen die de intentie hadden te doden maar niet in hun opzet geslaagd zijn	25 jaar tot levenslang	12 – 15 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	7 – 12 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
		3 1° – slagen en verwondingen	5 tot 7 jaar	3 tot 5 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	1 tot 3 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
		4 1° – misdrijven tegen eigendommen	Vergoeding van de schade		

Bijlage 4 – SCHEMA INKIKO GACACA WET 2004

Toelichting

Door het samenvoegen van de tweede en de derde categorie worden alle misdrijven tegen personen ondergebracht in de tweede categorie.

Aan de strafmaten voor de Inkiko Gacaca wordt niet geraakt.

Voor de gewone rechtbanken wordt de maximumstraf in geval van bekentenis op 30 jaar gezet (i.p.v. levenslang).

Inkiko Gacaca Wet 2004						
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging	
Bevoegdheidsverdeling	Gewone rechtbanken	1	1 ^a – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters 2 ^a – politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 3 ^a – gedreven moordenaars 4 ^a – foltering 5 ^a – seksuele foltering en verkrachting 6 ^a – slagen en verwondingen op een overleden persoon	Levenslang of doodstraf	25 tot 30 jaar	
	Nieuwe Inkiko Gacaca	2	1 ^a – moordenaars en mededaders van moordpartijen 2 ^a – diegenen die de intentie hadden te doden maar niet in hun opzet geslaagd zijn	25 tot 30 jaar	12 tot 15 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	7 tot 12 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
			3 ^a – slagen en verwondingen	5 tot 7 jaar 1/2 effectief 1/2 gmsch-dienst	3 tot 5 jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst	1 tot 2jaar 1/2 effectief 1/2 gemeenschapsdienst
		3	1 ^a – misdrijven tegen eigendommen	vergoeding van de schade		

Bijlage 5 – SCHEMA INKIKO GACACA WET 2007

Toelichting

Op 1 maart 2007 wordt een nieuwe Inkiko Gacaca Wet aangenomen. Een belangrijk deel van de beklaagden die voorheen in categorie 1 en dus onder de bevoegdheid van de gewone hoven en rechtbanken vielen, worden nu ondergebracht in de tweede categorie waardoor het bevoegdheidsterrein van de Inkiko Gacaca aanzienlijk uitgebreid wordt.

De strafmaten worden aangepast: voor de eerste categorie wordt er nu ook een onderscheid gemaakt naargelang het tijdstip van de bekentenis; voor de eerste drie types uit de tweede categorie wordt nu ook de mogelijkheid in het leven geroepen om een deel van de straf om te zetten in gemeenschapsdienst.

De strafuitvoeringsmodaliteiten worden aangepast. Door slechts een derde of een zesde effectief te moeten uitzitten, wordt de duur van de eigenlijke opsluiting aanzienlijk verkort.

Inkiko Gacaca Wet 2007						
		Indeling in categorieën	Basisstraf	Bekentenis na enige vervolging	Bekentenis voor enige vervolging	
Bevoegdheidsverdeling	Rechtbanken	1	1* – planners, organisatoren, aanstokers, opzichters; politieke, militaire, religieuze of andere leidinggevende figuren 2* – seksuele foltering en verkrachting	Levenslang of doodstraf	25 tot 30 jaar	20 tot 24 jaar
	Nieuwe Inkiko Gacaca	2	1* – gedreven moordenaars (vroeger Cat 1) 2* – foltering (vroeger Cat 1) 3* – slagen en verwondingen op een overleden persoon (vroeger Cat 1)	30 jaar of levenslang	25 tot 29 jaar 1/3 effectief, 1/6 opschorting, 1/2 gemeenschapsdienst	20 tot 24 jaar 1/6 effectief, 1/3 opschorting, 1/2 gemeenschapsdienst
			4* – moordenaars en mededaders van moordpartijen 5* – diegenen die de intentie hadden te doden maar niet in hun opzet geslaagd zijn	15 tot 19 jaar	12 tot 14 jaar 1/3 effectief, 1/6 opschorting, 1/2 gemeenschapsdienst	8 tot 11 jaar 1/6 effectief, 1/3 opschorting, 1/2 gemeenschapsdienst
			6* – slagen en verwondingen	5 tot 7 jaar 1/3 effectief 1/6 opschorting 1/2 gmsch-dienst	3 tot 4 jaar 1/3 effectief, 1/6 opschorting, 1/2 gemeenschapsdienst	1 tot 2jaar 1/6 effectief, 1/3 opschorting, 1/2 gemeenschapsdienst
		3	1* – misdrijven tegen eigendommen		vergoeding van de schade	